This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 1,010,583

MAGYAR ORSZÁG ÉS ERDÉLY.

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYARORSZÁG
ÉS
ERDÉLY
EREDETI KÉPEKBEN
TÖRTÉNELMI ÉS HELYIRATI SZÖVEGGEL.

MÁSODIK SZAKASZ:

ERDÉLY.

A Czenkhegy Brassónál.

DARMSTADT 1864.

Kiadta és nyomatta
LANGE GYÖRGY GYÉRMA.

LAUPPER IMPRESSUM BIBLIOTHECAE [illegible]

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYARORSZÁG

ÉS

ERDÉLY

EREDETI KÉPEKBEN.

NEVEZETT ORSZÁGOK LEGÉRDEKESEBB TÁJAIT, VÁROSAIT, FÖRDŐIT, EGYHÁZAIT, VÁRAIT, PALOTÁIT S EGYÉB RÉGI ÉS ÚJ ÉPITMÉNYEIT HELY SZINÉN

RAJZOLTA

ROHBOCK LAJOS.

ACZÉLBA METSZETTÉK KORUNK LEGJELESEBB MÜVÉSZEI.

A TÖRTÉNELMI ÉS HELYIRATI SZÖVEGET

IRTA

HUNFALVY JÁNOS.

MÁSODIK SZAKASZ: ERDÉLY.

DARMSTADT, 1864.

KIADJA ES NYOMATJA LANGE GUSZTÁV GYÖGRY.

LAUFFER TESTVÉREK BIZOMÁNYA PESTEN.

Digitized by Google

X2
T
4215

Digitized by Google

GL
3607033
305 LA
02-03-87
ADD VOL

Kolozsvár és környéke.

Nagyváradról Erdélyországba utazunk. Az út a Sebes Kőrös völgyében huzódik el délkeletre. Így a szép vidéken épült Élesd mezővárosba jutunk, azután nehány oláh helységet elhagyván, a Királyhágónak nevezett, terjedelmes, erdős hegyháton kapaszkodunk fel, mellynek tetejéről gyönyörű kilátás esik a környező hegyes völgyes vidékre. A hegységen átkelvén, ismét a Kőrös völgyébe ereszkedünk alá, melly innen tova mind keskenyebbé válik. Magyarországnak ez irányban utolsó helysége, az oláhoktól népesített Feketetá mváros csillámpala, kvarcz és fövenykő hegyek által környezett völgykatlanban terül el. Odább a völgy valóságos szorúlattá változik, mellyen a Sebes Kőrös áttör. Mindkét oldalán sziklás és lomberdőkkel borított hegyek emelkődnek, mellyek néhol annyira összenyomúlnak, hogy a folyócska a völgynek egész fenekét elfoglalja, s hogy a jobb partján elkigyódzó útat a magas erdős hegyek tövébe kellett bevágni. Ez Erdélynek egyik kapuja, s jelenleg egyik legjártabb szorosa, útját csak századunk elején építék. Hosszúsága Feketetótól Bánfy-Hunyadig $2^3/_4$ mfldet tesz. Mondják, hogy Mátyás király első nyomúlt be hadsereggel e szoroson Erdélybe s hogy az előterében emelkedő hegy onnan neveztetett Királyhágónak. 1848 decz. 18. Bem seregének jobb szárnya e királyhágói szoroson

Digitized by Google

nyomula be hátraszorítván a császáriakat; ugyancsak e helyen a magyar hadsereg utolsó romja is kifuta, miután Bánfy-Hunyadnál az oroszok által megveretett vala.

Helylyel közzel mellékvölgyek nyílnak. Így a messzire szétszórt Csucsánál, mely falu már Erdélyben van, délre nyílik egy erdős völgy, mellyet a Kőrössel egyesülő Válje-Szekujouluj csermely öntöz. E kies völgyben egy magános kúphegyen Sebesvár romjai dőledeznek. Messziről csak némi faldarabokat s egy nagyobb meg egy kisebb tornyot látunk. De a várfalak még meglehetős épségben vannak, a lakszobák és istállók osztályai még megismerhetők. A várudvar elég tágas s kétszerte olly hosszú mint széles. Körülbelől félórányira nyugatra, a hegysornak legmagasb kopár és sziklás csúcsán egy más várnak láthatók némi maradványai. A rege úgy tartja, hogy a két várnak urai jó szomszédok és barátok voltak s egyiknek fia, másiknak leánya levén, elhatárzák gyermekeik összeházasítását. A felserdülő gyermekek szintén szerették egymást. De III Endre halála után az egyik vár ura Róbert, a másiké pedig Otto részére álla, e miatt meghasonlának s most gyermekeiket is el akarták egymástól választani. Ezek megszökének az apai háztól. A boszús szülék üldözőbe vevék, a fiú a leány apjával harczba keveredék s e harczban elesék. A leány atyja mégsem békülti ki s Róbert király megkoronáztatása után a vesztes párthoz tartozott szomszédja várát lerombolá.

Mikor épült Sebesvár, nem tudjuk. A 17. század közepén még állott, s a szorosban szedett vámot oda vitték.

Csucsánál éjszak felől szakad egy út a Kőrös völgyébe ez út Krasznának és Szilágy-Somlyónak visz s ott a Ziláhon át Erdélyből jövő országúttal egyesül. A Magyar-Egregyből Ziláhnak menő ezen országút hajdan az egyetlen járható út volt Magyarországból Erdélybe, Kolozsvárra. A Ziláh melletti Meszeshegyen visz keresztül, s a meszesi hágó történelmi tekintetben nagyon nevezetes. A Meszeshegy legmagasb tetején sz. Márgitnak tiszteletére alapított apátság volt.

Erdélynek azon területét, mellyet a Sebes-Kőrös s a partjain elvonúló országút kettéhasít, Kalotaszegnek nevezik;

Digitized by Google

Digitized by Google

Druck & Verlag v. J. J. Lange in Darmstadt

KOLOSVÁR. KLAUSENBURG.

Im Verlage der Landes Industrie Comptoir in Wien, Pesten.

Digitized by Google

e vidéknek magyar népe arról nevezetes, hogy jellemét, ősi szokásait és öltözetét hívebben őrizte meg, mint Erdélynek többi magyarsága, melly az oláhság közt levén feloszolva, sok tekintetben elfajult, sőt némelly vidéken nyelvét is elfelejtette s egészen eloláhosodott. Kalotaszeg főhelye Bánfy-Hunyad. Ez elég rendetlenűl épűlt magyar-oláh mváros, mellyet csak a helvét hitvallásúak csinos tornyú temploma s Bánfy nemzetség kastélya ékesít. Vidéke azomban igen kies, mert itt a dombok és hegyek széttágulnak s mosolygó tágas völgyet alkotnak. Bánfy-Hunyadot s nehány ronda falut elhagyván a magas kapusi hágón kapaszkodunk fel, melly a Kőrös vidékét a Szamos vidékétől elválasztja. A hegyen átkelvén, a kies kapusi völgyben folytatjuk utunkat s így nemsokára Gyalút érjük el, hol a Kapus és Kis-Szamos vizei egymással egyesűlnek. Gyalu mváros szép völgyben épűlt. A Szamos éjszaki partját kopár dombsorok szegélyzik, odább éjszakra és délre magasabb, erdős hegyek emelkődnek, az ugynevezett gyalúi havasok. A helység fölött az erdő szélén a festői fekvésű kastély van, melly hajdan Rákócziék egyik díszes vára volt, utóbb a Bánffy család birtokába kerűlt, s jelenleg Kormáromy György tulajdona. 1861 april. 11. a lángok martaléka lőn.

Gyalu nevezetes események színhelye volt. 1540-ben Szapolyai János Budáról Erdélybe jövén innen hírdete országgyűlést Tordára; Bocskay 1605-ben a gyalui várkastélyt megvévén Rudolf uralkodásának utolsó gyökereit is kiirtá Erdélyben; II Rákóczy György 1660 máj. 22. Gyalu és Kis-Fenes között ütközék meg a törökökkel, megveretvén Nagy-Váradra menekűle, hol vett sebeiben jun. 9. meghala.

Gyalút elhagyván a Kis-Szamos gyönyörű völgyében folytatjuk utunkat keletre. E völgyet közép magasságú hegysorok szegélyzik, mellyek gerinczei erdőkkel, oldalai ittott borágakkal borítvák. A szőke Szamos sok kanyarúlattal kigyódzik el a völgy fenekén, szétágazik apró szigeteket alkotva s ismét egyesűl, hogy ujult erővel folytassa útját. Kelet felé a völgy mind jobban kitágúl, a hegysorok magassága csökken, nyugat felé a gyalui havasok boronganak. Ott, hol a völgyet a Szamos éjszaki partján egy hegykanyarúlat összeszorítja,

Digitized by Google

Kolozsvár terűl el, és pedig csaknem egészen a folyó déli, jobb partján, a völgylapályban, mellyet dél felől a menedékesen emelkedő, hosszúra nyúló Felekhegy szegélyez. A tordai országút e hegyen viszen keresztűl; tetejéről az egész vidéket láthatjuk be, melly Erdélynek egyik legkellemesb, legnyájasabb vidéke. A folyó két partján emelkedő hegyek mögött mind délre mind éjszakra és nyugatra magasabb hegylánczolatok emelkednek; lent a völgyben Kolozsvár, Erdélynek s különösen a magyar földnek fővárosa, tárja fel szépségeit; a várost köröskörűl szép kertek és szőllőhegyek környezik, mellyek közzűl nyájas nyaralók mosolyognak felénk; nyugat felé a Hója meredez, vele szemben Kolosmonostor terűl el, mellyet a kertek és házak szakadatlan sora Kolozsvárral összekapcsol; kelet felé más helységek látszanak.

Kolozsvár egészben véve szabályosan épűlt, szép város. A belváros szabályos négyszöget képez, mellyet magas, de már dőledező kőfalak s nehány omlatag bástyatorony kerít be. Öt kapuja ugyanannyi külvárosba nyílt, most már csak kettő áll fenn, a Vízi kapu, melly a Szamos felé esik, s a Magyarkapu, melly a belváros déli oldalán van. A város ezen erősítvényei a várat tették, a Szamos bal partján, a hegyfokon elterűlő erősítvényei ujabb időben keletkeztek s fellegvárnak neveztetnek. A belváros éjszaknyugati része Óvárnak neveztetik, mert ez a város legrégibb része s hajdan külön várkerítéssel volt megerősítve, mellyből némi falmaradvány még most is látható. A belváros általában csínos, sőt nehány szép és nagyszerű házból, valóságos palotából áll, utczái szélesek, szabályosak. Középpontját a négyszegletű, terjedelmes nagy piacz képezi, mellynek közepén a főtemplom áll, s mellynek négy szegletén az utczák egész szabályossággal sugároznak ki. Köröskörűl szép nagy épűletek emelkődnek, mellyek a tisztes főtemplommal együtt szép látványt nyujtanának, ha az Erdélyben uralkodó rosz szokás szerint a templom nem volna árusboltokkal s más kisebb nagyobb épűletekkel körűlépitve, mellyek alsó részét egészen eltakarják. A piacz déli oldalán egy emlékoszlop áll, egyszerű kis gúla, mellyet nehány polgár Ferencz császár ottmulatása emlékeűl emeltete 1817-ben, melly

Digitized by Google

azomban sokkal csekélyebb, semhogy a piacznak díszére szolgálhatna. Ha a piacz déli oldalán állva széttekintünk, akkor jobb felé gróf Teleky Domokos házát, odább a Bánffy-örökösök palotáját látjuk, melly a múlt században épült s mellyet rendesen főkormányzói laknak neveznek. Ez ugyan csak egyemeletes épület, de roppant erkélye és szobrokkal ékesített homlokzata miatt igen díszes. Udvarát oszlopokon nyugvó tágas folyosó futja körül. A piacz közepén, a főtemplom előtt a katonai főőrhely van, odább a bal oldalon a püspöki palotát és b. Józsika házát találjuk. A piacz déli oldalán a város tanácsháza áll, melly egyemeletes, erkélyes, díszes homlokzatú épület; 1854-ben végezteték be. Hasonló szép épületeket a piacznak éjszaki oldalán is találunk.

De Kolozsvár legnevezetesb épülete kétségkivül a főtemplom, noha ennél nevezetesebb és szebb templomokat találunk Erdélyben, mint pl. Brassón és Nagy-Szebenben. A kolozsvári főtemplom egészen faragott kőből épült; közte s a környező alacsony epületek közt udvar terül el, mellybe egy szobormű-vekkel ékesített kapu nyílik a piacz nyugati oldaláról. A templom fő bejárását kettős kapu képezi, melly fölött a sárkányt összetipró sz. Mihály látható. Kivülről a templom kevés ékességet mutat, tisztán gót modorban van építve, de oldaltámai nagyon egyszerűek, fialái nincsenek, holmi újitásokat is tettek rajta. Éjszaki oldalán a közelmult években egy nagyszerű tornyot építének hozzá, a vár faragott köveiből. Fedeléből nehány apró gúla emelkedik fel. Belül a templom sokkal ékesebb; három hajóra oszlik, mellyeket szépen tagolt négy oszloppár választ el egymástól.

A kolozsvári templomot Zsigmond kezdé 1404 tájban épittetni sz. Mihály tiszteletére, s I Mátyás király bevégezteté. A hitújítás elterjedése után a prot. felekezetek bírták, jelenben a r. katholikusok bírják, kiknek ezen kivül még négy más templomuk van Kolozsváron.

A Torda-utczában a piaristák kéttornyos templomát találjuk, mellynek alapját 1718 marcz. 13. Mártonfi erdélyi püspök veté meg, és pedig a jezsuiták részére, kiknek eltöröltetése után a sz. háromságnak szentelt templom a piaristák birtokába

Digitized by Google

került. A jezsuiták hajdani szerzetháza utóbb az erdélyi kormányszék szállásául szolgált. E kormányszéki épülethez 1805-ben egy csillagvizsgáldát kapcsolának, az országos levéltárt is ott őrizik, melly hajdan a kolosmonostori apátság kolostorában létezett vala. Átellemben azon terjedelmes épület van, mellyben azelőtt a seminarium volt, s mellyben a közelmúlt évek alatt a kormány egy nagyszerű dohánygyárt allíttata fel. A piaristák szerzetháza mellett a királyi lyceum, vele szemben a lyceumi nyomda van, mindkettő diszes nagy épület. A lyceumot Báthory István erdélyi fejdelem s lengyel király alapitá 1581-ben s gazdagon adományozá. A főtanoda mostani épületét csak 1818-ban kezdék rakni a kolosmonostori apátság köveiből, s mint homlokirata mutatja, 1851-ben fejezék be. Az elmult évtizedben nagygymnasiummá átalakított lyceumnak szép könyv- és egyéb gyüjteményei vannak; a könyvtár, mellynek alapját még a jezsuiták veték meg, több mind 14,000 kötetet foglal magában. A lyceumi nyomdát szintén már a jezsuiták szerezték, mostani épülete azomban 1821-ben rakaték s utóbb emeletessé tétetek.

A szomszed Farkas-utczában a nemzeti színházat találjuk. Ez kivűlről nagyon egyszerű, de belső berendezése és fölszerelése elég czélszerű és fényes. Az épület hossza 22, szélessége 12, magassága 6 öl, a szinpad 7 öl hosszu. Ez az első állandó magyar színház. Az erdélyi rendek, jóval hamarabb mint a magyarországiak, már 1795-ben tanácskozának egy állandó magyar színház felállításáról s 1804-ben megveték az épületnek alapkövét. A megkivántató költséget önkénytes adományzás útján akarták begyüjteni, de ekkép csak 14,000 ft gyült be, s az építés csakhamar félbeszakadt. Tehát 1811-ben az országos rendek bizonyos adómennyiséget vetének ki, de az igy beszedett összeg az épen akkor bekövetkezett devalvatio miatt 16,000 ftra olvadván le, az építés nemsokára megint elakadt. Ujból adakozának, s végre a város tetemesebb külcsönnel is gyámolitá a hazafiak igyekezetét, s igy fölépült a ház, mellyben a játékot 1821 marcz. 11. Erdély főurai és hölgyei magok nyiták meg „Zrínyi Miklós“ előadásával. Azóta a magyar szinészetnek legalább egy biztos hajléka volt, s Jancsó és más

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G.G. Lange in Darmstadt

KOLOSVÁR, UJ REFORMATUS TEMPLOM.

NEUE REFORMIRTE KIRCHE IN KLAUSENBURG.

Müller és Stolp bizomanyabar. Pest.

Digitized by Google

Digitized by Google

színészek és színésznők nemsokára mint valódi művészek tűntek ki. A legújabb időben a kolozsvári magyar színészet ügye hanyatlásnak indúlt, de a buzgó hazafiak, köztük a nemeslelkű gróf Mikó Imre tetemes áldozattal új életre élesztek.

Nem messze a színházhoz a reformáltak lyceumát és toronytalan templomát találjuk. E templom I Mátyás alatt kezde épűlni, de úgy látszik, teljesen sohasem építteték ki, vagy pedig az idő viszontagságaiban elvesztette ékességeit. Most elég rideg, egyszerű épitmény. A főtanoda épűlete terjedelmes, kétemeletes, de szintén egyszerű. Jeles könyvtárt találunk benne. Ez intézetnek is van könyvnyomdája.

A reformáltak másik temploma a Magyar kapu előtt elterűlő külvárosban van; csak nehány év előtt készült el, s jóval díszesebb mint az ó templom; különösen két toronnyal ékeskedő homlokzata szépnek mondható.

Ugyanezen külvárosban a roppant katonai laktanyát találjuk, melly kétemeletes; 1834 óta épűlt.

Odább kelet felé a r. katholikusok külvárosi temploma van, melly sz. Péterről neveztetik; egyszerű, jelentéktelen épűlet. Nevezetesebbek a ferenczesek és minoriták templomai, mellyek a várban vagyis belvárosban vannak. A ferenczesek vagyis barátok temploma és kolostora az Óvárnak nevezett városrészben van; ugyanott találjuk azon házat, mellyben Mátyás király 1443-ban születék; ódon külsejű, kapuja csúcsívű, ablakai és falazata bizonyosan későbbi ujíttatások által kivetkőztek eredeti alakjokból. Jelenleg ez épűletben katonai kórház van. Mellette azon ház áll, mellyben Bocskay fejdelem született; 1843-ban egészen átalakíták, s most csak az hirdeti történelmi jelentőségét, hogy a kapu alatt falba vakoltan láthatók a Bocskay pénteknapi eseményeit tárgyazó feliratok.

A nem-egyesült görögök kolozsvári temploma 1798-ban kezde építtetni; az ágostai hitvallásúak vagyis szászok temploma nehány évtized előtt rakaték. Ez a Hídútcza és Magyarutcza sarkán van. Odább az unitáriusok csinos templomát és kétemeletes terjedelmes lyceumi épűletét találjuk. A templomot 1796-ban építék. A főtanodának egyik alapítója Zsúki László;

Digitized by Google

könyvtára igen becses, újabb időben Gedő József könyvtárával szaporodott.

A város nyugati felében, a Monostorutczában a redoute-épületet találjuk, melly kivülről nem sokat mutat, de bent elég tágas és kényelmes. Szép és nagy tánctereme az újabb időben nehányszor az ország rendei gyülési tereméül solgált.

Erdélyben az országyülésnek igen sajátságos szerkezete volt. Maga a születés senkinek sem adott jogot országgyülési ülésre és szavazatra, hanem az országgyülés tagjai mindnyájan vagy hivataluknál, vagy királyi meghívásnál, vagy a megyék, székek és városok által történt választatásuknál fogva jelentek meg. Hivataluknál fogva meghivattak: a k. kormányszék és k. tábla vagyis főtörvényszék tagjai, az erdélyi r. kath. püspök, a görög kath. püspök, a kincstárnok, országos elnök, erdélyi kanczellár, szász gróf, honi főbiztos, honi számvevőség elnöke, ez utóbbiak mint a kormányszék tagjai. A királyi hivatalosok a k. kormányszék fölterjesztése nyomán a fejdelem által neveztettek ki a birtokosok közzül országgyülésről országgyülésre s külön meghivók által hivattak meg; végre a magyar megyék és vidékek, a székely és szász székek s a szász vidékek, úgy a magyarok és székelyek földén levő sz. k. városok és ugynevezett taksás helységek külön kétkét követet választottak. Minthogy az eredetileg Magyarországhoz tartozott Zaránd, Kraszna és Középszolnok megyék és Kővár vidéke az 1836 magyar törvényczikk ellenére az újabb időben is meghivattak az erdélyi országgyülésre, tehát összesen 11 magyar vmegye, 2 vidék, 5 székely szék, 9 szász szék és 2 vidék, 10 magyar földön volt város s 9 székely földön volt város követei jelentek meg az erdélyi országgyülésen. E szerint a magyar követek száma 46, a székelyeké 28, s a szászoké 22, az összes követek száma 96 volt. Az 1841-diki országgyülés tagjai 310-re mentek, ezek közt tisztán királyi hivatalos 198 volt. A Magyarországhoz visszakapcsolt részek nélkül a választott országgyülési követek száma csak 88 volt, mig a királyi hivatalosok s azok, kik hivataluknál fogva bírtak ülési és szavazati joggal, 1848--ban 210-re rúgtak. Mindnyájan együtt tanácskoztak egy házban. Rendesen az országos elnök vezette a tanácskozásokat,

Digitized by Google

KOLOSVÁR, NEMZETI MUZEUM. KLAUSENBURG, NATIONAL-MUSEUM.

Lauffer és Stolp utczmarjában Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

de mikor a kormányszék jelen volt, maga a kormányzó elnökölt. A jegyzőkönyvet az itélőmesterek vitték, kik a királyi táblának voltak tagjai. De folytassuk körszemlénket a városban. Találunk még itt nehány érdekes pontot, mellyeket méltó közelebbről megtekinteni. A város nyugati oldalán a Szamos kies szigetet alkot, ezt kellemes sétahellyé változtatták át, mellyet népkertnek neveznek. A sétány előtt, mindjárt a Szamos partján, a Diánafürdő van, mellynek alapítója és tulajdonosa dr. Szombathelyi; gőrfürdőt is találunk ott. Odább a városi uszoda van. A sétány közepett az eleven sövénnyel s fasorokkal bekerített nyári színház áll.

A város délnyugati oldalán a menedékesen emelkedő hegyoldalon szép kertek terülnek el, ezek közt legnagyobbszerű s legkellemesb gr. Mikó Imre kertje, mellyet nehány más épitményen kivűl egy olasz ízlésben rakott, igen csínos kastély ékesít. Gróf Míkó Imre, Erdély Széchenyije, e kertet néhai gr. Teleky Józseftől vevé meg, midőn ez Erdélyből eltávozék; az általa építtetni kezdett lakot teljesen elkészítteté, magát a kertet is, mellyet gr. Bethlen Lajos kezdett vala rendeztetni, teljesen rendezett kertté alakította. Végre az igy berendezett kertet és az ott találtató építményeket az erdélyi országos muzeumnak ajánlá fel.

Az erdélyi nemzeti muzeum létesítéséről különösen már az 1842-diki erdélyi országgyűlésen volt szó, midőn a jun. 22-dikei országos ülésben Kemény József és Kemény Sámuel grófok összes tudományos kincseiket, ugymint 15,000 kötetet meghaladó könyv-, s több ezer darab kézirat- és régiség-gyüjteményöket, az egyik érem- és ásványgyüjteményét is, a Kolozsvárt felállítandó magyar nemzeti muzeum alapjául felajánlák. Példájokat mindjárt más hazafiak is követék, s gr. Teleky József, a kormányzó, Tasnádi Kovács Miklós püspök, gr. Esterházy László, Degenfeld Otto, Imre és Pál testvér grófok, gr. Gyulai Lajos, b. Wesselényi Farkas-, Góró Lajos őrnagy, dr. Lészai Dániel, a Baternai nemes család, Kolozsvári Pál szolgabíró, Woititz József izraelita kisebb nagyobb ajánlatokat tettek, mellyeket az egybegyűlt országos rendek hazafias örömmel fogadának. Hosszasabb tanácskozás után a muzeum létesítését tárgyazó

Digitized by Google

törvényjavaslat is készült, melly azomban meg nem szentesitteték. Ezután a muzeum ügye elejtetett s nehány évig pihent. 1855 szept. 12-kén gróf Kemény József, Erdélynek fáradhatlan történetbuvára elhunyék Gerenden, ősi jószágán, hol szerény elvonultságban egyedül a tudományoknak élt vala. Végrendeletében hű maradt 1842-ben tett igéretéhez s tudományos gyüjteményeit a Kolozsvárt állitandó magyar muzeumra hagyá. Megvoltak tehát a muzeumnak való tárgyak, de a hely, az épület, hol azokat fel lehetett volna állitani, még hibázott. Ez akadályt gr. Mikó Imre hárítá el, midőn 1856 april 10-kén kelt adománylevelénél fogva külső-szinutczai kertjét s az ott létezett épületeket az 1841/3-diki országgyülési törvényczikk és mellékletei értelmében alapitandó Erdélyi Muzeumnak ajánlá és ajándékozá. Gróf Mikó Imre a muzeumhoz kapcsolandó tudományos társulat, az „Erdélyi muzeum-egyesület" alaprajzát, szervezetét is elkészité s ezt megerősités végett 1856-ban Bécsbe felküldé. Lelkes részvéttel karolák fel egész Erdélyben, de különösen a magyarok és szászok földén a muzeum ügyét, egyesek és közönségek tettek kisebb nagyobb ajánlatokat. Mindazáltal Bécsben a magyar szellem ezen ébredését, hangos nyilatkozatát nem igen szivesen látták, s a muzeum ügye e miatt sokáig függőben maradt. Végre 1859-ben megengedteték a muzeum felállitása s a muzeum-egylet megalkotása, s ez ugyanazon évi novemb. 23-kán megüllé megnyitási ünnepét. 1860 jan. 7. az alapszabályok véglegesen megerösittetének, s az egylet febr. 25-kén első tudományos ülését tartá. A muzeum elnöke gr. Mikó Imre, igazgatója Brassai Sámuel, titkára Szabó Károly, jegyzője Finály Henrik.

A muzeumi épületeket környező gyönyörű angol kertnek kiterjedése hosszuságban 128, szélességben 127 öl. A csinos nyaraló, mellyet az illető aczélmetszet eredeti alakjában ábrázol, a délnyugati magaslatnak sík terén emelkődik. Csekély költséggel nagyobbítható, s az egylet megalakulása után mindjárt hozzá is fogtak annak czélszerű nagyobbításához és berendezéséhez. — Ezen kivül különösen még két más épület van, mellyeket a muzeum czéljaira lehetett alkalmazni. Az egyik a kert éjszakkeleti, a másik annak éjszaknyugati szögletében

Digitized by Google

A KOLOSVÁRI TEMETŐ. KIRCHHOF IN KLAUSENBURG.

Digitized by Google

Digitized by Google

emelködik. A kastély felső emeletének éjszaki erkélyéről bájoló kilátás esik a kertre, melly hegyet, völgyet, sikságot, csergeteget, tavat és szigetet, fenyvesek és lombos fák csoportjait és sorait, gyeptérségeket és szép virágágyakat foglal magában, a városra s a túl rajta emelkedő fellegvárra, a környező szőllőhegyekre s az egész gyönyörű vidékre.

A város délkeleti oldalán a köztemető van, melly még elég kopár és rideg, mert csak a legújabb időben kezdék rendezni, de mint sok jeles hazafinak sírhelye megérdemli figyelmünket. Nehány szép emlékkövet is találunk ottan. Illyen gr. Kendefy Ádám (†1834) emléke, mellyet az elhúnyt gróf barátai emelének; a nagyszerű emlék négy szögletén síró négy oroszlány remek faragás; dr. Barra Imre (†1854) és Debreczeni Márton költő (†1851) emlékkövei, mindkettő gót ízlésben készült Kagerbauer Antal hazai épitész tervezete szerint, stb.

Végre átkelünk a Szamos hídján s a víznek bal partján emelkedő hegyfokra megyünk föl, mellyet a fellegvár koszorúz. Ez csak nehány jelentéktelen épületből áll, mellyeket elég terjedelmes földhányások és sánczok vesznek körül. A fellegvár tehát nem valami jelentős erősség, mégis a katonaságnak elég alkalmas rakhelyül szolgál. Gróf Steinville István erdélyi főhadi parancsnok építteté 1721—1723-ig. A várhegy lejtőjén holmi apró házak és földgunyhók terülnek el, mellyekben leginkább czigányok laknak. A várhegy éjszaki oldalán pedig a Nádas kies völgye nyúlik el, melly alább a Szamos völgyébe nyílik. Tetejéről a városra s a Szamos és Nádas völgyére igen szép kilátás esik.

Kolozsvár intézetei közzül még a gazdasági egyletet, melyet újabb időben gr. Mikó Imre élesztett fel újra, a jég- és tűzkár mentő intézetet, melly a kölcsönösség alapján létesült és szép sikerrel működik, a Karolina országos kórházat s az Erzsébet szegények házát kell megemlítenünk. Ez intézetek országosok, az 1845-ben alapított dologház s nehány kisebb kórház városi intézetek.

Kolozsvárt méltán Erdély szívének tekinthetjük. Az országban létező mind a hét vallásfelekezetnek van ott temploma

Digitized by Google

s mind a hét nagyobb népfajnak él ott gyermeke. Az erdélyi magyar főnemesség rendesen ott tölti a telet s 1848 előtt tetemes pompát fejtvén ki a városnak igazi főváros jellemét kölcsönözte. A férfiak különösen a lovakban, a hölgyek áros ékszerekben és ruhákban gyönyörködtek, s Kolosvár megalapítá a divatot, a társodalmi illemet, melly onnan egész Erdélyre kiterjedve uralkodott. Erdélyben a nemzeti fejdelmek uralkodása a 17-dik század végéig állott fenn, s az erdélyi magyar nemesség sohasem vetkőzött ki annyira nemzetiségéből mint a Bécshez sokféle kötelékekkel fűzött magyarországi főnemesség; az erdélyi magasabb társodalmi körökben a magyar nyelv mindig divatozott, akkor is, mikor Pesten a magyar szó még olly ritka volt mint a fehér holló, mikor a magyar főurak és hölgyek majdnem kirekesztőleg francziául és németül társalogtak és leveleztek. Így történt, hogy Kolozsvár, melly eredetileg a beköltözött szászok városa volt, idő jártában mind jobban megmagyarosodván a magyar élet központjává lett. A magyarokon kivűl ugyan szászok, románok, örmények és más néptöredékek is élnek, de ezek mindnyájan magyarúl is beszélnek. A lakosok száma az 1857-diki népszámlálás szerint 20,600 lelket tett.

Kolozsvár kereskedése és műipara nem jelentéktelen ugyan, de sem hajózható folyója, sem vasútja nem levén a nagyobb közlekedés tényezői nélkűl szűkölködik. Az erdélyi vasutat régóta pengetik, de létesítéséhez még most sem fogtak, sőt még mindig csak a tervezésekkel foglalkoznak s furcsábbnál furcsább pályavonalokat terveznek, midőn rendesen nem az egész ország, hanem egyes vidékek vagy népségek érdekeit karolják fel. Az ország jól felfogott érdeke megkivánja, hogy Erdély első és fő vasútja Kolozsvárt érintse, s e város anyagi és szellemi emelkedésével együtt egész Erdély fog gyarapodni. Erdély érdeke már a földirati viszonyoknál fogva Magyarországhoz van kapcsolva, Erdélynek központja pedig ugyancsak a földirati viszonyoknál fogva csak Kolozsvár lehet, melly Magyarország szívéhez is legközelebb esik.

Digitized by Google

Kolozsvár helyén, úgy mondják, a rómaiak, egyik gyarmata, Napocensis colonia létezett, melly a római birodalom felbomlása után elpusztúlt volna. III Béla uralkodása idején, 1178 táján állítólag a beköltözött szászok a római gyarmat maradványait fölépíteni és megnépesíteni kezdék. Az így keletkezett helység 1270 táján V István alatt várossá emelkedék, de az ezután bekövetkezett belzavarokban elvesztette kiváltságait, s lakosai ezeknek megújítása végett Róbert Károlyhoz folyamodának. Ez 1313-ban csakugyan megerősíté a kolosváriak kiváltságait, 1316-ban feljogosítá őket a főbíró és pap szabad választására s az országban vám nélkül üzendő kereskedésre, egyszersmind katonaállítási és adózási kötelezettségeiket is megszabá. Ezeknek folytán Kolozsvár a legközelebbi szász területhez, t. i. Besztercze, vidékhez csatoltatott. Kolozs és Kolozsvár grófja valami János vala. 1331-ben Kolosvár a pallosjogot nyeré, Zsigmond alatt pedig 1405-ben a szabad királyi kulcsos városok közé iktattaték. Ekkor a várost kőfalakkal kezdék bekerítení, az erősítési építkezések költségeinek fedezésére a király a létai vár birtokából nehány malmot adományoza neki. Az így épűlt vár századunk elejéig majdnem teljes épségben maradt vala meg, 1805 óta azonban leromboltatott, ugyhogy most már csak két kapuja, a déli oldalon a magyar, az éjszaki oldalon pedig a hídkapu s nehány bástyatorony állanak. Ugyancsak Zsigmond Kolozsvárnak azon jogot adá, hogy mint város egyenest Szebenbe vihesse feljebb a maga pereit. Szilágyi Mihály kormányzó 1458-ban a hozzászitott Kolozsvárnak azon oklevelet adá ki, mellynél fogva magyar lakosai, kik addiglan a szászoktól folyvást nyomattak vala s kik csak 1453-ban vihettek volt ki annyit, hogy a Magyarutczában levő sz Péter templomában magyar káplán is alkalmaztassék, — egyenlő jogokban részesültek a szászokkal. Tehát 1458 óta egy évben magyar, másban szász biró volt, a tanácsot 6 magyar s 6 német tanácsos, az esküdt közönséget 50 magyar s 50 szász választott polgár tevék; a város javadalmait is egyenlőn élvezték.

Veres Benedek 1466-ban Kolozsvár új erősségének ótalma alatt Mátyás király ellen fölzendűle s összeesküdt társaival

Erdély különszakasztására törekszik vala. Mátyás király Déva felől nyomúla Erdélybe, megjelenése lefegyverzé a lázadókat, s akadály nélkűl Kolozsvár alá szálla, honnan a pártütők fejei már elfutottak vala. Mátyás a megkegyelmezett fölkelőket seregébe állítván, a lázongó Moldva ellen indúla. Ezen hadjáratából megjövén, nehányat száműze, másokat kivégeztete; különösen a zendűlés fejeit elfogatván, 1468-ban Kolozsvártt lefejezteté.

Kolozsvár, mint láttuk, eredetileg a szász városok közönségéhez tartozott, lakosságát leginkább németek tették, de a magyarok mindinkább szaporodván Mátyás alatt a város igazgatásában osztoszkodni kezdének a szászokkal. Mátyás többféle kedvezésekben részesité szülővárosát, 1464-ben Péter kolozsmonostori apátnak meghagyá, hogy ezentúl az urodalom jobbágyait ne gátolja, ha a városba akarnak költözködni; 1468-ban a város belső kormányzatát, mellyet neki Szilágyi mint kormányzó adott vala, megerősité, s 1480-ban aug. 24. azon jogot adá neki, hogy pereit egyenest Szebenbe feljebb vihesse, ne pedig, mint eddig elébb Beszterczére.

A mohácsi csata után Erdély elszakadván Magyarországtól s illetőleg az ausztriai fejdelmektől, másfél századig saját nemzeti fejdelmeket uralt. E nemzeti fejdelmek alatt Kolozsvár jelentősége nőttön nőtt, lakosai mindinkább megmagyarosodtak. Szapolyai János 1527-ben Kolozsvárra ruházá az aranyváltási és pénzverési jogot, mellyet a Ferdinándhoz szító Nagy-Szeben bírt vala. János Zsigmond alatt 1560 óta Kolozsvár pereit már a fejdelmi törvényszékre vitte fel, nem pedig, mint eddig tette vala, a Szebenben székelő szász nemzeti egyetemre. A főtemplom a szászok birtokában volt, kik a hitújításkor az ág. hitvallást vevék be. 1568-ban a szász lakosság már kisebbségben volt s ennek ellenében a reformált vallást követő magyarok magoknak követelték a nagy templomot. A szászok ellenben magyar predikátiókat sem akartak benne engedni. A magyarok tehát azt követelék: hogy a nagy templomot minden évben azon nemzet bírja, a mellyikből a bíró választatik; hogy az akkori szász pap halálával magyar papot választhassanak s ennek halálával megint szász papot

Digitized by Google

tegyenek; hogy a város kapui felett közösen intézkedjenek; hogy a városi esküdtek és tanácsosok reájok eső részét csupán magok választhassák meg. A szászok nem egyezének belé. Tehát a fejdelemhez mene követség Tordára, s ott sem lehetett őket egyhamar kiegyeztetni. Mindkét fél Fejérvárra rendeltetvén, az ügy törvényszék elé kerűle s hosszas feleselgetés után itélet mondaték, melly felemlíti Zsigmond király azon kiváltságát, melly a pap választását a községre bízza, s fölemlíti azt is, hogy a templomot magyar királyok épitették, azután rendeli, hogy a papok nemzetenként váltogassák egymást s az akkori Dávid Ferencz szász pap lemondása vagy halála esetére magyar pap legyen, azután ismét szász következzék; ugyanaz a tanoda igazgatójával is történjék; a melly nemzetből lesz a biró, azé legyen azon évben a templom, a másik nemzet azon idő alatt egy ujonan építendő kisebb templomba járjon. A magyarok továbbá azt is megnyerék, hogy a nemzetek esküdtjeiket s ezek a rájok eső hat tanácsost egymástól függetlenűl választhassák. A város kapuira kétkét lakatot tettek, egyik kulcsát magyarnak, a másik kulcsát szásznak adták. A közterheket is egyaránt felosztották s hadba is mindkét nemzet egyenlő számmal lett köteles megjelenni.

A ráfordúló évben, mikor magyar főbíró lett, a nagy templom kirekesztőleg a magyarok birtokába kerűle. Kolozsvár ekkép mind a nyelv, mind a közigazgatás, mind a vallás régi kötelékeiből kibontakozván egészen megszűnt szász városnak lenni s lassankint a magyar értelmiség és magyar nemesség gyűlőhelyéve lett. Az országgyűlések is gyakran Kolozsvártt tartattak; összesen valami 75-ször gyűltek oda az ország rendei közös tanacskozásra.

1551-ben hosszas alkudozások után Castaldo cs. k. hadvezér bevonúla Kolozsváron s Izabella királyné a juliusban egybegyűlt rendek előtt lemonda Erdély és a magyar részek feletti uralkodásról, feloldá hűbéreseit a hódolati eskü köteléke alól s megparancsolá minden várnagyainak, hogy az ország összes várait és erősségeit Ferdinánd biztosainak átadják. Azután a főtemplomba menének, a templom piaczát Erdélynek gyászba öltözött rendei foglalják vala el; az oltár bal felén Castaldo

Digitized by Google

álla, mellette magyar főúr Báthory és Nádasdy, az oltár másik oldalán a gyászoló királyné s 11 éves fia, mögöttük Martinuzzi bíbornok állának. Az oltáron a magyar sz. korona és királyi bot s az ország több ékességei valának, mellyeket Izabella 10 év előtt Budáról hozott vala magával. Mise után az Erdély átadását tárgyazó szerződésre Castaldo, Nádasdy, Báthory Ferdinánd és leánya Johanna nevében, Izabella saját és fia nevében s végre Martinuzzi letevék az esküt, Ferdinánd biztosai átvevék Magyarország ékességeit s Pozsonyba Ferdinándnak küldék.

De Castaldo Martinuzzi bibornokot még azon évben megöleté s Ferdinánd uralkodását épen nem tudta az erdélyiekkel megkedveltetni. Izabella királyné már 1556 oktob. 22-kén a Szász-Sebesen tartott országgyűlés által hozzáintézett meghivás következtén visszatére s nagy kisérettel Kolozsváron bevonúlván, fia nevében ismét átvevé Erdély kormányát, s a kolozsvári országgyűlés novemb. 25-kén újolag beigtatá a fejdelemségbe. 1557-ben Petrovics, Izabella egyik hű tanácsosa, meghala Kolozsváron.

János Zsigmond halála után Ausztria is a török is jogigényt tartott Erdélyre, emez Báthory Istvánt, amaz Békés Gáspárt jelölé ki a fejdelemségre. Az ország két pártra szakadt, a két párt egymás ellen táborba száll, Szentpálnál Báthory győz, Békés kifut az országból, hivei közöl sokan fogságba kerűlnek. A győztes Báthory országgyűlést hirdet Kolozsvárra: Wesselényi Miklós az ellenpárt fejeire könyező szemmel halálos itéletet olvas. A nagy piaczon vérpad állíttatik fel, a vérpadon Kabos Farkas, Bogáty Gáspár, Barczay Miklós, Csanády János, Ősy Miklós, Csányi Miklós s Pókay János fejei hullanak le. Pókaynénak kék fia áll a verpad előtt, az anya kegyelemért eseng mindkét fiának, a fejdelem csak egyiknek bocsát meg.... János az idősb testvér lép a vérpadra, hogy az anyáknak kedvesebb ifjabb testvér anyja vigasztalásául életben maradjon. —

1581-ben ismét országgyűlés volt Kolozsváron. Május 27-kén Báthory Kristóf sirba szállt vala, a rendek kiskorú fiát Zsigmondot ülteték a kormányra. Ezen vérszomjas és szeszélyes fejdelem 1594-ben Kővár felől Kolozsvárra jön, aug. 27-kén

Digitized by Google

megnyitja az országgyűlést, másnap 13 főurat börtönre vettet, ezek közöl Kendy Sándort és Gábort, Ifjú Jánost, Deák Gergelyt és Forró Jánost Kolozsvár piaczán lefejezteti, Báthory Boldizsárt és Kovacsóczy Farkast Szamos-Újváron, Kendy Ferenczet és Bornemisza Jánost Gyalún végezteti ki, a többieket számúzi. A megijedt rendek az országgyűlésen jóváhagyják e gyilkosságokat, az itéletet 1595 april 16-kán beczikkelyezik s még öt más főurra is a honárulás bélyegét sütik. — Báthory Zsigmond ekkép megtörvén az ellenzéket, Erdélyt a Prágában ülő Rudolf biztosainak adja at, maga Opoliába költözik. De már 1598 aug. 20-kán Kolozsvárra lopódzik álköntösben. Azután 1601-ben harmadszor veszi át a fejdelmi kormányt s april 2-kán meghódolnak neki a rendek. A következő évben országgyűlést hirdet Kolozsvárra, harmadszor lemond a fejdelemségről s a várakat, melyek még birtokában voltak, Básta Györgynek, Rudolf hadvezérének adja át. Básta iszonyún garázdálkodik, Rudolf a magyar alkotmány végképi eltörlésére törekszik. Ekkor Báthory Zsigmond anyul nagybátyja Bocskay István lép föl, 1605 april 18-kán Magyar-, Erdély-, Moldva- és Oláhországok fejdelmévé választatik, Básta alvezére Caprioli kitakarodik Kolozsvárról és Erdélyből, ennek rendei Kolozsvárra gyülekeznek s 1605 szept. 10-kén meghódolnak Bocskaynak. Ennek halála után az ugyancsak Kolozsváron egybegyűlt rendek 1607 febr. 8-kán Rákóczy Zsigmondot teszik a fejdelemségbe, de az már egy év mulva Báthory Gábor részére lemonda az uralkodásról. Báthory Gábor a kolosvári főtemplomban választaték fejdelemmé, de már 1613-dik évi szeptemberben Bethlen Gábor elől Nagyváradra kényszerűlt menekűlni. Ez azután oktober 13-dikán nagy fénnyel beigtattaték a fejdelemségbe, s legjelesebb erdélyi fejdelemmé küzködött fel. Bethlen halála után ismét pártviszályok gyuladának ki, 1630-ban a kolosvári országgyűlés lemondatá Brandenburgi Katalint, a nagy fejdelem özvegyét az uralkodásról. — II Rákóczy György halála után szomorú napok virradtak Erdélyre. 1661 szept. 15. Montecuculi és Kemény szállnak táborba Kolosvár alatt, de a rendek többsége Apaffy Mihály részére állván, Kolosváron csak helyőrséget hagynak s visszamennek Magyarországba. Apaffy és Kucsuk

Digitized by Google

pasa 1662-ben körülszállják Kolosvárt, de oly hanyagúl vivják, hogy a Nagybánya felől Erdélybe nyomúló osztrák hadcsapat könnyű szerrel felbonthatja az ostromot. Azonban 1664-ben a Kolosvárt hagyott német őrség, mert fizetése elmaradt vala, fölzendúle s a várost Apaffynak adá át.

1687-ben Veterani szálla Kolosvár alá, majd Lotharingiai Károly vevé át az osztrák hadsereg vezérletét s oktob. 16-dikán bevonúla a városba. Erdély rendei kényszerültek minden várba német őrséget beereszteni, a császári hadsereget a télen át mindennel kitartani s azonfelül még 70,000 ftot fizetni. A zsibói csata után 1705 nov. 12-kén Kolosvár újra meghódola a császári hadaknak.

A „kincses Kolosvár", így nevezték hajdan, a sok vivatás, harácsoltatás és adóztatás s különösen a 18. század első felében sűrűn előfordúlt égések folytán tetemesen lehanyatlott és elszegényedett. De lassankint ismét emelkedni kezdett s kivált 1790 óta mindinkább gyarapodott és csinosodott. Az alkotmányos élet Erdélyben is megszűnt vala, de II Lipót helyreállitá s 1790 óta rendesebben tartattak az országgyűlések, és pedig gyakrabban Kolosvárt. Az alkotmányosság föléledésével a közvélemeny Kolosvárt jelenté ki az ország fővárosává s igy azt óhajtották, hogy az országgyűlések törvényesen oda irassanak ki. A kormányszék az osztrák uralkodás alatt mindig Kolosváron székelt, de a főtörvényszék Marosvásárhelyre, a hadi főparancsnokság és kincstár pedig Nagyszebenbe rendeltetett. 1849 után az alkotmányos élet ismét megszűnt s az ország fővárosává Nagyszeben jelölteték ki. Jelenleg azonban ismét az 1860-dik évi legfelsőbb intézkedések folytán helyreállított kormányszék Kolosvárra költözött. E város sorsa tehát az alkotmányos élettel szoros kapcsolatban van.

Kolosvár nyugati oldalán, mindjárt a várost környező kerteken túl Kolosmonostor magyar-oláh falu van, a Kis-Szamos jobb partján. Itt hajdan a benczések virágzó apátsága volt, mellyet I Béla 1062-ben vagy 63-ban alapíta, I László pedig új adományokkal gazdagíta. A tatárok által lett feldúlatása után IV Béla helyreállítá. A kolosmonostori apátság hiteles hely volt, s az országos levéltár, melly most Kolosváron van,

Digitized by Google

Digitized by Google

A TORDAI HASADÉK. BERGSPALTE BEI TORDA.

Digitized by Google

ott őríztetett. A 17. század első felében az erdélyi római kath. püspökség jószágai világiak kezére kerülének s a kolosmonostori apátság is megszűnék. Báthory István fejdelem az apátság javait a jezsuitáknak adományozá a kolosvári főtanoda javára. Kolosmonostor mellett Rákóczy-emlék látható, kőből rakott gúlaforma építmény.

Torda.

Kolozsvárról délkeletre menvén, a Szamos völgye déli oldalát szegélyző hegyvonalon át az Aranyos gyönyörű völgyébe jutunk. Az út az erdős Felekhegyen viszen keresztül, ennek gerinczén messze terjedő szép kilátás nyílik előttünk, névszerint a Szamos völgyére s a két oldalán elnyúló hegysorokra. A Felekhegynek déli oldalán levonúló kis mellékvölgyet követvén, egy némileg kopár felsíkra, azután pedig egy keskeny völgykatlanba jutunk, melyben a csinos kastélylyal ékeskedő Komjátszeg falu van. Odább az út egy hosszabb völgynek oldalán nyulík el, melyben Tur és Koppánd falvak láthatók s végre egy alacsony hegyvonalon át a tágasabb völgybe jutunk, melyben Torda kiváltságos helység elterjed.

Torda az Aranyos bal oldalán épült, és pedig a városban egymással egyesülő Túri és Ajtóni patakok torkolatánál. A völgyet kelet és nyugat felől dombsorok rekesztik be, melyek lejtői szőllőtőkkel beültetvék. A városnak elég szerény és falusi tekintete van; meglehetősen szabályos utczái volnának ugyan, de kitünőbb épületet keveset mutathat fel. Három alkotórésze van: Ó- és Új-Torda, melyek 1672-ben egyesíttettek, s a mezővárossal egyesített Egyházfalva. Ez utóbbi az Aranyos mentén terjed el, azután Ó-Torda következik, melyet Új-Tordától csak a Sóspatak nevű csermely s a sóbányákba vivő út választ el. Ó-Torda piaczán a kathol. plebániatemplom van, mely terjedelmes, de nem igen szép épitmény. E templom déli oldalán a tordai várnak maradványai láthatók; azon várat

Digitized by Google

1453 óta régi római castellum köveiből építették fel. Ugyancsak a kath. templom közelében a megyeház van, mert Torda a róla nevezett megyének fővárosa. Ó-Tordán a reformáltaknak is van egy templomuk. Az evangelikus szászoknak régi kőfalakkal bekerített temploma Ó- és Új-Torda között all. Ez utóbbi városrészben a ferenczes barátoknak is van egy templomuk és kolostoruk. Az Egyházfalván létező templon hajdan a pálosoké volt. Az említett templomokon kivül az unitáriusoknak egy, az egyesült görögöknek két s a nem-egyesült görögöknek egy szentegyházok van Tordán. Tehát e kis városban, melynek lakosai valami 8000 lélekre rúgnak, hat különböző vallásfelekezet van képviselve, úgy mint az a legtöbb erdélyi városokban szokott lenni. A lakosság túlnyomó része magyar.

Torda egy római gyarmat helyén áll, mely keletkezését az ottani sóaknáknak köszönhette és Salinae vagy Salinopolis nevét viselte. A várostól délnyugatra levő Leányvár dombon a római várkastély állott, melyből már csak nehány árok látható. De római emlékeket, szobrokat, hamuvedreket, pénzeket még most is kiásnak; nagy és széles téglákat is lelnek, ezek egy római vízvezetéknek maradványai, melyen a Koppánd határában levő tiszta vizet vezették oda. Egy félkőralakú, nagy kövekből vakolat nélkül rakott kapuja a régi római varósnak majdnem másfél ezer évig állott ellene az idők viszontagságainak és csak 1657-ben roskada össze.

Tordától délkeletre, az Aranyos mellett szép lapály terül el; e helyen, azt mondják, Trajánus római császar 101-ben Kr. u. Decebalt, a dákok királyát, véres csatában legyőzte. Az oláhok e térséget még most is Trajan rétjének (Prat luj Trajan), a magyarok pedig Keresztes mezőnek nevezik. Rajta nehány halom van, melyeket némelyek a csatában elesett rómaiak sírhalmainak tartanak. E térség utóbb is nem egy csatának volt színhelye, s a nemzeti fejdelmek uralkodása idején nehányszor a hadcsapatok katonai gyakorlatra gyültek ott össze.

Torda a magyarok letelepülése után is megerősített hely maradt; I. Géza a közelében létező sóaknát s az ottani lóvásár jövedelmét a benczések garamvölgyi apátságának ajándékozá.

Digitized by Google

A tordai vár birtokaihoz tartoztak azon földek, melyeket V. István a székelyeknek adományozott, s melyekből azután Aranyosszék keletkezett. II. Endre idejében Tordán egy prépostság volt. A tatárok elpusztíták a helységet, de ez csakhamar ismét fölépült, mert Erdély nemessége már 1288-ban ott tarthatá meg gyülését. III. Endre 1291-ben körutat tevén Erdélyben, Tordán is megfordúla. Akkoron leginkább szászok laktak benne, ezek arról panaszkodának a király előtt, hogy szabadságleveleik a tatárok pusztításában odavesztek s újat kértek. III. Endre megteljesíté kérésöket s 1291-ben egy szabadságlevelet ada nekik, melynél fogva ugyanazon kiváltságokban részesültek, melyeket akkoron Dées, Szék és Kolos helységek bányászattal foglalkozó lakosai élveztek; nevezetesen az erdélyi vajda törvényhatósága alól fölmentetvén saját bírót választhattak magoknak; továbbá vásári jogot s a tordai hasadékon túl levő erdőt kapták, melyet akkor király erdejének, utóbb pedig városi erdőnek neveztek. Ez erdőre Aranyosszék székelyei is jogigényt tartottak, s így birtoka felett hosszas perlekedés támadt, mely a legújabb időig tartott. I Lajos 1377-ben eligazítá a határbeli villongásokat, melyekbe Torda a szomszédjaival keveredett vala, s határpontokul Ajton, Csán és Bóos falvakat jelölte ki. 1462-ben I Mátyás király fordult meg Tordán. Ott mulatása alatt a hazájából kiűzött havaselvi (oláh) vajda, Vlád, segélyt és átalmat kért tőle.

Mátyás király 1467-ben hadsereggel mene Erdélybe, és pedig Déva felől. A kevéssel azelőtt kihirdetett törvények, melyeknél fogva új adók hozattak be s a sokféle fölmentések a vámfizetések alól eltöröltettek, mind Magyarországon mind Erdélyben sok elégületlenséget okoztak vala. Erdély urai Kolozsvárt gyülekeztek össze s ott az új pénzügyi intézkedések ellen nyilatkozának, sőt elhatározák, hogy azoknak foganatosítását ellenezni és akadályozni fogják. Az elégületlenek feje Veres Benedek volt; a magyar megyék, Hunyadmegye kivételével, mind fölzendültek; sőt a különben nagyon körülnéző és óvatos szászok is részt vettek a mozgalomban, mivel a be- és kivitt árúktól vámot kellett fizetniök; a székelyek, úgy látszik, csendesen maradtak. A zendülés fejei 1467 aug. 18. Kolozs-

Digitized by Google

várt újra összejöttek s egy oklevelet írtak alá, melynél fogva magokat az alkotmányos szabadság elnyomója ellen kölcsönös segélyzésre kötelezték s a három erdélyi vajdát, Jánost és Zsigmondot bazini és szent-györgyi grófokat s Elderbach Bertholdot, továbbá Szapolyai Imrét és Istvánt, akkoron Szepes urait, a lázadás vezéreivé tették s nekik feltétlen engedelmességet fogadtak. I Mátyás király hirteleni megjelenése Erdélyben meglepé az összeesküdteket, s ezek Kolozsvárra menekülének. A király akadály nelkűl jöve Tordára s innen meghagyá a zendűlőknek, rakják le a fegyvert s hódoljanak meg neki. Egyik részök elrejtezék vagy Lengyelországba bujdosék, a többi gyászruhát ölte s János vajdával együtt fényes kisérettel Tordára, a királyhoz mene és kegyelemért folyamodék. Mátyás közbocsánatot hírdete nekik, s Kolozsvárra költözködék. Oktob. 3-kán tartományi gyűlést hírdete Tordára, a gyűlésre várakozása ellenére az elégületlenek közől nagyon kevesen jelentek meg. Ezért a király haragra lobbant s a zendűlés fejeit mint felségsértőket a számkivetésre és jószágvesztésre itéltette el. Egyszersmind Erdély összes nemességét is megbünteté, midőn annak vérdiját 200 ftról 66 ftra leszállítá. Kolozs megye nemeseinek azután 400,000 arany ftnyi váltságért elengedte a száműzetés és jószágvesztés bűntetését, Brassó városát pedig tántoríthatlan hűségeért új kiváltságokkal jutalmazá meg. Sokan az összeesküdtek közől még azután is makacskodtak, végre a felbőszűlt király elfogatá a főbűnösöket s kivégezteté.

A nemzeti fejdelmek uralkodása alatt Torda különböző nevezetes események szinhelye volt, de többnyire csak szenvedőleg szerepelt. Nehány országgyűlés is ott tartatott.

Mindjárt Torda felett emelkedik a lejtőségein szőllőtőkkel beűltetett magaslat, melynek tetején egy templom s nehány lakóház áll. Ott vannak a tordai sóaknák. Már a rómaiak ismerték a tordai sótelepet s ki is aknázták. Hogy a középkorban is míveltettek a tordai sóbányák, azt különböző királyi adományok bizonyítják; egy tölgyfa darabot is leltek, mely az 1364 évszámmal volt jelölve. Tordán öt sóakna van, s a múlt évszázadban évenkint valami 400,000 mázsa sót vájtak ki, mely többnyire Magyarországba szállíttatott.

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt.

A TORDAI HASADÉK BELSEJE. BERGSPALTE BEI THORDA, EINGANG.

Digitized by Google

Digitized by Google

Jelenleg a tordai aknákból jóval kevesebb sót fejtenek. Erdélyben a sóaknák rendesen kúpalakúak, nyilásuk t. i. szűk, lefelé pedig üregök mindinkább kitágúl. A rómaiak ellenkezőleg megfordított kúphoz hasonló aknákat ástak, melyek ürege felűl tágas, alul pedig szűk volt. Az elhagyott régi római aknákban idővel sóstavak támadtak, melyek Tordán s Erdélynek más helyein sósfürdőkűl szolgálnak. Torda határában, egy a várostól ¼ órányira levő gömbölyded magaslatokkal környezett mélyedésben, több mint 10 sóstó van. 1840-ben egy részvényes társaság alakúlt, mely nehány sóstóban fürdőszobákat, azután egy vendégfogadót s nehány más épűletet rakatott s ekkép rendes fürdőhelyet szerzett. A mostani sóaknák valami félórával odább vannak, s ott is találunk nehány sóstavat.

Két órajárásnyira délnyugatra Tordától nevezetes hegyszakadás, a messziről látható Tordai hasadék van. Egy alacsony, 4 mfld hosszú hegyág a tetejétől tövéig keresztűl van vágva vagyis inkább keresztűltörve s áthasítva. A hasadékon át egy patak rohan zajongva, mely a hegyág tulsó oldalán levő völgyben ered. A hasadékvölgynek csaknem egész talpát foglalja el, mert az helyenként csak 3—4, és seholsem több mint 10 öl széles. Fölfelé a hasadék kitágul, s oldalfalainak felső párkányai valami 100 ölnyire vannak egymástól. A hasadék mélysége körűlbelől 1000, hossza pedig 4000 láb. Oldalai, mint gondolhatni, nagyon meredekek, s az egymással átellenben fölmeredő sziklatömegek helyenként annyira megfelelnek egymásnak, hogy látszólag mint fogak összevágnának, ha a hasadék becsukódnek. Ez valóban egyik legszebb sziklaalkotmány. A majdnem függőlegesen feltornyosúló szirtek és sziklák felséges látványt nyujtanak. Főleg a hasadék eleje és vége megható tájképet szolgáltat. Aczélmetszeteink a hasadéknak Torda felé néző torkát ábrázolják. Előtte egy félkörben elterjedő kis völgykatlan van, melyben egy malom áll, ennek kerekét a hasadékból jövő Hesdáti patak hajtja. A völgynyílás ellenkező oldalán a szikláktól alkotott, boltozott és ablakos ívezetet találunk, mely gótféle várkapuhoz hasonlít

Digitized by Google

E sziklakapu a völgytorok bal oldalán van, ívezete valami 8 öl hosszú.

A hatalmas sziklatuskókon átrohanó patak partján a hasadék egyik végétől a másikáig mehetünk, ámde igen sokszor kell a patakon átgázolni s többnyire igen veszélyes sziklákon tovább kapaszkodni. A hasadéknak majdnem épen közepén, mindegyik oldalán, nehány ölnyire a patak felett egy barlang van. A jobboldalon azon barlang van, melyet Bajlyukának vagy Balikavárának neveznek. Egy meredek, valami 200 lépés hosszú ösvény vezet a szádához, mely előtt lőréses, kettős falazat nyúlik el. A barlang belső ürege elég nagy s mint valami gót csarnok van boltozva; legalább 100 ember fér el benne. E csarnokon túl a barlang ürege két ágra szakad; egyik ága mind feljebb vonúl, összeszűkűl és letörpűl, ugy hogy csak erősen meghajolva nyomúlhatunk tovább s végre egy vízmedenczéhez jutunk. A másik ág kissé tekervényes, szintén fölfelé húzódik s egy keskeny hasadékba végződik. — A bal oldalon majdnem ugyanazon magasságban egy kisebb barlang van, melyben alig 100 lépést lehet befelé haladni. Annak is meg van erősítve a száda. A két barlang nyilásai szemben vannak egymással s alig egy lövésnyire egymástól. Úgy látszik tehát, hogy a két barlang egykor kapcsolatban volt s a hegysor ketté hasadása által választatott el egymástól A tatárjáráskor s a későbbi háborús időkben a környék lakosainak menedékhelyűl szolgált. 1709-ben Balika Nikita, Rákóczy Ferencz egyik oláh kapitánya nehány emberrel Aranyosszékből a jobbfelőli barlangba menekűle, mely most az ő nevéről neveztetik, s ott védelmi állapotba tevé magát. Többször kicsapott a környékre, hogy a szükséges eleségre szert tegyen. Ugy mondják, hogy igen vitéz ember volt, s nagy bátorság kellett hozzá, hogy nehezen megmászható sziklavárában megtámadják. Végre 1712-ben Torda lakossága Kolozsvár császári helyőrségével egyesűlvén, üldözőbe vevé Balikát, ki épen akkor új kirohanást és rablójáratot tett vala. Balika a túlnyomó haderő elől visszavonúla s mármár elérte sziklavárának bejárását, midőn egy tordai hentesalegény utána hajított baltával földre terité.

Digitized by Google

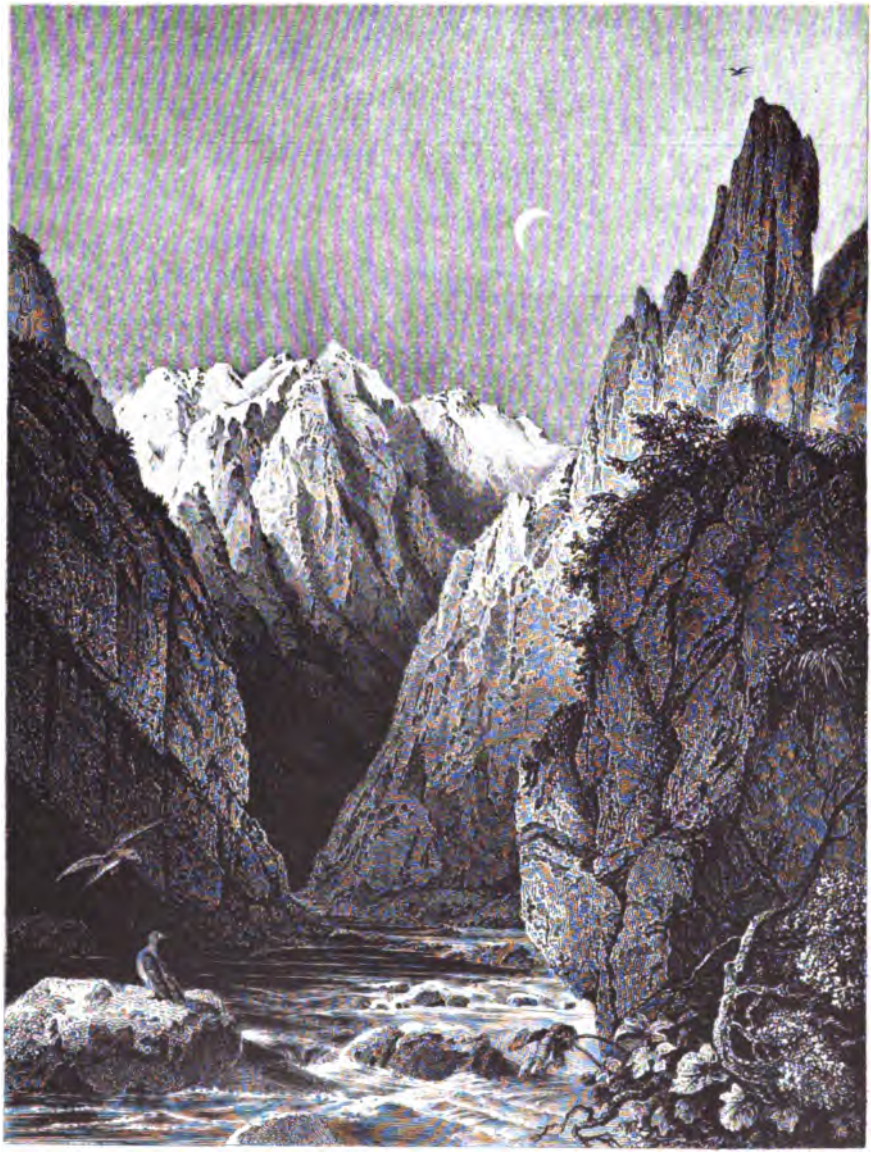

L. Richbock del. Druck & Verlag v. C. G. Lange in Darmstadt J. Poppel sculp.

A TORDAI HASADÉK. BERGSPALTE BEI TIORDA.

Lauffer es Stolp bizományában Pesten

Digitized by Google

Digitized by Google

A hasadék két oldalfalában még nehány kisebb barlang is van, s a nép sokat tud a kincsekről mesélni, melyek azon üregekben elrejtvék. 1780-ban egy kéménysepröő kötelen bocsátkozott egy ily keskeny sziklaüregbe, kincset akarván keresni, de szerencsétlenül úgy összeszorúlt a sziklák közzé, hogy ki nem húzhatták többé s nyomorúltan ott kellett elvesznie.

A tordai hasadék mészkő-hegységben van, mely alkalmasint vulkanikus erők által emeltetett s ekkép kettéhasadt. A monda a hasadék keletkezését sz. László magyar királylyal hozza kapcsolatba. Sz. László t. i. a kúnok által erősen üldöztetvén, Istenhez fohászkodék, hogy nyíljék ketté a hegység s ekkép átalmazza meg a pogányok dühétől.

Thoroczko és Nagy-Enyed.

Tordától délnyugatra Thoroczko mezőváros van, elzárt regényes völgyben, mely éjszakról délre nyúlik s melyen az Enyed patak fut le. A völgy két oldalán szaggatott, sziklás hegyfalak emelkednek, melyek hol erdővel fedvék, hol kopaszok. Torda felől két különböző úton mehetünk Thoroczkóra, melyek részint meredek, az Aranyos völgyére s ezt szegélyző hegysorokra szép kilátást szolgáltató hegyeken visznek keresztül. Általában a Torda és Thoroczko között s még odább Nagy-Enyedig elterjedő földet sajátságos alkotású, festői sziklahegységek borítják, melyek a legváltozatosabb tájképeket szolgáltatják. A hegységet szegő egyik patak, az úgynevezett Buvópatak, egy helyütt mély sziklatorokban eltűnik, melyet vadregényes, felséges sziklacsoportok környeznek. Az előtérben összevisszahányt, roppant sziklatuskók vannak egymásra halmozva, a háttérben magas sziklafal nyúlik el, melyről a patak tajtékozva lezuhan, hogy azután a sziklák alá búvjék. Tetemes távolságra ismét felbukkan s egy tiszta, szép tócsát képez, melyből rohanva kitódúl.

Digitized by Google

Thoroczko a keskeny és mély völgy mentén nyúlik el mint keskeny szalag; kelet felé a Székelykő nevű erdős hegy emelkedik, melynek csúcsán régi vár maradványai vannak. Nyugat felé a majdnem egészen kopasz Tilalmaskő nyúlakodik fel, melyhez a hosszukás kúphegy csatlakozik, melyet a thoroczkói várnak igen festői romjai koszorúznak. Odább délre az Ordaskő tornyosúl, melynek kopasz sziklacsúcsa messziről emberhez hasonlít, s mely alatt Szent-György falu elterjed, ugyanazon völgyben, melyben Thoroczko van. E sziklás hegysortól nyugatra az Aranyos völgye azon fenyvesekkel borított hegycsoportot szeldeli, mely a Magyar és Erdélyországok határján elnyúló Bihar hegységhez csatlakozik. Az Aranyos egyik éjszaki mellékszurdokában a thoroczkói vasműtelepek vannak, hol jó minőségű, noha nem sok vasat termelnek. Sz. Györgytől délre a tordai hasadékhoz hasonló völgynyílás van, melynek oldalain nehány barlang is tátong.

Thoroczko környéke tehát Erdélynek legérdekesebb és legregényesebb tájai közzől való. A két említett helységet is sok sajátság jellemzi. Jóllehet Thoroczko mezőváros, mégis inkább csínos és tiszta faluhoz hasonlít, mintsem városhoz. Csak egy nagy épületének van városias külseje, ez az unitariusok temploma. Thoroczko lakosai nagyobbára unitariusok s úgy mint Sz. Györgyéi magyarajkúak. III. Endre királynak 1291-ben kelt kiváltságleveléből azt látjuk, hogy Thoroczko lakosai Ausztriából, nevezetesen Eisen-Wurzel vidékéről beköltözött németek voltak, kik az ottani vasbányákat mívelték. A tatárjáráskor elvesztették vala kiváltságlevelöket, III Endre tehát újat ada nekik, s ezen kiváltságlevelök szerint azon jogokat nyerték, melyeket az osztrák bányavárosok élveztek. Idő jártában Thoroczko lakosai meg magyarosodtak, s most sok sajátságos szokás, szép festői ruházat, szorgalom és rendszeretet által tűnnek ki. A szomszéd Sz. György falu lakosainak hasonló szokásaik és ruházatuk vannak. Általában a két helység lakosai szoros barátságos közlekedésben és atyafiságos összeköttetésben vannak, míg a többi határos helységek lakosaitól inkább elkülönzik magokat. Szorgalmok, takarékosságuk s a vasműhelyekben és bányákban szerzett keresetök követ-

Digitized by Google

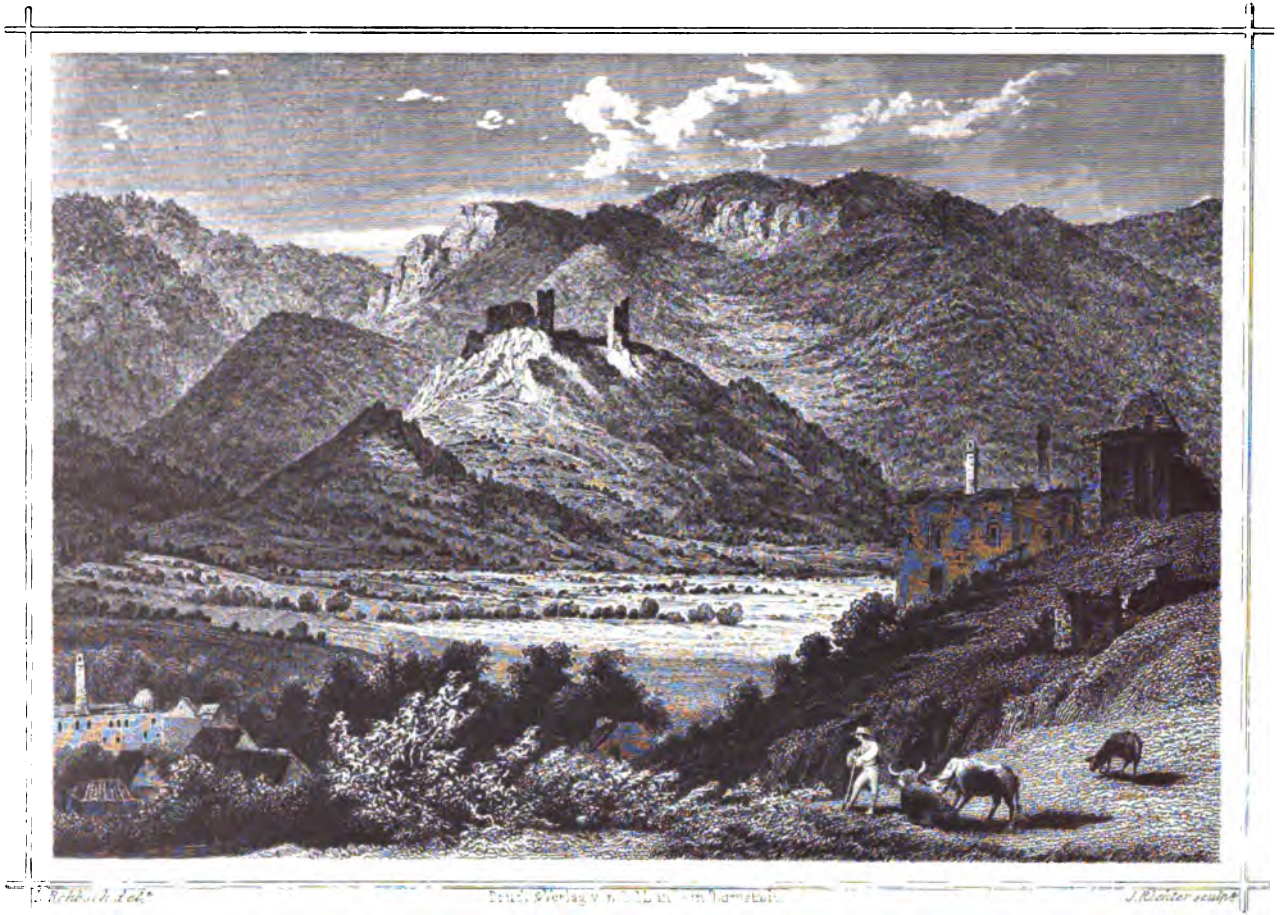

THOROCZKÓ – SZ. GYÖRGY.

Digitized by Google

Digitized by Google

keztén többnyire vagyonos emberek, s már 1848 előtt is, midőn még földesúri szolgálatokat teljesítettek, egyes igen gazdag emberek találkoztak köztük.

IV László 1282-ben a kúnokat a Hódosi vagy Czegei tónál, nem messze Kolozsvártól megverte s az országból kikergette vala. A kúnok azután a nogaji tatárokkal szövetkeztek s 1284-ben ismét Erdélyre ütének s rabolva és perselve végig barangoltak rajta. Egyebek közt a thoroczkói várat is körűlszállák, melyben Thoroczkai Venczel alvajda családostól múlat vala. A vár nagy veszedelemben forgott már, midőn a kevéssel azelőtt Aranyosszékben letelepített székelyek segítségre jövének s azt fölmenték. Thoroczkai azután a várat, melyet utóbb Székelykőnek neveztek, a székelyeknek adá, kik őt megszabadíttották vala, de a birtoki jogot mind a várra mind a hozzátartozó javakra nézve magának tartá meg, s ivadékai a jelenkoríg megmaradtak azok birtokában. Thoroczkai Venczel akkor, úgy mondják, a völgy nyugati oldalán létező másik várat rakatá, mely a 17. század elején leromboltaték. Ekkor Thoroczkai Istváné volt, ki Rákóczy Ferencz felekezetéhez tartozott, miért is azt a király széthányatá. Most belőle még egy meglehetősen ép torony látszik, mely a környező romok fölé festőileg nyúlakodik fel.

Az Enyed pataktól átfutott völgy délkeletre csap s a Maros tágas völgyébe nyílik. Nem messze az Enyed torkolatától Nagy-Enyed mezőváros, Alsó-Fejér megye főhelye terjed el, igen kies vidéken. Jelentős, jobbára magyaroktól népesített város, melyben egy régi, igen nagy, megerősített templom van. Nagy-Enyedet talán a II. Géza alatt beköltözött németek alapíttták meg. IV. Béla 1239-ben várat építtete ottan ótalomúl a betöréssel fenyegetődző tatárok ellen, kik a ráfordúló évben csakugyan egész Erdélyt és Magyarországot elárasztták. A nagy piaczon várdához hasonló lovas-kaszárnya van. De Nagy-Enyed különösen arról nevezetes, hogy az erdélyi reformáltak fő tanintézetök, a Collegium Bethleniarum, székhelye. E kollegiumot Bethlen Gábor fejdelem 1621-ben és 1622-ben eredetileg Fejérvárott állítá fel s gazdagon megadományozá; 1627-ben az enyedi urodalmat adományozá

Digitized by Google

neki, melyhez öt falu s Nagy-Enyed városának tizede tartozott. Az első tanárok Németországból hívattak meg, igy különösen Altstaedt János, Fischer (Piscator) Lajos, Biesterfeld Henrik, Opitz. 1688-ban Fejérvárt a törökök leronták; a tanulóság egy része leöleték, más része fogságba hurczoltaték, a többiek pedig Vásárhelyi Péter tanárral együtt Kolozsvárra menekülének. Itt öt évig tengett a tanoda, mígnem 1663-ban Apaffy Mihály fejdelem által újra szervezteték és Nagy-Enyedre áttéteték. Az enyedi polgárság, talán mert a deákok kicsapongásaitól félt, ellenzé a főtanoda áthelyeztetését városába. Beszélik, hogy a tisztes czehek összeseregelvén a hajdani Vargahídnál csatarendben állának fel, hogy a főtanoda behozatalát megakadályozzák. De a fejdelmi kiséret elől hátrálniok kellett s igy kénytelenek voltak a főtanodát befogadni, mely azután városuknak nagy hírt szerzett. —

Nagy-Enyed 1706-ban Rabutin császári hadi parancsnok rendeletére kiraboltaték és fölperzselteték, mivel II Rákóczy Ferenczhez állott vala; azon alkalommal 18 deák megöleték, sokan megsebesülének, a többiek elszéledének, de nemsokára ismét visszatértek. Hat évvel utóbb a halálvész pusztítá Nagy-Enyedet, s a deákok ismét elszéledének. Más különböző viszontagságok is érték a kollegiumot, s az egykor oly gazdag intézet idő jártában annyira elszegényedett, hogy a tanárok az egyházi esperességekhez kényszerültek alamizsnáért folyamodni. E súlyos időkben az erdélyi reformáltak egy követséget Angliába küldtek, hogy az ottani hitsorsosoktól segélyt kérjen. Angliában a követség kérelmét lelkesen fogadták s a begyült adakozásokból pénzalapot szereztek, mely még jelenleg is az angol banknál van letéve s melyből a kollegium évenkint 1000 font sterlinget kap. A kollegium pénzügyei 1751 óta s különösen Ajtai Mihály gondnok és tanár igazgatása mellett jobb karba jutottak. Lassankint terjedelmes épületek keletkeztek, melyekben a tanteremeken, a tanárok lakásain s a különböző gyüjtemények és taneszközök helyiségein kivül a deákok számára is sok szállás volt. A kollegium alkotó részei voltak: az elemi tanoda, a gymnaziumi osztályok s a felsőbb osztályok, melyekben a theologiai, bölcseleti és

Digitized by Google

Digitized by Google

GERENDI, KASTÉLY ÉS HELYSÉG ERDÉLYBEN.

KASTELL UND DORF GEREND IN SIEBENBÜRGEN.

Digitized by Google

jogi tudományokát előadtak. Azon felsőbb osztályokban 1790 óta hét, 1847 óta nyolcz tanár működött; a gymnaziumi osztályokban s az elemi tanodánál 10 rendes és 6 melléktanító volt alkalmazva. A kollegium könyvtárában valami 40,000 kötet volt, köztük sok nevezetes munka és ritka inkunabulák. A kollegiumnak azonfelül gazdag muzeuma is volt sokféle természettudományi, régiségtani és érem-gyüjteményekkel. Mindezen kincsek 1849-ben az elámított oláhok által elpusztíttattak. Az oláhok jan. 8-kán lepték el a várost, mindent elraboltak, összeromboltak és elégettek, a mi csak kezök ügyébe esett, s a várost és kollegiumot romhalommá tették. — Az épületeket lassankint ismét helyreállították, de a könyvtár s a gazdag gyüjtemények nagyrészt soha többé nem pótolhatók ki. A főtanoda új szervezetet nyert, az elemi tanoda mellett elsőben a gymnaziumot nyiták meg, azután 1857 óta a néptanító-képezdét s a theologiai osztályokat is helyreállíták.

Azelőtt a tanúlók száma gyakran 800—1000-re is rúgott. A deákok nemcsak szabad szállást, de részben ingyen élelmezést s egyéb segélyzéseket is kaptak. Nagy-Enyeden tehát a szegények is járhatták az iskolát. Sok jeles ember mind a mult mind a jelen korban Nagy-Enyeden képeztetett. A kollegiumnak azon híre volt, hogy a szabadelvűségnek hódol, azért 1848 előtt a kormány gyanús szeminel kisérte. Egyik kollegiumi tanár, idősb Szász Károly, 1834-ben országgyűlési követté lett; alapos ismeretek és nagy ékesszólás által tüntette ki magát s csakhamar a mérsékelt ellenzék vezérévé lőn. A kormány azért nyomozást rendelt ellene s egy ideig rendőri felügyelet alá helyezé.

Maros-Újvár és Gerend.

Nagy-Enyedhez éjszakkeletre, Tordához pedig délkeletre, a Maros bal pártján Maros-Újvár falut találjuk, melynek közelében Erdély egyik legnevezetesb sóbányája van. Az

Digitized by Google

ottani sóaknák főrészét három nagy földalatti csarnok teszi. Ha az aknákba leereszkedünk, elsőben egy nagy csarnokba jutunk, melynek hossza 270, szélessége 180 s magassága 210 láb, s melynek gót boltozathoz hasonló fedezete van; a bányászok mécsei csak igen homályos világosságot terjesztenek benne. A csarnok egyik oldalán roppant kapuzat van, mely csaknem a fedezetig ér, s mely bejárásul szolgál egy más kisebb csarnokba, melyből azután még egy, az elsőhöz hasonló nagyságú csarnokba juthatunk. Ha e csarnokokat meggyujtott szalmával megvilágosítják, akkor azok a legnagyszerűbb látványt szolgáltatják. A kősó falak sikárolt, barna erekkel bevont márványhoz hasonlítanak, melyen széles színes vonalok kigyódzanak el. A csarnokok kiterjedése, a világosság hatása az alakok nagysága és egyszerűsége s az anyag kitünő tisztasága oly építészeti szépségeket láttatnak, milyeneket a művészet tárgyai csak ritkán mutatnak. — Egy helyütt nyílás van az első csarnok fedezetén; ha azon nyíláson a nagy mélységbe letekintünk, akkor úgy látszik, mintha a rémes mélységben számtalan világ kovályogna s földöntúli alakok lebegnének közöttük, míg a kalapácsok ütéseit alig halljuk.

A Maros-Újvár melletti sótelepet már a rómaiak ismerték, 5—6 öl magas földhányásokat találunk ottan, melyek által a rómaiak a sóaknákat a Maros és Báncza patak kiáradásai ellen megótalmazni törekedtek. Utóbb azon sóaknák feledésbe mentek, és csak 1792 nyittattak meg ismét s annyival inkább vájattak, mennyivel inkább a tordai, széki és kolosi aknákat elhanyagolták, sőt egészen abbanhagyták. Most Maros-Újváron 200—300 munkás van elfoglalva, kik évenkint 6—800,000 mázsa tiszta kősót állítanak elő, melyet a Maroson leginkább Magyarországba szállítanak. A sóbányászat mind Magyarországon mind Erdélyben a cs. k. kincstár egyedárúsága. Maros-Újváron egy mázsa kősónak előállítása csak 40—50 krajczárba kerül. A sótömegekből elsőben hosszú gerendákat vágnak, melyek átmérője körülbelől egy láb, azután a gerendákat elválasztják az aljazatuktól s végre koczka alakú darabokra osztják, melyek egyenkint valamivel többet mint félmázsát nyomnak.

Nem messze Maros-Újvárhoz, az Aranyos jobb oldalán

Digitized by Google

Digitized by Google

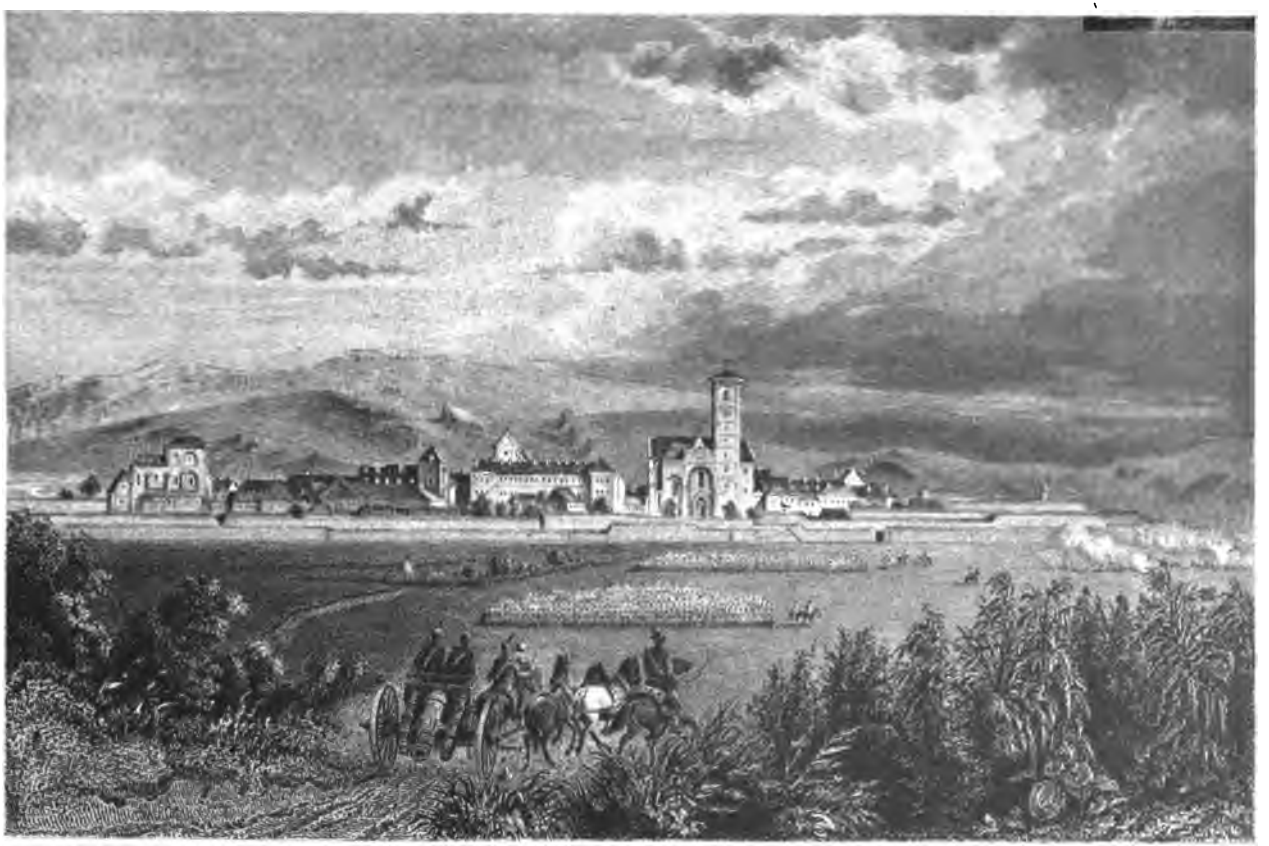

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt.

GYULAFEJÉRVÁR. FESTUNG KARLSBURG.

Digitized by Google

Gerend kis falu van; egy magaslaton azon kastély áll, melyben a nem rég meghalt gróf Kemény József töltötte napjait. A nemes gróf egész életét és vagyonát a tudományoknak szentelte vala; nagy költséggel és fáradhatlan buzgalommol gyüjtögette az Erdély történelmét tárgyazó kéziratokat és nyomtatványokat. Becses könyvtára a gerendi kastélyban volt felállítvá és szerencsésen kikerűlte a barbár rombolási dühet, mely 1848 és 1849-ben Erdélyben oly gyászos rombolásokat vitt véghez. Gróf Kemény József más becses gyüjtemenyeket is szerzett vala, melyek szintén a gerendi kastélyban őríztettek. Ezen különböző tudományos gyüjtemények egy részben kipótolták a tudományos kincseket, melyek Nagy-Enyeden a kollegium elpusztíttatásakor menthetlenűl odavesztek. Gróf Kemény József, mint már említettük, tudományos kincseit az erdélyi nemzeti muzeumnak ajándékozá, s most azok már Kolozsvárott vannak felállítva.

Gerend igen kies vidéken van; az Aranyos szép völgye itt, nem messze a Maros völgyébe való szakadásához, igen kedves tájképet szolgáltat. A kastély, mely Erdély egyik legnagyobb történelembuvárának s a legbecsesebb gyüjtemények székhelyéűl szolgált vala, igen igénytelen külsejű; csak egy emelete van, szárnyai kissé kiugranak s két saroktorony emelkedik föléjök. A kastély közelében a csínos falusi templom áll.

Gyula-Fejérvár.

Gyula-Fejérvár Nagy-Enyedhez déldélnyugatra esik s az Ompoly és Maros között elterjedő lapályban épűlt, nem messze a két folyó egyesűlésétől. Két külön helységből áll: a lapos dombháton épűlt erősségből s az ettől keletre és éjszakra a lapályon, a Maros felé elterjedő sz. k. városból. Ez utóbbiban kevés nevezetes avvagy megnézésre méltó dolgot találunk; házai többnyire kicsinyek, jelentéktelenek, széles

Digitized by Google

utczái porosak vagy sárosak. Kitünőbb épületei a szentegyházak, névszerint a barátok temploma és kolostora, a reformáltak 1760-ban, s az ágostai hitvallásúak 1825-ben épült templomai, azután az óhitű görögök két, s a görög katholikusok ugyanannyi temploma. Végre az izraelitáknak is két zsinagogájok van. A terjedelmes piacznak egy részét nehány éve fasorokkal ültették be s így csínos sétánnyá alakították.

A vár vagyis erősség Szavojai Jenő herczeg tervezete szerint építteték 1735-ben; ötszöget képez. Közepén a Sz. Míhálynak szentelt nevezetes főegyház van, melyet Hunyady János kormányzó a törökökön 1441-ben Sz. Imrénél kivívott fényes győzelmének emlékezetére rakata. Sok viszontagságon ment keresztül, egyebek közt 1601-ben a császári hadak, oláhok és hajdúk által raboltaték ki s 1658-ban a törökök által károsíttaték meg. Azért sokat igazítottak és újítottak rajta, ugy hogy benne az építő művészet különböző modorai és korszakai ismerhetők fel. Egészben véve a gót modor uralkodik rajta, de szerkezetében és ékesítékeiben némi büzant és román mozzanatok is mntatkoznak. Belseje csaknem egészen a tiszta gót modorban épült. Kereszt alakjában van rakva s három hajóra osztva; a középső hajó jóval magasabb mint a mellékhajók. Sokféle szobrászati művei és ékesítékei közől némelyek az idomok nagy szépsége és tökéletessége által tűnnek ki. Főleg a templom belsejében levő magas és karcsú pilérek fejezeteinek ékesítékei nagyon kedvesek. Az egyik oldalkapu is nagyon szép.

A fejérvári székesegyház sokáig az erdélyi vajdák és fejdelmek temetkező helye volt, s azért benne nehány érdekes síremléket találunk, melyek a szétromboltatást szerencsésen kikerűlték. Ott vannak Hunyady János, testvérje szent-györgyi Székely János dalmát, horvát és szlavonországi bán, s fia a Budán lefejeztetett László síremlékei. Hunyady síremléke némely homorművekkel ékesített, különben egyszerű kőkoporsó. Fedelén fekvő lovag alakja látható, melynek lábai azonban le vannak törve. A vitézt lobogó köpeny fedi be, mely alól a begombolt attila kilátszik, s mely a lábszárakról visszaesvén a nadrágot is láttatja. Az arczképen már csak a hosszu

Digitized by Google

bajuszt lehet kivenni. A bal kéz a kard hüvelyét tartja, a jobb kéz, mely a vállhoz nyomuló kardot tartotta, már letört. Azon fedél, úgy látszik, nem az eredeti, mert nem illik jól a koporsóhoz; ez kíraboltatott s most üres. A két más kőkoporsónak fedelein szintén lovagalakok láthatók; ezek igen karcsú termetűek s teljes fegyverzettel bírnak. — Izabella királyné, Szapolyai János neje, és fia Szapolyay Zsigmond János fejdelem síremlékei márványból készültek és sokkal jobb karban maradtak meg, mint Hunyadyé. A koporsók fedelein látható alakok szépen faragvák, az oldalaikon levő homorművekből meglátjuk, hogy milyen volt az akkori ruházat és hadviselet. Az ágyúk és nehéz puskák már általában használtattak, mindazáltal a lovagok még teljesen vértezve vannak. Izabella koporsóján látjuk, mint szállnak csatára a lovagok, mindegyikének a zászlón kivül valami csomója van, mely némileg a török pasák lófarkához hasonlít. — A templom nagy előcsarnokában az egyik oldalon egy kőlap látható, mely I Rákóczy György emlékezetére rakatott; a másik oldalon a talapzat van, melyen Bethlen Gábor emlékszobra állott. Az egyik oldalkápolnában, a pallón hosszukás négyszegletű kőlap van, némileg már eltörlődött felirattal s egy dur ván faragott és papi ruhába öltöztetett emberalakkal. Ez Martinuzzi bíbornok, Izabella királyné leghíresebb tanácsocsa síremléke. Már említettük, hogy a bíbornokot Castaldo császári hadvezér parancsára alvinczi kastélyában 1551-ben orozva meggyilkolák. Az érintett síremlékeken kívül a főegyházban még Báthory András, Bocskai István, Apaffy Mihály fejdelmek s János György brandenburgi őrgróf sírkövei vannak.

A főegyház közelében a püspöki palota van, mely az egykori fejdelmi palota helyén épült. Azon palota egyik felét a káptalan bírja, mely az országos levéltár s gróf Batthyányi Ignácz néhai erdélyi püspök tudományos alapítványai felett is őrködik. Az említett püspök kivált inkunabulákban és kéziratokban gazdag könyvtárt is szerzett, s egy jó eszközökkel fölszerelt csillagvizsgáldát alapított, mely azonban már hosszasabb idő óta el van hanyagolva.

Digitized by Google

A könyvtár és csillagvizsgálda a trinitariusok egykori kolostorában van; ott a papnöveldét is találjuk.

Ugyancsak a főegyház közelében a pénzverde is van, melyben 1848-ig az Erdélyben nyert összes aranyt és esüstöt pénzzé kiverték; hónaponkint valami 100,000 ftot vertek, az Erdélyben évenkint előállított arany körülbelől 2500, az ezüst pedig 5000 márkát tett.

Végre a főegyházhoz közel a katonatisztek új pavillonja is van; ez kétemeletű, nagy és szép épület, mely előtt kis sétány terül el. Ezt a gót modorban készült emlék ékesíti, melyet az erdélyi cs. k. hadtest losenaui Losy Lajos ezredesnek állíttata, ki 1849 febr. 9. a piskii hídnál volt ütközetben elesett.

Fejérvárnak valami 5300 lakosa van, kik magyarok, szászok, oláhok, örmények, izraeliták; a magyarok túlnyomók.

Az Ompoly (Apulus) és Maros egyesülésénél, ugy látszik, már a dákok idejében volt egy helység, melyet azután a rómaiak kitágítottak s „Colonia Apulensis“-nek neveztek. A Fejérvárott és környékén találtató sok római emlék, melyekből nehány érdekes példányt a püspöki muzeumban láthatunk, bizonyítják, hogy a rómaiaknak e helyen jelentős gyarmatuk volt. Úgy látszik, hogy az a rómaiak főbányavárosa s a Collegium Aurariarum és az aranybányák procuratorának székhelye volt. Utóbb a város elpusztúlt, s állítólag Gyula magyar vezér által állíttaték helyre, miután Erdélyt külön fejdelemségül kapta vala. Ezóta Gyula-Fejérvárnak neveztetett. Sz. István a teljes függetlenségre törekvő Gyulát meghódoltatá s Erdélyt Magyarországgal egyesité. Ő az erdélyi püspökséget is megalapítá, melynek székhelyévé Gyula-Fejérvár lett. Sz. László a püspökség javait megszaporítá. Akkor bizonyosan az első székesegyház is építteték, de ennek nyoma sem maradt meg. A tatárok 1241-ben a várost teljesen elpusztíták. Rogerius, ki a mongolok pusztításait, mint szemtanújok, latin siralmas énekekben leírta, Gyulafejérvárra nézve ezt írja: „Nyolcz nappal azután hogy az erdőt elhagytuk, Gyulafejérvárra érkezénk... ott csak holttetemeket és levágott fejeket találtunk ..., a lerombolt paloták és templomok falai keresztyének vé-

Digitized by Google

rével festvék, s noha a föld az ártatlan vért, melyet elnyelt, szemünk előtt elrejti, mégis a vérrel pirosított köveket látjuk, melyek mellett mentől gyorsabban elhaladunk, mélyen sóhajtozva.“ — Gyulafejérvár azonban nemsokára ismét fölépült s azontúl is a püspök székhelye maradt. Hunyady János szentimrei győzelme után a székesegyházat újra felépítteté, miután az eredeti főtemplom alkalmasint már összeroskadt vala.

A reformatio Erdélyben annyira elterjedt, hogy a szászok magyarok és székelyek csaknem mind a római kath. egyháztól elszakadtak. A szászok az ágostai hitvallást, a magyarok nagyobbrészt Kálvin tanait vették be. Blandrata György, János Zsigmond fejdelem orvosa, azután az unitariusok tanait is elterjeszté. A lelkiismeret és hitszabadságot már az 1557-ben Thordán tartatott országgyűlésen tevék törvénnyé s 1563-ban újra megerősíték. Az 1556-ban Kolozsvárt tartatott országgyűlés a kath. püspökséget eltörlé, javait és jövedelmeit a fejdelmi kincstár számára lefoglalták.

Miután Szapolyai János király Ferdinánd királylyal 1538-ban a nagyváradi békeszerződésre állott vala, Erdély lassankint elszakada Magyarországtól s önálló lőn. Az osztrák házból való magyar királyok ugyan Erdélyre való jogigényeikről sohasem mondtak le s folyvást azon munkálkodtak, hogy az Magyarországhoz visszakapcsoltassék. De saját országlatuk meghiúsította ebbeli törekvéseiket, s Erdély fejdelmei a török szultánnak rendszerint nem igen nyomasztó ótalma alatt egészen I Lipótig meg tudták védeni önállóságukat. A részrehajlatlan történelem e körülményt kénytelen Magyarországra nézve valódi szerencsének vallani, mert Erdély másfél századon át a vallási szabadság és magyar alkotmány bástyája volt.

Az erdélyi fejdelmek többnyire Gyulafejérvárt székeltek. Már János Zsigmond kezdé meg a fejdelmi palotát, melyet azután Bethlen Gábor bevégeztete és kellőleg fölszereltete. Ugyancsak Bethlen a tudományokat is nagy buzgósággal előmozdította s Fejérvárt, mint már említettük, a kollegiumot alapítá meg, mely azután Nagy-Enyedre tétetett át.

Erdély fejdelmeinek nagyon eszélyes és óvatos országlatot kellett követniök, hogy országukat egyfelől a törökök, másfelől

Digitized by Google

a magyar király ellen megóvják. Martinuzzi bíbornok megöletése után, ki Izabella és fia János Zsigmond kormányát nagy ravaszsággal vezette vala, Erdély sokat szenvedett I Ferdinánd hadaitól; Rudolf idejében Basta György császári hadvezér s Mihály oláh vajda által, mely utóbbi az országot a magyar király és császár nevében megszállta vala, a legrémítőbb módon pusztíttatott, gyaláztatott és sanyargattatott; 1658-ban megint a törökök által dúlatott fel. Gyulafejérvárnak is sok viszontagságot kellett szenvednie, s ismételve elpusztíttatott, ugy hogy lakosai költségesebb és szilárdabb házakat sem akartak többé rakatni, s az 1618-diki országgyűlésnek azon rendeletet kellett kibocsátania; hogy minden házbirtokos Fejérvárt oly szállásokat építtessen magának, melyek a fejdelmi székváros hoz illendők legyenek.

A jezsuiták a Báthory nemzetségből való fejdelmek alatt Erdélyben is megfészkelték magokat, s azonnal a különböző vallásfelekezetek között addiglan uralkodó testvériességet és jogegyenlőséget alá kezdék ásni. Ámde törekvéseikkel nem boldogultak oly könnyen s ismételve kénytelenek voltak az országot elhagyni, de nemsokára újra bejöttek s folytatták áskálódásaikat. Midőn végre Erdély elveszté önállóságát s I Lipót uralkodása alá hajolt, akkor a jezsuiták az ellenreformatiót teljes sikerrel kezdhették meg. 1696-ban az erdélyi kath. püspökség helyreállíttaték s újolag megadományoztaték; Mártonffi György erdélyi püspök 1717-ben szállá meg a kincstár költségén helyreállított fejdelmi palotát.

Az erősség építtetése 1715-ben kezdeték meg gróf Kornis Zsigmond akkori kormányzó és gróf Steinville katonai főparancsnok felügyelete alatt, az építést báró Weisz mérnök igazgatta. Hajdan azon a dombháton egy vár állott, mely azonban leromboltatott. Az új erősséget Károlyvárnak nevezték, mely név azután a sz. k. városra is ragadt, ugy hogy a németek csakis igy, a magyarok pedig Károlyfehérvárnak nevezik.

Az erdélyi fejdelmek rendesen a fejérvári főegyházban igtattattak be méltóságukba. Ez a következő ünnepélyességekkel történt: a fejdelem magára vevé a nemzeti díszköntöst s fejére a kócsagos kalpagot tevé. Midőn a palotából a főegy-

Digitized by Google

házba a indúla, a fölovászmester elölmenvén, megnyitá a kaput, a kanczellár és tanácsosok utána menének. Az utczára lépő fejdelmet az ország nagyai s a gyalog vagy lovas hadi nép nagy örömkiáltásokkal fogadák. Azután kocsiba szálla, a kanczellártól jobb felől, a lovászmestertől pedig bal felől segíttetve. A főegyház igen közel volt a fejdelmi palotához, azért az ünnepélyes menet a nagy piaczot és a külvárosokat is megkerűlé, és pedig a következő renddel: a menetet a kapitánya által vezérelt testőrség nyitá meg, azután a német kapitány következék, ha t. i. a fejdelemnek német testőrsége is volt; erre a fölovászmester a fejdelemség ékszereivel, melyeket a fényes kapu követe szokott volt átadni, t. i. a buzogánnyal, zászlóval, kaftánnal és fejdelmi bottal, azután a díszkocsi jöve, pompásan fölszerelt lovakkal, a fejdelem a kocsiban ült, vele szemben az első ülésen a kanczellár volt, kezében a selyembe és aranyba takart athnamét, azaz török beigtatási oklevelet tartva; az udvari cselédség a kocsi két oldalán gyalog ment; azután következének a fejdelmi tanácsosok, a fejdelmi (most királyi) tábla tagjai, a főispányok, a fejdelmi hivatalosok, a megyék, székek és városok követei közönséges kocsikon ülve, végre az erdélyi hadsereg fővezére s válogatott had csapatok jöttek. A menetet az összesereglett népsokaság rekesztó be. Az ágyúk dörögtek, a trombiták harsogtak, így menének a templomba. A fejdelem a kanczellár és fölovászmester segítségével kiszálla a kocsiból, s az ország ékességeit és athnamét vivő főurak kiséretében a templomba menvén, ott a fejdelmi székbe üle. Egy kis szűnet mulva, mely alatt a külföldi követségeket bevezették, a kanczellár a fejdelem nevében beszédet monda, melyet a fejdelem maga csak nehány szóval megtolda, azután az athnamét olvasá fel magyar fordításban. A karok és rendek elnöke szerencsekivánatokkal válaszola s felolvasá a feltételeket, melyeket a rendek az új fejdelem elé szabtak, s magyar nyelven azon kérdést intézé hozzá, akarja-e megigérni és esküvel megerősíteni, hogy Erdélyt a törvények és a három nemzet törvényes szokásai szerint fogja kormányozni s a négy törvényesen bevett vallásfelekezet szabadságait megőrízni. „Megigérem s esküvel megerősítem“ válaszola a fejdelem. Azután a

Digitized by Google

világi és egyházi urak intézének nehány szót a fejdelemhez, míg oda künn a trombiták harsogtak s az ágyúk dörögtek. Az egyházi ünnepélyesség bevégezte után a fejdelem és kisérete ugyanazon rendben, a mint jött vala, visszatére a palotába, hol dúsan megrakott asztalokhoz ültek. Az asztalok jobb oldalán a követek és főurak, a bal oldalon a fejdelem, a főtisztviselők és főpapok foglaltak helyet. Egy asztal emelvényen állott s „majestas"-nak, más asztal ugyanazon teremben alacsonyabb helyen volt s „inferior"-nak neveztetett. A vendégek a törökök módjára a lakoma előtt és után megmosakodtak. Végre tánczmulatság következett, s azután a legfőbb urak a követeket szállásaikra kisérték.

Az osztrák házból való fejdelmek alatt az uralkodásba való igtatás szintén bizonyos ünnepélyeséggel járt. A fejdelmek nem jöttek ugyan személyesen Erdélybe, de biztosokat küldtek oda, kik az országgyűlést a fejdelem képében megnyiták s az alkotmány fentartását megigérték, erre azután az ország rendei megtevék hódolatukat az új fejdelemnek.

1848 és 1849-ben Gyula-Fejérvár is sokat szenvedett. Miután az oláhok Janku vezérlete alatt Zalathna virágzó bányavárost feldulták s magyar lakosait jobbára leölték vala, Gyula-Fejérvár ellen fórdúlának. Az erősséget császári hadak tartották megszállva. Az oláhok által fenyegetett városbeliek Horak tábornok s várparancsnokhoz segélyért vagy legalább azon engedelemért folyamodtak, hogy az erősség falai között kereshessenek ótalmat. A tábornok elutasítá kérelmöket. Ekkor a nemzetőrség fegyveres védelemre készült, noha számra igen csekély volt; 800 nemzetőr kirohanást tőn és szétszórá a zsákmányt áhítozó oláhságot. Az ütközet után a vár parancsnoka lefegyverezteté a magyar nemzetőröket; a város lakosai tehát részint Nagy-Enyedre és Tordára, részint Kolozsvárra menekűlének. Azután az oláhok Gyula-Fejérváron és környékén minden fék nélkűl garázdálkodtak.

Miután 1849 tavaszán a magyarok Bem vezérlete alatt csaknem egész Erdélyt a császári hadaktól s a szász és oláh önkénytes csapatoktól elfoglalták vala, Gyula-Fejervárt is körűlszállák. Bem marcz. 31-kén a várat minden lövegeiből

Digitized by Google

Digitized by Google

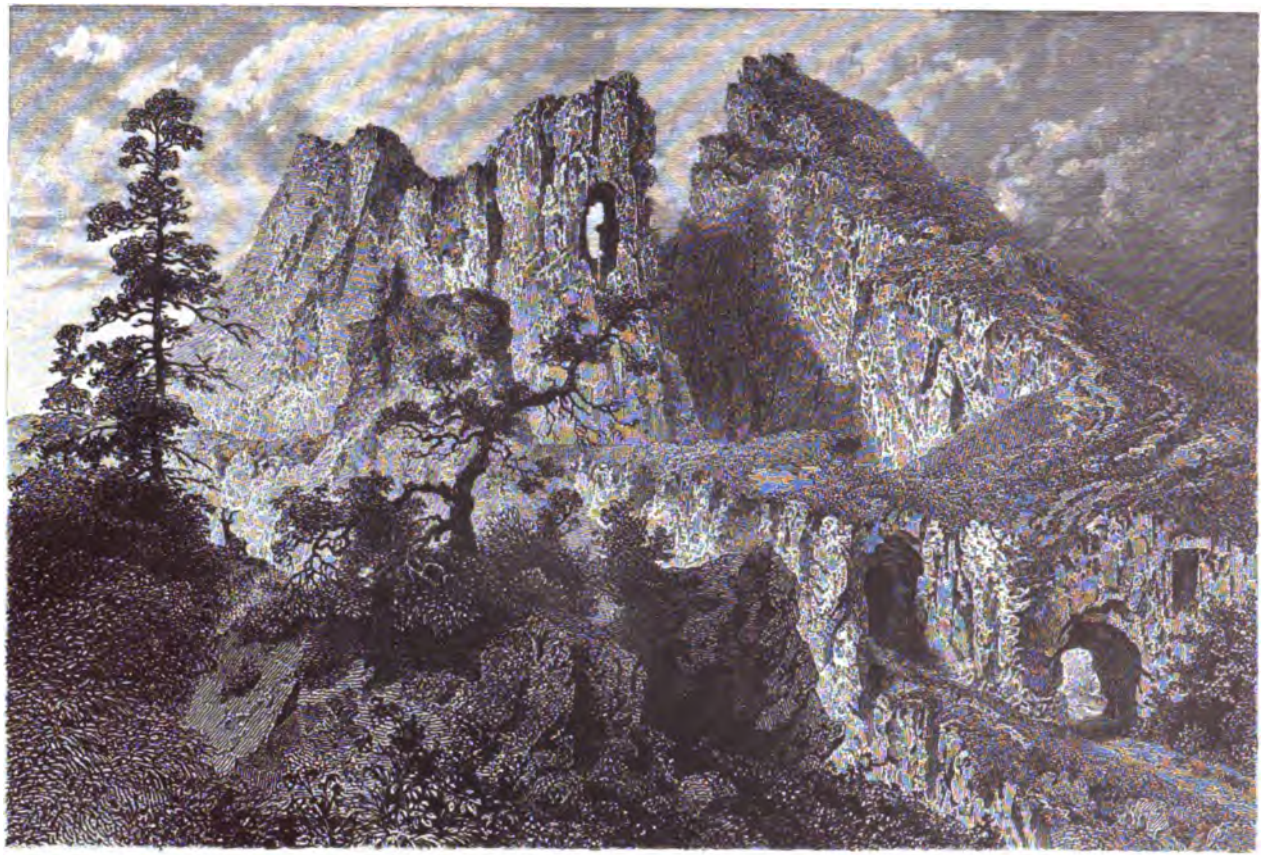

J. Rottock del. & sculpt.

Druck & Verlag v. C. Lange in Darmstadt.

CSETÁTYE MARE VÖRÖSPATAKNÁL ERDÉLYBEN.

CSETATYE MARE BEI VÖRÖSPATAUK IN SIEBENBÜRGEN.

Lauffer's Stich. Eigenthum von Pester

Digitized by Google

ágyúztatta s azután felhívatá, hogy adja meg magát. A várparancsnok, August ezredes, visszautasítá Bem felhívását. A magyarok sokkal gyenyébbek voltak, hogysem a várat rendes körülszállással és ostrommal megvívhatták volna, s így minden igyezetökkel sem tudták azt megvenni. A hosszas ágyúztatás folytán az erősségnek csaknem minden épülete leégett.

Csetátye. Detunata. Nagyág.

Károly-Fejérvárról kirándulást teszünk Erdély nyugati Érczhegységébe, hol földtani és tájképi tekintetben sok igen érdekes pontot találunk. Az Ompoly völgyén fölfelé nyugatra megyünk s 6—8 óra alatt Zalathna bányavárost érjük el, melyet az oláhok 1849-ben a fejdelem iránti hűség ürügye alatt csaknem földig lerontának. E rombolási düh nyomai még most is megláthatók. Zalathna valami 2900 lakossal bír s az erdélyi bányakapitányság székhelye; gazdag arany és ezüst bányái s az országnak miveltetésben levő egyetlen kéneső bányái vannak. A szomszéd Fatzebaje hegységben termés tellur találtatik. Végre Zalathnán kincstári kohók is vannak.

Utunkat tovább éjszaknyugatra folytatván, egy keskeny, bérczi völgyön s magas hágón keresztül, részint nagyon rosz úton Abrudbányára jutunk, mely egyik legnevezetesb bányaterület középpontja. Abrudbányán egyebek közt bányaigazgatóság és aranybeváltási hivatal van, de magánál a helységnél nincsenek bányák. Onnan az igen tekervényes Aranyos völgyén Offenbányára megyünk, melynek bányáiban részint termés aranyt, részint tellur-aranyt találnak. Azonkivül egy szemcsés mészkő-telepben ezüstöt és ólmot tartalmazó érczfekvet is van.

Hogy kirándúlásunk fő czélpontját elérhessük, Offenbányán lóra ülünk s az Aranyos bal partján lovagolunk fölfelé. Két órai lovaglás után elhagyjuk a völgyet s tetemes magasságú

Digitized by Google

hegyágon kapaszkodunk fel. A hágóra feljutván, csodálatos tájképen legeltetjük szemünket.

Szép erdős hegyek rekesztik be köröskörül a láthatárt, köztük főleg a Vulkán nevű hegy tűnik ki, melynek meredek sziklacsúcsa az egész tájékon uralg. Mindjárt előttünk azon mélyen bevágódott völgy nyúlik el, melyben Verespatak fekszik. Ezen nagy faluban 3200, többnyire rumán és magyar lakos lakik, s három temploma van. A helység a völgynek egész felső részét foglalja el, kelet felé a völgyet félkörben sorakozó erdős trachitkúpok rekesztik be. Épen átalellenben egy kopasz, horgas hegyhát nyúlik el, ez a Csetátye, azaz Vár, melynek 6—700 l. magas lejtőjét csaknem teljesen világos szinű górczok borítják be, melyek között alig lehet a sok tárna szádait jelölő apró gunyhókat kivenni. A völgy mélységéből az érczet zuzó vasnyilak nehéz ütéseinek folytonos dörömbölése hallatszik fel, mert ott valami 800 zuzómű van mozgásban törve és porrá zúzva a kőzeteket, hogy belőlük azután az aranyat lehessen kimosni. A völgy éjszaki oldalán is mindenütt górczokat és szabálytalan lyukakat találunk, mert az itteni aranybányákat már a rómaiak kezdék vájatni. Az egész föld köröskörül fel van túrva és átlyukasztva, mert mindenütt arannyal van behintve. Csak nehány szántóföld és kert maradt meg a sok górcz és külbányászkodás túrásai között, s a völgybe hosszan lenyuló helység házai is alig leltek helyet a bányászkodás maradványai között.

Ha a helység szabálytalanúl elszórt házai közé leereszkedünk, legott majd egyesen majd csoportosan érkező kis hegyi lovakkal találkozunk, melyek súlyos kosarakkal terhelve a völgyön lefelé mennek. E kosarakban az aranyérczeket szállítják a zúzóművekbe. Verespatakon valami 300 különböző bányatársulat s 900—1000 bányarészvényes van. E bányarészvényesek nem pénzben, hanem zuzóérczekben vagy termés aranyban kapják osztalékukat; s az érczeket kiki ugy értékesíti, a hogy tudja. Azért csaknem minden bányarészvényesnek külön, igaz gyakran nagyon nyomorúlt zuzóműve van, melyben az érczeket összezúzatja s a lehető legegyszerűbb, azért nem is nagyon czélszerű módon kimosatja. E szokás szoros kap-

Digitized by Google

Digitized by Google

J. Rohbock delt. Druck & Verlag von D. G. Lange in Darmstadt. J. Lebeck sculp.

DETUNATA-GÖLA

ERDÉLYBEN IN SIEBENBÜRGEN

Lauffer és Stolp bizományában Pesten

csolatban van az ottani nagyon sajátságos bányabirtoki viszonyokkal, s ezek megint az arany ottani sajátságos előfordulásának természetes következményei. Kétség sincs benne, hogy az arany termelése sokkal nagyobb volna, ha az aknázás s az érczek feldolgozása közös terv szerint és észszerű módon eszközöltetnék. Mert a trachit- vagy porfirféle kitódulási kőzetből álló egész Csetátye s a környező homokkő hegyek majdnem mindenütt aranyt tartalmaznak. E nemes ércz ugyan számtalan, s részint nagyon szabálytalan hasadékokban, erekben van elosztva s többnyire a kemény kőzetben oly finomul elhintve, hogy puszta szemmel meg sem látható s hogy előállítása nagy nehézséggel jár; mindazáltal Cotta Bernát azt állítja, hogy Verespatak környéke egész Europának leggazdagabb aranyvidéke, azaz hogy itt aránylag kis területen a legnagyobb aranymennyiség van összehalmozva. Azért Verespatak környékét méltán Erdély Eldoradójának nevezhetjük.

A mély főtárna s ennek oldalágai által, melyek egyszersmind ló-vaspálya által az Abrudbánya alatti kincstári zúzóművel vannak összekapcsolva, 300 aranyhasadékot vagyis eret fedeztek föl. Ez erek csaknem mind a homokkőben vannak, de annál számosabbak, mennél közelebb esnek a Csetátyéhez. A tárna most valami 800 öl hosszú, s a Csetátye kitódúlási kőzetébe még csak keveset hatott be. A tárna oldalfalain látható, számozott nyílások a feltalált aranyteléreket jelölik meg, melyek közöl csak nehányat vájnak. Mindezen hasadékok aranyt tartalmaznak, de ez többnyire oly finoman van feloszolva vagy annyira a kénköves érczekkel összekeverve, hogy puszta szemmel nem látható, s hogy gyakran a kőzet zuzatásra sem érdemes. De néha mégis termés arany, azaz lemelezeket, ágakat, hajakat stb. képező kisebb nagyobb arany darabok is találtatnak, melyek vagy világosan kristályosodvàk vagy legalább kristályforma alakokat mutatnak. Néha egyes nagyobb hömpölyök is előfordúlnak. 1863 elején Abrudbánya határában egyik felső-verkesi bányában valami 20 fontot nyomó arany hömpölyt leltek; a legszebbik darabja, mely körűlbelől fél fontot nyomott, a bécsi cs. k. ásványgyűjtemény számára

Digitized by Google

vásároltatott meg; a kolozsvári és pesti nemzeti muzeumoknak egyegy negyedfontot küldtek belőle.

A Csetátye kitódulási kőzetében az aranytartalom nagyobb, néha az egész hegytömeg át van hálózva szabálytalan aranyerekkel és behintve aranyos kéneggel. Az aranyos kőzet egyaránt a mélységben s a hegy hátán találtatik. Tehát legmagasb gerinczén is roppant üregeket vájtak, melyek mélysége több mint 100 láb s tágassága nehány 100 láb. Ez üregeket nagyrészt még a rómaiak idejében vájták ki, midőn a lőport még nem ismerték, s a kemény sziklákat csak tűzzel tudták megpuhítani. Az üregek, szaggatott falak és sziklapárkányok a hegy gerinczén egy helyütt némileg az oláh asszonyok szoknyájához hasonlítanak, azért Katrinczának nevezik. Messziről tekintve maga a hegy sok górczai-, csarnokai- és sziklaoszlopaival valami vár romjaihoz hasonlít s azért Csetátyének, azaz várnak nevezik. A régi vájások különösen két ormon láthatók, az egyik a nagy, a másik a kis Csetátye (Csetatye mara és mika). A „nagy vár“ vagyis oszlopos üreg sziklafalai át meg át vannak odúzva, s fenekén is mély lyukak láthatók. A másik ormon levő „kis vár“ előtt egy sziklaív emelkedik. Ott egy borzasztó nyílás a mélységbe szolgál, alulról a bányászok kalapácsütései hallatszanak fel, mert a Csetátyét még most is vájják.

A verespataki bányák s különösen a Csetátye megszemlélése után Erdélynek leghíresebb két bazalthegyét keressük fel. A félkörben elnyúló szép trachitkupok alatt elsőben dél felé megyünk az országúton, mely Bucsumba visz. Ez hajdan német és magyar helység volt s Tőkefalvának nevezték, most merőben oláh lakosai vannak. Bucsumnál elhagyjuk az országutat s a regényes ösvényt követjuk, mely folyvást patakok mentén és érczzúzó malmok között éjszakkeletre viszen. Nemsokára ott állunk Erdély egyik csodája, a Detunata-Gola (mennykőütötte vagy mennydörgős) kopasz hegy alatt. Ez a környezete fölé valami 300 lábnyira emelkedő bazaltorom, melynek nyugati oldala meredekül emelkedik ki a földből, mint óriási templom homlokzata, ezernyi ezer karcsú oszlopával, vagy mint óriási orgona egymás fölé hajló tömér-

Digitized by Google

Digitized by Google

NAGYÁG.

Digitized by Google

dek sípjaival. E csodás falazatot csaknem egyenlő vastagságú, négy, hat vagy nyolcz élű, hosszú felséges bazaltoszlopok alkotják, melyek ívformára hajlítvák, mintha boltozatot képeztek volna valaha. Az oszlopzatos kőfal valami 1000 ölnyi. Olyan, mintha e magaslat egykor kerek lett volna, s egyik fele lesülyedt, míg másik fele mint nagyszerű félteke megmaradt. Idő jártában egyes oszlopok s egész oszlopsorok leszakadnak, leomlanak s alant száz ölnyi távolságig összevisszahányva hevernek. A legrégibb omladékok már páfránnyal benőnek, mohhal takarvák, körülöttök egyes fenyvek állanak. A hegy gerincz közepén kis horpadás látszik. Keleti oldala helyenként be van nőve, s ott a bazaltoszlopok nem mutatkoznak oly szépen. Ez oldalon szédűletes lépcsők vezetnek fel az oszlopcsarnok párkányára, honnan felséges kilátás nyílik a környező völgyekbe s az átellenben álló Detunata-Flokoszára (erdős), mely szabályosabb hegykúp s erdővel van fedve. A két bazalthegy külön és együtt véve valóban gyönyörű és érdekes látvány.

Zalathnáról vagy Abrudbányáról néha igen rosz, de nagyon érdekes és regényes hegyi ösvényeken dél felé mehetünk azon nevezetes hegycsoport közzé, mely a Maros völgye éjszaki oldalán kőrszín alakjában domborodik, s melynek egyik keskeny völgyében Nagyág vagyis Szekerembe bányaváros van.

Nagyág a Hajtó hegy tövén egy meredek lejtésű s éjszakról délnyugatra a Maros felé nyíló völgyben terjed el hosszan elszórva, a völgyet nyugat és dél felől gyönyörű trachitkúpok szegélyezik. A helység legalsóbb házai igazi gesztenye- és diófák közt vannak, míg legfelsőbb, valami 1000 lábbal magasabban fekvő házai körűl a tölgy- és bükkfák közzé már a komor fenyű is vegyűl. A helység házai a völgyben s az ezt berekesztő kúphegyek oldalain szétszórvák; három temploma megannyi különböző magasságú, kúpdad hegyfokon épűlt. Gyönyörű kilátás esik onnan felűlről. A völgy mentén festői sziklaormok és erdős hegykúpok között eltekintve a Maros tágas, termékeny völgyét látjuk: túl rajta magasabb és magasabb hegysorok emelkednek s ezek mögött a tóvoli láthatáron

Digitized by Google

a Retyezát magas czikkás ormai ködlenek. Nincs talán Europában egy bányaváros is, melynek fekvése oly bájos és festői mint Nagyágé. Ámde e szép fekvés sok kényelmetlenséggel is jár.

Nagyág bányái szintén nagyon nevezetesek. A Ferencztárnán igen kényelmesen szállhatunk le egy aranybányába. A nagyági bányákban a termés arany igen ritka, annál gyakoribb a tellurarany. Ez itt mint nagyágit vagyis levelestellur, fehér tellur és sylvanit vagy irástellur találtatik. Mindezen tellurarany-érczek sikárolt aczéllemezkékhez hasonlítanak, s jobbára csak Erdélyben találtató ritka ásványok. Oly értékesek, hogy Nagyágon a bányákat mindig elzárva tartják s a kijövő bányamunkásokat mindannyiszor tetőtől talpig megvizsgálják, nehogy apró érczdarabokat magokkal vigyenek. A nagyági aranytelérekben igen sok másféle nevezetes ásványok is előfordúlnak. Nagyágon, melynek lakosai többnyire oláhok bányász iskola van.

Szász-Sebes, Szászváros és Déva.

Ha Károlyfehérvárról a délre vivő országutat követjük s Marosportónál egy talpon a Maros déli partjára átkelünk, nemsokára Szász-Sebes sz. k. várost érjük el. Ez a szászok egyik csinosan épült városkája, melynek szász és oláh, összesen 4700 lakosai nagyrészt a mezőgazdasággal és bortermesztéssel foglalkoznak. A város terjedelmes szőllőhegyeiben termett bor Erdélynek jobb asztali borai közzé tartozik.

Szász-Sebes a Sebes folyó jobb oldalán, egy tágas lapos völgyben terjed el, melyet alacsony és részint szőllőtőkkel beültetett dombhátak rekesztenek be; a háttérben magasabb, sziklás hegylánczolatok emelkednek. A város hajdan kőfalakkal volt kerítve, melyeknek még jelentős maradványai láthatók. Legnevezetesb épülete az evang. nagy templom, mely egyik legrégibb megmaradt építmény Erdélyben. Egykor meg

Digitized by Google

SZÁSZVÁROS PÓPLACZ ÉS TEMPLOM. MUHLBACH, MARKT UND KIRCHE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

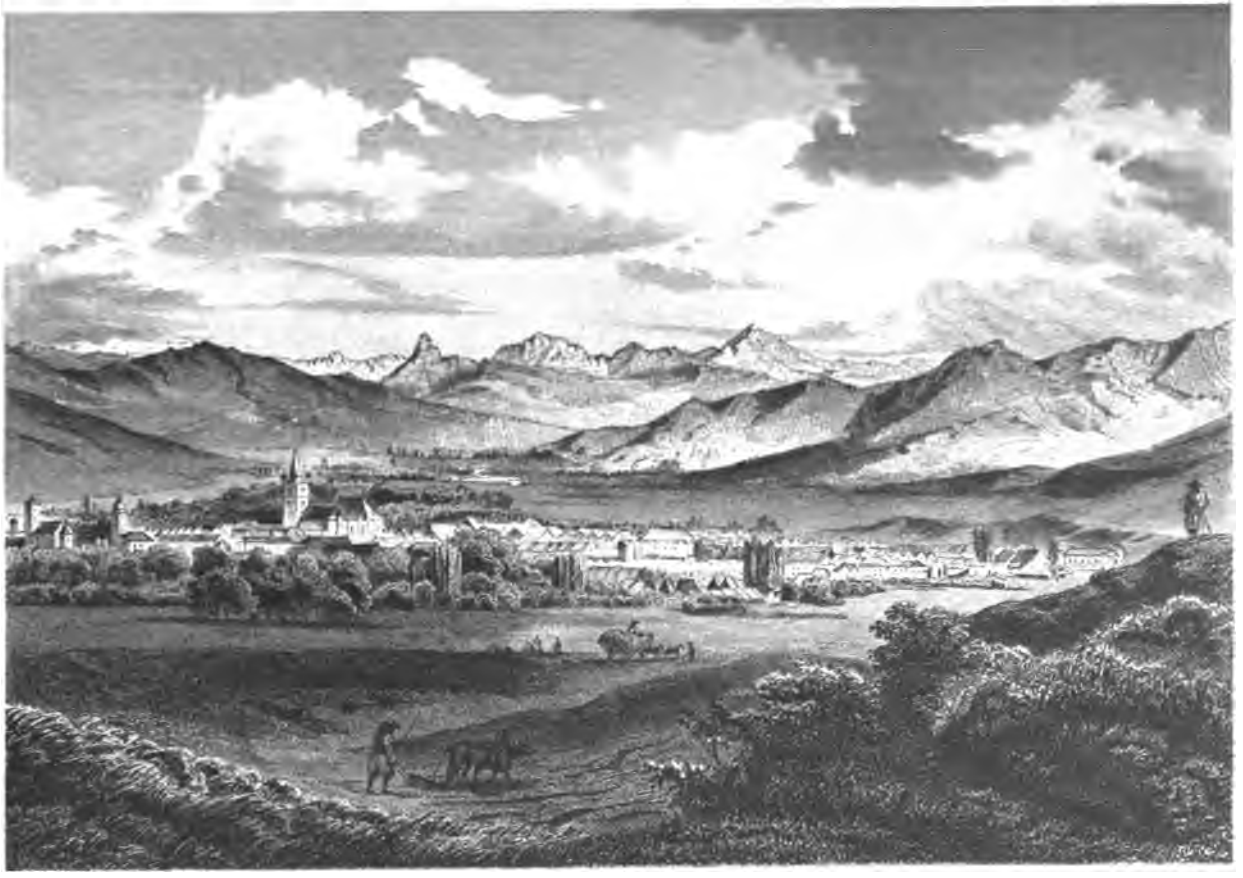

I. Rohbock delt. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. F. Habichstreit sculpt.

SZÁSZ - SEBES. MÜHLBACH.

Lautfür es Dély bizomárvában Pesten.

Digitized by Google

volt erősítve, most különböző épületekkel van környezve és elfedve. Gót modorban van építve, de egyes részein még a román modor ismerszik meg. Nevezetesen egy kapu s a torony egyik része román modorú. A külső falak és támak még némi szobrászati művekkel ékesítvék, melyek azonban többnyire megcsonkítvák. A szentély mind kivülről mind belülről sok tekintetben eltér a tulajdonképi templomtól; gazdagabb tagosúlata és ékesítése van s belül sokkal szebb és világosabb mint a templom három hajója.

Szász-Sebes 1150-ben alapíttaték s 1383-ban Zsigmond király rendeletére kőfalakkal kerítteték, melyeket azonban a törökök 1438-ban lerontának. Izaabella királyné idejében azon egyszerű kőfalak építtetének fel, melyek maradványai még most is láthatók. A törökök 1438-ban a várost csaknem földig leronták; ekkor levéltára s ezzel együtt kiváltságlevelei is odaveszének. Albrecht király azután 1439-ben Sachs János király bíró kérelmére megújitá a város szabadságait. Az utóbb bekövetkezett háborús időkben Szász-Sebes sok viszontagságon ment keresztül. Szapolyai János 1540-ben orvosai tanácsára Gyula-Fejérvárról, hol május 14-dike óta a betegágyban feküdt vala, Szász-Sebesre viteték, s itt ünnepelé meg fiának, János Zsigmondnak, julius 7-dikén történt születését s azután jul. 21-kén meghala. Özvegye Izabella hosszas ellenkezés után végre 1551-ben Szász-Sebesen elfogadá a föltételeket, melyek alatt Erdélyt Ferdinándnak átadá s magát Opoliába vevé. De eltávozta után csakhamar általános elégületlenség harapózott el Ferdinánd kormányával. Petrovics már 1556-ban szállá meg Szász-Sebest Izabella királyné nevében; az ország rendei azután oda gyülekezének s elhatározák Izabella és fia visszahivatását, hogy a kormányt ismét ő vegye át. — 1562-ben Szapolyai János Zsigmond hapitányai elfoglalák Szász-Sebest, mely, mint általában a szász városok, kevés rokonszenvvel volt a honi fejdelmek iránt. A 18-dik század elején volt polgári háborúk alatt Szász-Sebest különösen 1706-ban Rákóczy Ferencz vezére Csáky András szorongatta.

Szász-Sebesről az országuton, mely a Maros szép völgyében nyugatra kanyarodik Magyarország s nevezetesen Temes-

Digitized by Google

vár felé, tovább haladunk s egykét óra alatt Szászvárost érjük el. Ez a hasonnevű szász szék fővárosa s a II Endre király által a szászoknak adott kiváltságlevélben megjelölt legnyugatibb pontja a szászok földjének. Szintén csinos városka, melyben nemcsak szászok, de magyarok és oláhok is összesen 4200 laknak. A magyarok a reformált vallást követik s Szászvároson algymnaziumuk van. A város tágas piaczán két templom van; az egyik magas, de már omlatag kőfalakkal és két toronnyal van megerősítve, ez az evangelikus szászoké.

Szászváros, úgy mondják 1200-ban építteték föl s német nevét (Broos) szent Ambrozius tiszteletére epült ősrégi templomtól származtatják.

Az említett országúton tovább nyugatra menvén Dévára jutunk. Ez magyar, oláh és bolgár lakosokkal népesített mezőváros és Hunyadmegyének, valamint egy nagy kincstári urodalomnak főhelye. Magában a városkában nem sok nevezetességet találunk; legtekintetesebb épülete a reformáltak régi temploma, mely kőfallal van kerítve; a piaczon kath. kápolna van; a Maros partján pedig a bolgár ferenczesek terjedelmes templomat és kolostorát, odább egy dombon az óhitű görögök templomát és temetőjét találjuk. Ez utóbbi templom tornyáról igen szép kilátás esik a városra és festői környékére. A város nyugati végén a majdnem függőlegesen felnyúlakodó, részint erdős, részint sziklás trachitkúp van, melynek tetejét a dévai vár festői romjai koszorúzzák.

A dévai várnak a belföldi fejdelmek idejében mint végvárnak nagy jelentősége volt, mert a várhegy tövén elmenő országuton s a Maros völgyén teljesen uralgott. Azért az erdélyi történelemben gyakran van róla szó.

Gróf Bethlen a dévai várat emlékirataiban következőleg írja le: „A dévai vár Erdélynek legnagyobb és legjobb erőssége (a 17-dik században), sőt mondhatnám, hogy a bombák feltalálatása előtt egész Europában a legjobb erősség volt.

Egy annyira mennyire menedékes hegyoldalon fölmenve az első őrházhoz jutunk, mely torony alakjában épült s melyben valami 100 embernyi őrség elfér. Odább sziklás hídhoz jutunk, mely a sziklába vájt, valami 5 öl mély és 6 öl széles árkot

Digitized by Google

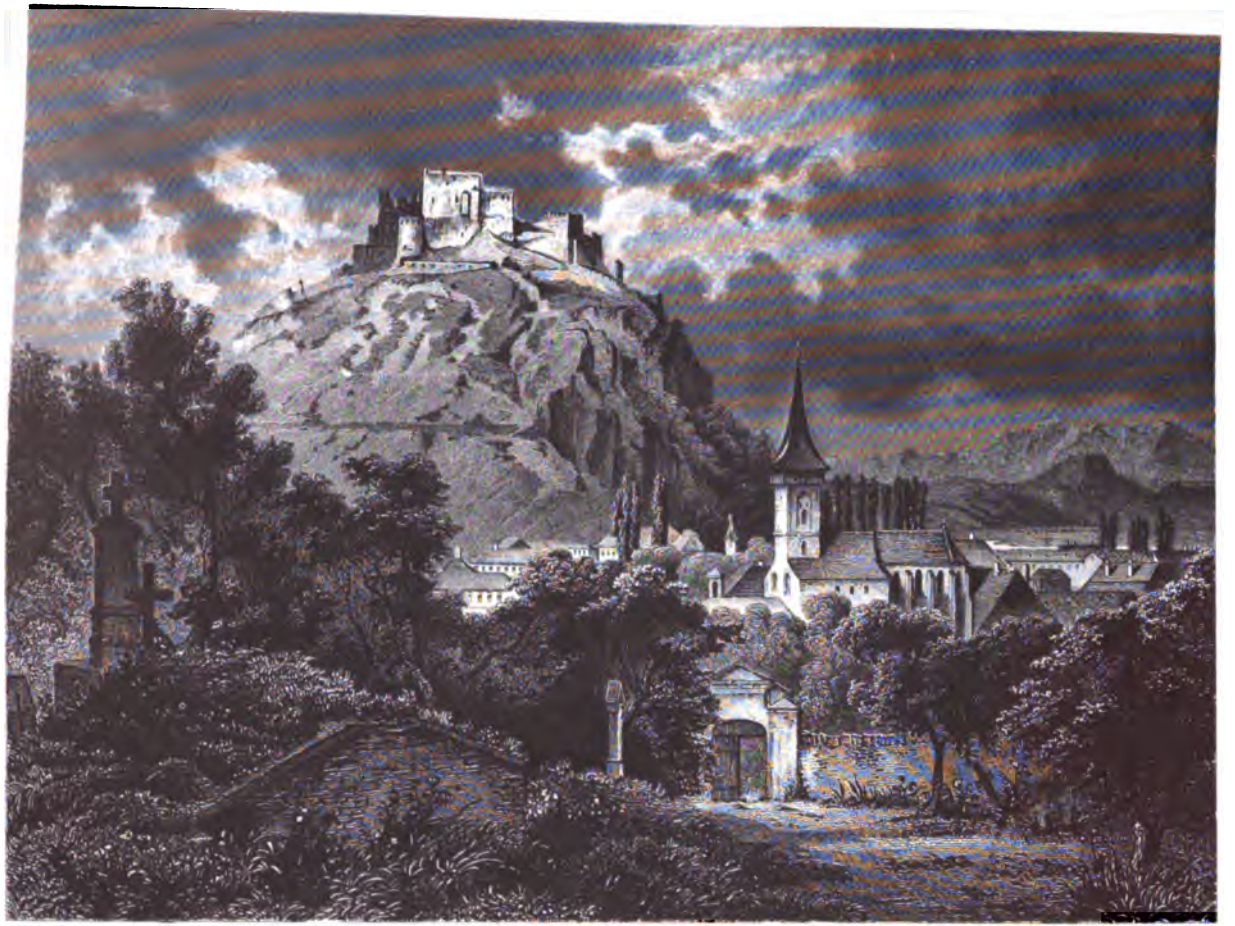

A DÉVAI VÁR DÉLI OLDALA — FESTUNG DEVA, MITTAGSSEITE

Digitized by Google

Digitized by Google

hidal át. Azután a második őrház következik, mely olyan mint az első, végre valami 20 öl széles boltozat alatt tovább menvén, a várudvarba jutunk. Ez kerek s átmérője valami 50 öl. Közepén igen nagy víztartó van, mely a lovak és barom itatására szolgál, s melybe a hó és eső vize összegyűl. Azonkivűl két kút is van, a víztartó jobb és bal oldalán, melyekből a vizet ökrök által forgatott nagy kerék segítségével húzzák fel. E kutak nagyon mélyek s vizök igen jó. A várudvar hátulsó részén egy neme a halastónak van, melyben igen sok kis hegyi teknősbékát tenyésztenek; mellette ráktartó van, igen sok rákkal. A vár egész terjedelmét földalatti helyiségek foglalják el, ezek fölött tágas eleségtárak és istállók vannak, melyekben mindenféle eleség, a lovak és barmok tartatnak. A várudvar négy sarkán egyegy csigalépcsőzet van, melyeken az udvart környező helyiségekbe s a terrasszokra feljuthatunk, ez utóbbiak fent vannak s az egész váron uralognak. A vár sziklakőzetekből oly szilárdúl van építve, hogy falaiban a legkisebb rést vagy nyílást sem vesszük észre. A terrasz, mely az egész terjedelmes épületet fedi, még oly szilárd és tökéletes, mintha csak most készűlt volna el, pedig a vár emlékezetet meghaladó időben épűlt. Csaknem altalában azt hiszik, hogy már Trajan alatt építtetett föl."

Mondják, hogy Dévát ősidőben „Decidava" nak nevezték, s hogy az nevezetes dák város volt. Némelyek azt is állitják, hogy a dákok utolsó királya, a Trajan által megvert Decebal ott temettetett el. Csakugyan mind Déván mind környékén, kivált Veczel falunál különböző római maradványokat leltek.

A mult század végén a várat részint lerombolák s azután elhagyák, 1829 óta ismét helyreállíták, de szilárdság és ízlés nélkűl. Az őrséget a végvidéki katonaság egy osztálya tette, a raktárak s parancsnok lakása a hegy tövén voltak. Három, részint közvetlenűl a sziklára rakott kerítőfal az alsó kaputól kezdve a hegyoldalon fölfelé huzódott s bekeríté a hegy tetején levő fellegvárat, mely hosszukás, otromba négyszöget képezett; mondják, hogy a felső várat egy földalatti folyosó a hegy tövén épűlt várdával kapcsolta össze. Elég lankás út kigyódzott körűl a hegyen s így fölfelé menve a felső várba vitt.

Digitized by Google

A bombamentes, igen vastag kőfalak egy része 1844-ben újra építették föl. Az ekkép helyreállított várnak ugyan csekély kiterjedése volt, de majdnem hozzáférhetlen fekvése miatt sok ember feláldoztatása nélkül nem lehetett megvenni.

Miután Bem 1849 február és márczius havakban az osztrák és orosz katonaságot csaknem egész Erdélyből kiszorította vala, a dévai vár körülszállását és vívatását Forró ezredesre bízta. Ez valami 2000 emberrel és 6 ágyúval megszállá a várost és a környező magaslatokat, s azután felhívá a vár parancsnokát, Kudlich főhadnagyot, adja fel a várat. Kudlich visszaútasítá a felhívást s a környező magaslatokat megszállta katonákat és a várost ágyúgolyókkal üdvözlé. Forró várvívó nehéz lövegek nélkül nem sokra mehetett, tehát csak a várat mentől teljesebben körülszállatta. Ekkép a várőrség nemsokára kifogyott eleségéből s máj. 27-kén kénytelen volt magát megadni. A magyarok legott megszállák a várat s bevivék a kellő készleteket. Nehány hét múlva azonban, nem tudni gondatlanság-e vagy árulás következtén, meggyulada a lőpor s fölveté a várat s az őrség nagy részét a romok alá temeté. Most tehát a várnak már csak puszta romjait látjuk. A várhegy alján terjedelmes épületek vannak, melyekben az uradalmi s többféle állami hivatalok is szállásolnak. Az omladékokkal környezett várudvarba csak nagy üggyel bajjal juthatunk fel. De onnan felülről gyönyörű kilátás esik a Maros szép völgyére, melyet itt mindkét oldalán festői sziklák és hegységek szegélyeznek. Éjszak felé a Maros jobb oldalán a fokozatosan emelkedő vulkáni hegységek domborodnak, t. i. Nagyág és Zalathna hegységei, melyek Erdély leggazdagabb arany ezüst érczereit rejtik gyomrukban; a folyó bal oldalán alacsonyabb, többnyire kúpalakú hegyek sorakoznak, a dévai várhegyhez csatlakozva. A Maros tágas és termékeny völgylapályon kanyarodik el, szöllőtőkkel betültetett dombozatokat locsolva; azután völgye összeszűkül, de majd ismét kitágúl, igy különösen Déva alatt Lesnyek és Dobra helységeknél, végre sötét völgyszorossá változik, mely a határhegységeket áttöri s mely csak Magyarországban Sólymosnál és Radnánál tágul ki ismét, hol a dévaihoz hasonló kúphegyet s rajta festői várromokat tulálunk.

Digitized by Google

A DÉVAI VÁR. NYUGATRÓL. FESTUNG DEVA, ABENDSEITE.

Lauffer és Stolp bizemanyabar Festen

Digitized by Google

Digitized by Google

A dévai várral szemben, a Maros jobb partján egy magános hegy emelkedik; Aranyhegynek nevezik, hajdan vár állott rajta, melyet Kapi urak bírtak, most nyoma is alig látszik.

Vajda-Hunyad s a hátszegi völgy.

Dévaról Szántóhalmáig az országúton a Maros völgyében haladunk, azután a Cserna regényes völgyébe fordúlunk be. Éjszak felé a szép nagyági hegycsoport domborodik, dél felé a Retyezát hegység czikkás, 7900 láb magas orma merül fel, melyhez a Cserna völgyét szegélyező hegysorok csatlakoznak. Nehány óra alatt elérjük Vajda-Hunyad kiváltságos mezővárost, melyben magyar, oláh és német lakosokat találunk, s mely egy nagy kincstári urodalomnak főhelye. A helység a völgyben terjed el, ott hol a Zalásdi patak a Csernába ömlik. A helységen uralgó meredek mészsziklán a nevezetes vár van, mely még nehány éve Erdélynek legjobban megtartott lovagvára volt a 15-dik századból. Hunyady János, a híres hős s Magyarország jeles kormányzója e helységről vette nevét, s ő rakatá itt azon várat, mely az ő jó ízlését az utána való nemzedékeknek a mi korunkig hirdette. A környék mély völgyek által van átmetszve s nagyon regényes, a várdomb két oldalán magasabb s részint kopár sziklás hegyek emelkednek. E tetőkről mind a környezetre, mind a várra és helységre igen szép és érdekes kilátás esik. A vár főkapujához egy $8^1/_2$ öl hosszú fahíd vezet, mely nehány régi, nedves mohhal borított, tömör bolthajtáson nyugszik s 3 ölnyi magasságban a rohanó Zalásdi patak által átfutott völgy felett terjed el. Ha a vár éjszaki oldalán levő azon hídról az épület előlső oldalát szemléljük, akkor annak csak egyik részét látjuk, mely felséges, tiszteletet parancsoló építmény. A nyugati oldalon gótmodorú karzat van, melyet négy, igen csínosan faragott s kecses ívek által összekapcsolt, toronyka képez. E karzat az építménynek felette választékos és gyöngéd jellemet ad. Hunyady János

Digitized by Google

idejében rakaték. Odább dél felé nagy, négyszegletű torony van, már a kerítő árkon kivűl; azon torony külvárdául szolgált; a várral egy karzat által van összekapcsolva, melynek végén felvonóhíd volt. Sem a torony, sem a karzat nem volt befedve. A kőfalak, melyekre később a fedelet rakták, magasak és vastagok és lőrésekkel készítvék. A szegleteken a lyukak látszanak, melyeken az eső vize lefolyt. A déli torony lőrésein keresztűl némely maradványait láthatni azon régi várnak, melyet a templomos vitézek bírtak s mely 1310-ben lerontaték. A torony másik oldalán, keletre, egy más tömeges, kerek torony áll, mely sakktábla módjára veres és fehér négyszegekkel befestve, s a várral szoros kapcsolatban van. Azon torony a 15-dik században épűle és festeték be. Erre azután azon tornyok következnek, melyeket 1619—1624-ig Bethlen Gábor rakata. Ezek a várnak azon oldalán vannak, hol a várkápolna; ugyanott a várba vezető másik híd is volt, melyet Bethlen Pál rakata. Odább a Korvin Mátyás idejében épített kőfalak vannak. A főhidat egy vastag s a legújabb időben befestett torony ótalmazta.

A hunyadi vár eredetileg inkább kéjvár volt, mintsem erősség; de Hunyady János utódjai különböző épitményekkel kitágíták, védelmi sánczokat hányattak, tornyokat és bástyákat rakattak s ekkép erősséggé változtatták, melynek különböző alkotórészei nem igen illenek egymáshoz s egységes egészet épen nem alkotnak.

A vár belső udvara szabálytalan alakú s köröskörűl épitményekkel van berekesztve. Három oldalán karzatok vannak, a vár legtöbb ablaka is az udvarra szolgál. Az ajtók felett különböző czimerek láthatók a kőbe bevésve, köztük Hunyadyék czímere a hollóval, melynek orrában gyűrű van. A vár eredeti épitményei közől való a kápolna; ez csekély kiterjedésű s igen egyszerű, csak faragott kövekből rakott erkélye által tűnik ki.

Az eredeti vár legtöbb maradványát a nyugati oldalon találjuk. Az udvarról jobbra szép gót ajtó egy nagy, bolthajtásos terembe nyílik; ezt közepén öt márvány pilér két részre osztja, melyekre a boltozat szépen alkotott ívei támaszkodnak.

Digitized by Google

GWALIOR.

Digitized by Google

Digitized by Google

Az egyik pilér fejezetén festői ékesíték van a következő felirattal: „Hoc opus fecit fieri magnificus Johannes Hunyades, regni Hunyariae Gubernator. Ao Dni 1452.“ Ott, hol a boltozat hevederei egymást szegik, különböző czímerek és ékesítékek láthatók. A hevederek vállköveit is a terem oldalfalain különböző ékesítékek díszesítik. A terem arányai mostanában választófal által elrontvák, egy részét t. i. kisebb szobákká változtatták át, másik részében pedig vasrudak vannak összehalmozva. Ugyanis Vajda-Hunyad környékén számos vasbánya és vaskohó van, s a várnak egy része vas-raktárúl, másik része a kincstári tisztviselőknek lakásul szolgál. Hajdan, azt mondják, Hunyady János köztanácskozásokat tartott az említett teremben, mikor a törökök ellen hadjáratot akart intézni.

Egy művészeti faragványokkal díszesített ajtó keskeny csigalépcsőre nyílt, melyen a vár felső részébe mentek föl. Itt legelsőben Hunyady János szép gót toronykái mutatkoznak. Apró, ívezett ablakaik vannak, talajok márvány lapokkal volt kirakva, boltozatuk czímerekkel ékesítve. Mellettök az úgynevezett lovagterem van. Ez is boltozott, magasabb mint az alsó terem s egykor a magyar vezérek és Korvin Mátyásig való királyok arczképeivel volt ékesítve. Ez arczképek sokáig be voltak meszelve s újabb időben igen csúnyán megujíttattak. Az egész teremet is elrontották, mert magasában új padlás által két részre osztották, felső részét egyben hagyták s rakárul használták, alsó részét pedig választófalak által kis lakószobákra osztották.

E teremből a csapóhídra s ezen át a karzatra lehetett jutni, mely a külvárdául rakott tornyot a vár főépítményeivel összekapcsolta. Egy folyosó azon építmenyekbe vezet, melyeket a 17-dik században Bethlen és Zólyomi rakatának. A várnak ezen részét is újabb időben átalakíták s iró és lakószobákká változtaták. De-Gerando szép munkájában: „La Transilvanie et ses habitans“, a hunyadi várra nézve ekkép nyilatkozik: „E várat nem szemlélhetjük meg, annélkűl hogy a kormány fukarságát kárhoztatnók, mely nem akar egykét ezer ftot arra áldozni, hogy másutt állíttassa fel a maga hivatalszobáit. A várban készített új szobák, melyek, nem tudom

micsoda terv szerint rendeztettek el, többnyire sötétek és kényelmetlenek, még csak a közigazgatási épületek nyomorúlt szabályosságával sem bírnak. S e miatt egy nemzeti emléket rontanak el!"

De a hunyadi várnak azon dicső maradványai is, melyeket De-Gerando még valami 20 év előtt láthatott és leírhatott, most már eltűntek. 1855-ben tűz támada a várban, s fedele és csaknem minden, mi benne fából volt, a lángok martaléka lett. Senkisem gondolt az építészet ezen szép emlékének helyreállításával, alig hogy annyira mennyire deszkákkal befedték.

Mátyás király halála után a hunyadi vár törvénytelen fia János birtokába jutott s ennek özvegye, Frangepán Beatrix Töröknek adá el. Török István 1605-ben török fogságba került, s felesége a várat 12,000 aranyért eladá. Ekkor Bethlenék szerezék meg, kik helyreállíttaták s új építményekkel megtoldaták. A 17-dik század közepén Bethlen két női ivadéka bírta, az egyik Tököli Imréhez, a másik Zólyomi Dávidhoz mene férjhez, s most ezek osztoztak bírtokában. A várat már 1599-ben Mihály oláh vajda csapatai hamvasztották vala el. Midőn Tököli Imre és Zólyomi Miklós az I. Lipót ellen támasztott zendűlésben való részvétel miatt birtokaiktól elejtetének, a hunyadi vár Apaffi Mihály akkori erdélyi fejdelem birtokába juta, ennek halála után pedig a magyar koronára szálla s ezóta a kincstár bírja.

Vajda-Hunyadról a hátszegi völgybe tehetünk kirándulást. Ezen völgy, melyet tág körben kelet felől a Hunyadi havasok, dél felől a Retyezát csoportja, nyugat felől a Bánsági hegysorok rekesztenek be, Erdélynek legérdekesebb s legbájosabb vidékei közöl való. Délről éjszakra nyúló, hosszukás, mélyen bevágódott medenczét képez, melyet sok csermely és kis folyó átfut. Mindezen vizek a Strél folyóval egyesűlnek, mely a sziklás hegyeken áttörvén, Piskinél a Marosba szakad. A völgymedencze középső része lapos síkság, ezt menedékes oldalú dombsorok szegélyezik, melyek az említett zord és magas hegységek ágazataihoz csatlakoznak. A főmedenczét és mellékvölgyeit sok oláh falu lepi el, Hátszeg mezőváros,

Digitized by Google

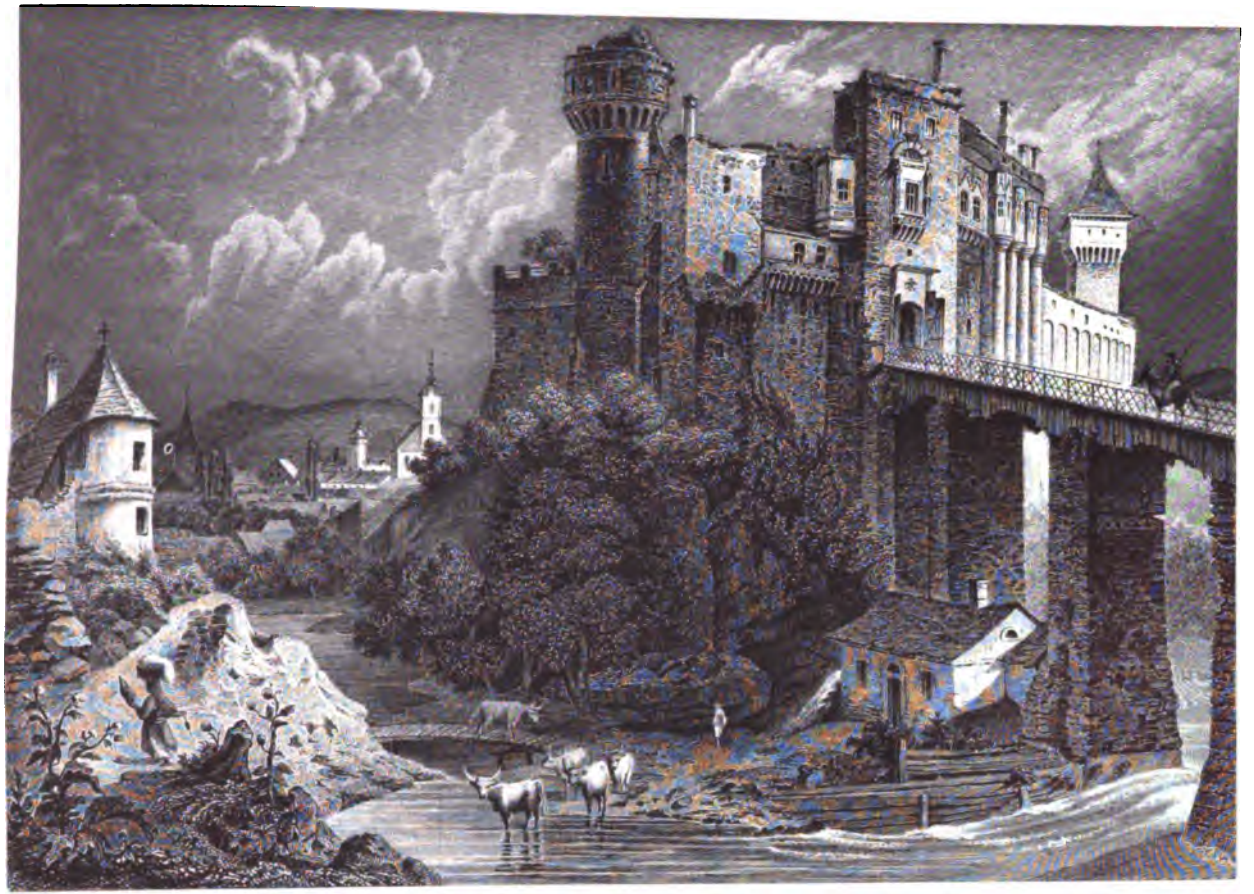

F. Schlosser del.

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt

J. Forrer sculp.

VANDA - MUNDAD.

N. II.

[illegible]

Digitized by Google

Digitized by Google

melyről a medenczét nevezik, valami 3 mfldre délre esik Vajda-Hunyadtól. Szép környezetén kivül alig találunk benne valami nevezetességet. Hátszeghez délnyugatra, majdnem két mfldre Demsus falu van. Itt egy még meglehetősen jó karban levő római emléket találunk. Ez azon építmény, melyet az oláhok templomúl használnak. A falu egyszerű gunyhói fölé emelkedő magaslaton áll; kis négyszöget képez, közepén félig leomlott toronnyal. Valami római templom vagy sírbolt lehetett, s félkörben épült kupolája, kelet felé mélyedése, nyugat felé oszlopcsarnoka volt. Ez utóbbinak helyét most kőfal foglalja el. Bejárása keskeny, alacsony és nagyon egyszerű. Belül nagy négyszegletű négy pilér van, melyekre ugyanannyi nehézkes, kerek boltív támaszkodik; ezek a toronyot hordják. A piléreken feliratok és lóalakok láthatók. A félkör mélyedés most az oltárhelyül szolgál, melyet sokféle szentek képei ékesítenek. A falakat is, mint ez a görög templomokban szokott lenni, durván készített festmények fedik, melyek az erkölcstelenség rosz következményeit nagyon is kézzelfoghatólag ábrázolják. A külső falakat újabb gyámoszlopok támogatják, melyeket a régi római oszlopok töredékeiből raktak. Azok, kik úgy vélik, hogy a Demsusban levő római építmény eredetileg sírbolt volt, állítják, hogy Trajan császár építteté fel Longinus katonai tribunus emlékére, ki a dákok hatalmába kerülvén, méreggel végezte ki magát.

Sokféle érmek- és más emlékek, melyeket a hátszegi völgyben leltek s még most is lelnek, Nagy Sándor és utódja Lysimachus hadjárataira emlékeztetnek, melyeket azok a dákok ellen intéztek; a római uralom emlékei minden lépten nyomon mutatkoznak. Itt dák és római érmek, ott kőkoporsók és sírkövek ásatnak ki; emitt a római utak és vízvezeték nyomai, amott egy római körszín maradványai láthatók. Legtöbb régi emléket Várhely falunál találnak, keletre a Vaskapútól, mely hágó a Bánságból Erdélybe, a hátszegi völgybe vezet. Várhely helyén, azt mondják, Sarmis dák király által alapított fővárosa a dákoknak, Sarmisaegethusa állott, melyet azután a rómaiak római várossá tettek és „Ulpia-Trajana„ nevével illettek. Trajan császár átkelvén a Dunán, legióival

a Bánságnak Orsovánál nyíló völgyében nyomúla elő, átkele Magyarország határhegységein s a Vaskapun keresztül a dák fejdelem székvárosa alá szálla. Decebal megvereték, s birodalma a győztés rómaiaknak hódola, kik azonban uralkodásukat két századig sem tarthatták fen Erdélyben. Várhely falu a hajdani dák és római város egy részén terjed el, ennek omladékai a gunyhók és sövények között mindenütt láthatók. Összetördelt emlékkövek és szobrok, római oszlopok töredékei tövei és fejezetei szerteszét hevernek. Az alapfalak és omladékok oly területet borítanak be, melynek átmérője legalább 1200 lépés. E terület valamivel magasabb, mint a környező föld, s egykor köröskörül árokkal volt bekerítve, mely most a falu házai közzé is elnyúlik. A nép Csetátyének, azaz várnak nevezi. Valamivel odább egy kőrszin maradványai láthatók. Külső falai egészen földdel befedvék s valami 12 láb magas, fűvel benőtt falazatot képeznek, mely 75 rőf hosszú és legszélesebb helyén 45 rőf széles teret fog be. A kőrszín arenája most szántóföld, egy kő sem maradt a másikon. 1823-ban, midőn korcsmát akartak építeni, majdnem a mostani falu közepén, egy római háznak maradványait fedezték fel, 3 lábnyi mélységben; nevezetesen két szobatalajt leltek, melyek szép mozaikművekkel voltak kirakva. A telek tulajdonosa a szobatalajok fölé egy szint építtete, hogy a látogatók rongálásaitól megóvja, de azután senkisem gondolt vele, s nemsokára az egész emlék tökéletesen megrongáltatott és elhordatott. Szerencsére a két mozaiktalajt lerajzoltatták vala. Az egyiken Priamus látogatása Achillesnél volt ábrázolva, midőn az Hektor holttestének kiadatásaért könyörög; a másikon Paris itélete volt. Utóbb még nehány más mozaikdarabot is leltek.

Digitized by Google

Digitized by Google

NAGY-SZEBEN. HERMANNSTADT.

Landler és Stolp kizominyában Pesten.

Digitized by Google

Nagy-Szeben.

Szász-Sebesről az országút Erdély déli határ-hegylánczolata éjszaki ágazatai tövén délkeleti irányban Nagy-Szebenbe viszen. A vidék, melyen az út keresztűlvonúl, dombos, s kevés változatosságot nyujtó, jóllehet rajta a gabna és rosz bor elég bőven terem. Nehány órai kocsizás után Szerdahelyt érjük el, mely csekély kiterjedésű és jelentéktelen szász mezőváros, mindazáltal a róla nevezett szász széknek főhelye; evangelikus temploma meg van erősítve. Azután Nagy-Apoldra jutunk, mely nagy szász falu egy kies oldalvölgyben fekszik, s melynek régi, torony és erős kerítőfalak által kitűnő temploma van. Erre magasabb hegyekkel borított vidék következik s a kúpdad tetői által kitűnő hegysor alján épűlt Gállis, Szelistye, Vályе, Szibjel és Orláth falvaknak szép fekvésök van. A Szecselnél levő elég meredek oldalú hegyen átkelvén, a tágas völgylapályba jutunk, melyet a Czibin folyó éjszakra fordúlt nagy ívben átfut. Nemsokára Keresztény falut érjük, melyben szintén kőfalakkal bekerített régi templomot találunk. — A szász városok és falvak legtöbb régi szent házai bástyákkal és kőfalakkal kerítvék. E templomvárak gyakran még egészen jó karban vannak. Azonkivűl a szász helységekben egészen sajátságos modorban épített templomok is vannak, melyek kivűlről inkább valami várkastélyhoz, mintsem szentházhoz hasonlítanak. Ezek az úgynevezett védelmi templomok. Márcsak azon templomok is azt tanúsítják, hogy Erdélynek kevés békés napjai voltak. A törökök 1420-ban jelenének meg először Erdélyben, s a rákövetkezett 300 évben csaknem minden pillanatban valami ellenség betörésétől kellett tartani. A szászok nem épen felette vitéz emberek, annál óvatosabbak és körűlnézők, tehát templomaik udvarát erős kőfalakkal és tornyokkal kerítették be, melyek közzé megvonúlván, az ellenséggel sikeresen megvívhattak s ekkép felesé-

Digitized by Google

geiket és leányaikat a gyülölt hitetlenek bántalmaitól megótalmazhatták.

Nagy-Szeben a Czibin folyónál terjed el, részint a dél felé emelkedő Resinári és Preszbe hegységekre támaszkodó földfokozat éjszaki párkányán, részint a meglehetős mélyen bevágódott völgyben. Tehát a tetemes magaslaton épült felső s a völgyben elterjedő alsó városra oszlik. A belváros körül a külvárosok és számos kéj-, gyümölcsös meg konyhakertek terjednek el. A belvárost kerítőfalak veszik körül, melyekben öt kapu van. A felső városba elég meredek utczák vezetnek föl, s csak a legújabb időben építének kényelmesebb utakat. Egészben véve Nagy-Szebennek valami komor, csaknem rideg jelleme van; legközelebbi környéke is kopár s nem igen nyájas.

Nagy-Szeben az ország fővárosa akar lenni s e tekintetben Kolozsvárral verseng az elsőség felett. Az 1849 után bekövetkezett évtizedben csakugyan az ország fővárosa volt, miután az összes főhatóságok benne voltak központosítva. Azelőtt a kormányszék Kolozsvárt; a legfőbb törvényszék, t. i. az úgynevezett királyi tábla Maros-Vásárhelyen, a székelyek fővárosában; a hadi főparancsnokság, a k. kincstár, a fő postaigazgatóság, stb. Nagy-Szebenben voltak. 1860 okt. után ismét a régi szokás állott helyre, jelenben tehát a főhatóságok megint a három város között vannak elosztva. Nagy-Szeben azonban a szászok elismert fővárosa, s tehát a szászok grófjának, a szász universitás azaz nemzeti gyülés meg törvényszék, a nemzeti irodák és levéltár, valamint a város és szebeni szék tisztkarának székhelye. Mindezeknél fogva Nagy- Szeben a magyarok iránt kevés rokonszenvet mutató specificus szászság s a szász bureaukratia középpontja.

A szászok Hollandiából, Flandriából s Németország különböző tájairól jöttek be Magyarországba és Erdélybe. Nem egyszerre, hanem különböző időkben és kisebb nagyobb csapatokban költöztek be; Erdélyben 1141 táján, II Géza országlása alatt jelenének meg először. II Géza kecsegtető kiváltságokat biztosított nekik, s ők Kolozsvár, Déezs Thorda és Nagy-Enyed városokban telepedének le s onnan azután részint a déli, részint

Digitized by Google

az éjszaki vidékekre terjeszkedtek. A német jövevények száma mindinkább szaporodott, s a király egy puszta földterületet adományoza nekik, mely a Nagy-Küküllő, Maros és Olt folyók között elterjedett, s melyet a megszállók Ó földnek neveztek. Ezen területen támadtak a szebeni, újegyházi és nagy-sinkai székek; később ezekhez hozzájárultak: a szászvárosi, szász-sebesi, szerdahelyi, kőhalmi és segesvári székek. A megyesi szék még később támadt. Végre a szászok földéhez még a beszterczei és brassói vidékek csatoltattak. A brassói vidéket vagyis Bárczaságot 1211-ben II András király a német vitéz rendnek adományozá, hogy ez az országot a kún csordák beütései ellen megvédje. A német vitézek erős várakat építének s a nekik adományozott földterületet egészen függetlenül kezdék igazgatni. III Honorius pápa előmozdítá törekvéseiket. Ők tehát megtagadták az országtól és királytól a tartozó engedelmességet. De miután II Endre a magyarokat az 1222-ben kiadott arany bulla által némileg megnyugtatta, s az erdélyi szászokat az 1224-ben részökre kibocsátott diploma által megnyerte vala, hadat indíta a makacskodó lovagok ellen s elűzé az országból. Ekkép idő jártában a Bárczaság is a szászok birtokába kerűlt. A szászok II Endre említett diplomájának erejénél fogva igen nagy kiváltságokat nyertek. Az első pont megerősíti régibb kiváltságos leveleiket; a második külön nemzetűl ismeri el őket s az általok megszállott földterületből, a „királyi föld“-ből külön területet alkot, mely csak az ő előljárójok, a nagy-szebeni gróf s a kebelökből választott tisztviselők igazgatása alatt álljon. Az ezen földön létező erdőket és vizeket ők minden különbség nélkűl egyaránt, ugyancsak a besenyők és oláhok erdőségeit és vizeit is, melyek az ő területökbe esnek, azokkal együtt közösen használhassák. Másféle ember az ő területökön nem szerezhet fekvő birtokot. Tisztviselőiket és papjaikat szabadon választhatják; ez utóbbiaknak a tized jár. A királynak 500 márka ezüstöt fizetnek mint évi adót; ha a király köztük múlat, három napig ingyen vendégeljék meg; a királyi vajdát csak két napig tartoznak ingyen megvendégelni; háború idején benn az országban 500, az ország határain kivűl 100 vagy 50

Digitized by Google

embert kötelesek állítani, a szerint, a mint maga a kiraly száll a táborba, vagy pedig más valaki vezérli a hadakat. Végre még azon jogot is kapták, hogy bizonyos meghatározott időkben a sóaknákból sót vehessenek s háborgatás meg vámfizetés nélkül országszerte dolgaik után láthassanak és kereskedést üzhessenek.

II. Endre azon oklevelét az utóbbi királyok megerősitették, s a szászok mostanig megtartották nemzeti és helyhatósági jogaikat és szabadságaikat. A történelem alig mutat fel más példát arra, hogy aránylag oly csekély számú jövevények bármely országban saját szokásaikat, nyelvöket, társodalmi és állami intézményeiket, törvényeiket, nemzeti és helyhatósági szerkezetöket annyi századokon át épségben megtartották volna. De nincs is más nemzet, mely mások jogait, szokásait és intézményeit jobban tisztelte, tűrte volna és tisztelné, mint a magyar, s bizonyára nem volt és nincs más alkotmány, mely a helyhatósági szabadság és önállóság kifejlődésének és megszilárdulásának úgy kedvezett volna és kedvezne mint a magyar. Mindazáltal az erdélyi szászok nem igen hajlandók ezt elismerni s e jótéteményeket, melyeket az országban kaptak, mely őket mint vendégeket befogadta vala, méltányossággal viszonozni. Miután az 1860-diki események következtén az előtte való évtized alatt felfüggesztve volt helyhatósági jogaik élvezetébe visszahelyeztettek vala, semmi által sem indokolt s alig megfogható oly törekvésekkel léptek föl a magyarok ellen, melyek okvetlenül Erdély történelmi viszonyai felbomlására fognak vezetni.

A szászok magokkal Németországból hozták törvényeiket és szokásaikat. Ezek szerint intézték el községeiket, s tulajdon magán polgári törvényeik is voltak. Helyhatósági törvényeik 1583-ban Hutter Albert, nagyszebeni királybíró intézkedése mellett összeszedettek, s e tőrvénykönyvüket Báthori István fejdelem s azután I. Lipót király is megerősíték. Később még nehány kiegészítéssel és a szabályozó pontokkal toldották meg, melyek a szász nemzet, székek és községek szerkezetét és jogait közelebbről meghatározták.

Digitized by Google

Ezek szerint a szászok földén a közigazgatás és törvénykezés lényegesen eltér a magyarok- és székelyekétől. Az egész szász nemzet mint magábanvaló és külön testület közös főhatósággal, a szász nemzet universitásával bír, mely a közigazgatást közvetlenül a fejdelem felügyelete mellett kezeli. Ez universitás vagy egyetem a székek és vidékek által választott 22 tagból áll s évenként gyűlésez Nagy-Szebenben. Feje a szász nemzet grófja, kit hajdan magok választottak, de az újabb időben a fejdelem nevezett ki. Ez a tulajdonképi királyi tisztviselő s mint olyan egyszersmind a Kolozsvárban székelő kormányszék tagja. A különböző ügyek elintézésére több hivatalosztály van neki alárendelve. A szászok földe 9 székre és 2 vidékre oszlik. Minden szék és vidék élén egy főtisztviselő (főpolgármester, vidéki főnök vagy királybíró) áll, ki a közigazgatást viszi. A második tisztviselő a szék vagy vidék birája, ki a törvénykezést vezeti. Azon székekben és vidékekben, melyek fővárosai sz. k. városok (Nagy-Szeben, Segesvár, Brassó, Megyes, Beszterce, Szász-Sebes), valamint Szászváros is a főtisztviselők mellett egy tanács van, mely a szék vagy vidék közügyei felett tanácskozik és határoz s a székbe kebelezett helységek igazgatása felett is felügyel. Azonkivül évenkint két széki vagy vidéki közgyülés szokott tartatni; e gyüléseken választják a tiszviselőket és követeket a nemzeti gyűlésre, megvitatják és eldöntik a fontosabb kérdéseket s általában ellenőrzik a városi tanácsokat. Azon közgyülésekre a sz. k. városok hat, a szék (vidék) többi szabad községei pedig kétkét követet küldenek.

A széki (vidéki) közigazgatás mellett a városi és falusi községek számára külön igazgatás van. A városi tisztviselők részint széki és vidéki tisztviselők is, s ezek az illető városok és székek vagy vidékek képviselői által közösen választatnak. A községek külön tisztviselőit pedig az illető községek képviselői magok választják. A fővárosokban a tanácsok mellett városi képviselőségek vagyis községi gyűlések s ezek választmányai vannak, s a szabad mezővárosok és falvak is saját birákkal, tanácsokkal és községi gyülésekkel bírnak.

Digitized by Google

A szászok helyhatósági rendszerében tehát a városi és megyei szerkezet szorosan összefügg egymással s össze van olvasztva; mig a magyarok földén, úgy mint Magyarországon, a megyei és városi szerkezet meg igazgatás egymástól egészen független. A megyék a nemesség, a városok pedig a polgárság közönségei voltak.

A szászok az általok megszállt földet nem hatalommal foglalták el, hanem mint békés jövevények költöztek be, hogy új hazájokban a földmivelést, műipart, kereskedést meg bányászatot előmozdítsák. Mint szabad letelepülők kezdettől fogva élvezték a személyes szabadságot és jogegyenlőséget. Köztük nemesség nem létezett, s a hübérség idejében is népies intézményekkel bírtak. Szászok is megnemesíttettek ugyan, de ekkor magyar nemesek voltak s mint olyanok a szászok földén semmi előnnyel sem bírtak társaik felett. Tehát a szászok mindenkor szabad emberek voltak és szabad, földesurat nem ismerő községeket képeztek. De mind az egész nemzet, mind az egyes helyhatóságok szerezhettek nemesi birtokot, s valóban a nemzetnek s az egyes székeknek alattvaló falvaik voltak, melyeknek lakosai semmi politikai joggal sem bírtak, sőt gyakran nyomasztóbb állapotban voltak, mint a magyar földesurak alattvalói. A szászoknak alávetett helységekben csaknem kizárólag oláhok laknak. De a szabad szász helységekben is sok oláh van, kik a politikai jogok gyakorlatában ritkán vehettek részt, mig a magyarok földén, hol csak a nemesek s nehány kiváltságos város lakói élveztek politikai jogokat, a magyar és oláh vagy más ajkú nemes között semmi különbség sem volt. Onnan van, hogy az oláhok általán véve a szászok iránt nagyobb ellenszenvvel viseltettek mint a magyarok vagy székelyek iránt. A szászok akadály nélkül telepedhettek meg és szerezhettek fekvő birtokot a magyarok és székelyek földén, de a szászok földén a kirekesztés elve uralkodott, ott a két más közigazgatási területről való magyar és oláh nem szerezhetett magának ingatlan jószágot. A szászok régtől fogva nyilvánítottak separatistikus törekvéseket; nehány évtized óta mindinkább eltagadják az Erdéllyel és Magyarországgal való kapcsolatnak érzetét, inkább németek akartak és akarnak lenni mintsem a

Digitized by Google

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. C. Lange in Darmstadt.

EVANG. SZENTLŐRINCZ NAGY-SZEBENBEN.

EVANG. KIRCHE ZU HERMANNSTADT.

Lőrincz és Stolp bizonyamban Frauen-

magyar állam tagjai. E tekintetben teljesen különböznek a szepesi németektől, kik nyelvöket és szokásaikat ugyan szintén maiglan megtartották, de kik mégis a magyarok polgártársainak, a magyar állam tagjainak tekintik magokat, s a magyarok iránt ellenséges indulattal épen nem viseltetnek.

Egyébiránt az erdélyi szászok szorgalom, munkásság, takarékosság s általában erkölcsi és értelmi miveltség által tűnnek ki. Erdélynek egy más népsége között sem találunk oly közönségesen elterjedt jóllétet, mint a szászok között. Városaik és falvaik már külsejöknél fogva különböznek a többi népségek helységeitől. Legfelötlőbb ellentétben vannak velök az oláh helységek, melyek többnyire csak dohos, füstös, roppant zsúpfedelekkel fedett gunyhókból állanak. A magyarok és székelyek házai már valamennyire nyájasabbak és kényelmesebbek. De legtartósabban, legtágasabban, legszellősebben és legkényelmesebben a szászok házai építvék. „Az oláh, igy nyilatkozik Degerando, szereti a „farniente"-t; alig keresi meg azt, mire okvetlenül szüksége van, hogy éhen ne haljon. A magyar nem tunya; derekasan dolgozik, hogy magának és családjának az életet biztosítsa; de mihelyt meg van róla győződve, hogy egész éven át lesz, miből élnie, megelégszik vele s nem keres többet, mert nem törekszik gazdagságra. A székelyről körülbelől ugyanazt mondhatni. A szász ellenben itt nem állapodik meg: ha szert tett arra, mit szűkségel, azon van, hogy bőséget szerezzen magának, s valameddig hasznot remélhet, valameddig szorgalmát és munkásságát érvényesítheti, mindaddig sem munkát sem fáradságot nem kimél."

Most térjünk vissza Nagy-Szebenbe. A nagy körön vagyis főpiaczon a kath. plebániai templomot találjuk, melynek alapját 1726-ban a jezsuiták vetették meg. Terjedelmes, olasz modorban épült, oldalain nagy félpilérekkel, a főoltár felett fris mészben való festményekkel diszesített szentház. Ugyancsak a tekintélyes házakkal környezett s közepén közkúttal ékesített főpiaczon néhai báró Bruckenthal palotája van, mely terjedelmes, kétemeletű épület az ugynevezett renaissance modorban készült. Báró Bruckenthal az első szász ember volt, ki Erdély kormányzójává lett; Mária Terézia emelte azon méltó-

Digitized by Google

ságra. Igen vagyonos és mivelt ember volt, ki a tudományokat és művészeteket nagy buzgalommal előmozdítá. Sok költséggel egy szép könyvtárt, római, görög, német, pápai, de kivált magyar és erdélyi érmekből álló éremgyűjteményt, erdélyországi arany- és magyarországi ezüstérczek nagy sokasága és szépsége által kitűnő ásványgyüjteményt s végre egy 200,000 ftra becsült képgyüjteményt szerzett össze. Mindazon gyüjteményeket a közhasználatra engedé át s 36,000 ftnyi alapítványt is tőn azok fentartására és szaporítására. A könyvtárban különösen sok klasszikus és történelmi munka van. A képtár sok remekmüvet ugyan nem mutathat fel, de már annálfogva is méltatásra érdemes, mivel Erdélyben az egyetlen jelentősebb képgyüjtemény. A gyüjtemények az említett palotában őriztetnek.

A nagy piaczon a szász egyetem épülete is van; ezt 1823-ban vevék meg s alakíták át a rendeltetéséhez képest.

A kath. plebániai templom tornya alatt egy kapuforma átjáró van, melyen át a kis piaczra jutunk. Ez szabálytalan alakú, ódon külsejű, boltíves házakkal környezett tér, melyről mellékutczán az evang. templom udvarába jutunk. Itt Nagy-Szeben legnevezetesebb épitményét találjuk, t. i. az evangelikusok nagy szentházát, melyet 1436-ban kezdének építeni s 1520-ban befejezének. Kései gót modorban van épitve, de utóbbi újítások által sokat vesztett eredeti jellemből. Éjszaki oldalán hat csúcsos ormó, egy előcsarnok s egy torony van. A templom ablakai többnyire szép szerkezet, üvegfestmények és egyéb diszítmények által tűnnek ki. De gyámai otrombák s ékesítéktelenek. Csak a sekrestyébe nyíló kapu felett láthatók némi domború faragványok. A csarnok alatti odalkapu szép szerkezetű, még szebbnek mondható a homlokzat főkapuja, melyen a legrégibb ékesitéket találjuk, s mely az eredeti gót idomokat legjobban tartotta meg. A déli oldalon csak egy kiugró előcsarnok van, oly kapuval, milyen az éjszaki oldalon. Belül a templom három hajóra van osztva; a főhajó jóval magasabb mint az oldalhajók. A falakat részben igen szép festmények ékesitik. A pallón néhany nevezetes sirkő látható. Jeles orgona is van a templomban.

Digitized by Google

Digitized by Google

NAGY-SZEBEN, AZ URSOLYASZÜZEK TEMPLOMA ÉS KOLDSTORA.
HERMANNSTADT, KIRCHE UND KLOSTER DER URSULINER NONNEN.

Digitized by Google

Az evangelikus templom terén, az éjszaki oldalán a főtemplommal szemben, a kétemeletű nagy evang. gymnáziumi épületet is találjuk, mely 1781-ben egészen újból építették föl. Mindjárt mellette az ősrégi épület áll, melyet kis kápolnának neveznek, s melyben a gymnázium könyvtára és muzeuma van felállítva. Gót modorban van építve. Hajdan a III. Béla által alapított s Coelestin pápától 1191-ben megerősített, sz. Lászlóról nevezett gazdag prépostságé volt. Hozzá csatlakozik a gymnaziumi igazgató lakása. A tér déli oldalán a paplak van; kapuja fölött a reformátorok domborműarczképei vannak kifaragva.

Az evang. templomon kivül Nagyszebenben különösen az orsolyaszűzek szentegyháza és kolostora nevezetes építmény. Ez a város déli oldalán, mindjárt a kerítőfalnál van. Szintén gót ízlésben épült. A hozzácsatlakozó kolostor is szép és nagy épület. Hajdan a dömés barátoké volt és az orsolyaszűzeknek csak 1727-ben adaték át. Ezeknek ott leányiskolájok és nevelő intézetök van. — Kevéssel odább a ferenczes barátok kolostorát és templomát találjuk, melyek hajdan a Kláraszűzek birtokában voltak s 1714-ben a ferenczeseknek adattak át.

Az említett szentegyházakon kivül a r. katholikusoknak még a város falain kivül, a várostól éjszakra is van egy plebániai templomuk, s az Erzsébetkapu előtt egy kápolnájok. Az előbbi városrészen a Mária Terézia által alapított, kolostorhoz hasonló árvaház van.

Az evangelikusoknak a nagy főtemplomon kivül még három más szentházok van; t. i. az Ispotálytemplom, Erzsébettemplom s az ugynevezett lugason levő szentház is az övék. — A reformáltak szentháza a Mészárosutczában áll, 1786-ban építették, egyszerű modorban és czukorsüveg-alakú toronynyal.

Az óhitű görögök három, az egyesült görögök pedig csak egy templomot bírnak Nagyszebenben.

Egyéb középületek közöl említendők: a városháza, melyben a szász nemzeti levéltárt s a régi fegyvergyüjteményt találjuk; a nagy fenyítő és dologház; a szegények kórháza; a

Digitized by Google

nagy kaszárnya s a színház. Ez utóbbit 1787-ben Hochmeister Márton polgármester rakatá, az 1828-ban volt nagy tűz után megújították. — A nagy cs. k. katonai főnevelde a városon kivűl, nyugatra van.

A város körűl a szép sétány terűl el, melyet az 1840-ben elhúnyt Latzl József, cs. k. tanácsos és tábori főorvos s Nagyszeben díszpolgára rendeztetett. A sétány alatt kies virágos és gyümölcsös kertek vannak, mellette pedig a Ferencz-Józsefről nevezett polgári kórház szép épűletét találjuk, mely egy kies kertben 1857-ben rakaték. Odább egy csinos étkező van, szökőkúttal. A város komor keritőfalai és téglával fedett tornyai feltűnő ellentétben vannak a környező nyájas fatömbekkel s az ezek közől itt is ott is kimosolygó csinos új építményekkel. A város előtti sétányon I Ferencz császár és király bronszból készűlt mellképe is áll, melyet a polgárok a fejdelem 1817-diki körútjának emlékeűl állíttattak fel.

A város közelében alig találunk oly pontot, melyről az egészet megszemlélhetnők. A belsőváros általán véve elég szabálytalanúl van építve, s a lejtős magaslaton való fekvésénél fogva még szabálytalanabbnak látszik. A Czibin bal partjáról, az éjszaki oldalról a városból a legnagyobb részt láthatjuk. Ha valamivel odább megyünk, akkor Sz. Erzsébet felől, mely helység Nagyszeben éjszakkeleti oldalán egy dombon fekszik, vagy pedig az éjszaknyugatra Vízaknára vivő s lassan magasabbra emelkedő országútról nemcsak Nagyszebent, hanem legközelebbi és távolabbi környékét is legjobban szemlélhetjük. Éjszakkelet, éjszak és éjszaknyugat felé a láthatárt csak alacsony dombsorok rekesztik be, délkelet, dél és délnyugat felé ellenben hatalmas, czikkás hegylánczolatok emelkednek. Délkelet felé a legmagasb hegytetők mutatkoznak: a Szurul, Bugyiszlav s a déli havasok lánczolatának egyéb csúcsai. Dél és délnyugat felé azon hegytetők emelkednek, melyek a Czibin hegységet és ágazatait alkotják s melyek közől a Csindrel és Frumoásza nyulakodnak ki, a szép hegyi tó fölött, melyből a Czibin folyó ered s melyet Czibin jezerének neveznek. A déli hegylánczolat fő csúcsai, t. i. a Szurul és Frumoásza között, majdnem a középen egy mély horpadás látszik, ez az érdekes

Digitized by Google

Verestoronyi szoros, mely a magas hegylánczolatot Nagyszebentől délkeletre áttöri, s az Oltnak utat nyit Oláhországba.

Nagyszeben nemcsak a szász főhatóságok és nehány országos hatóság székhelye, hanem az erdélyi szászok szellemi törekvéseinek is központja. Ott találjuk a szászok legjelesebb tanintézeteit, a felgymnaziumon és reáliskolán kivűl egy jogakadémiát is, mely nehány év óta fennáll. Azután a szászok két tudományos társulata, t. i. a történelem és országisme gyarapítására keletkezett s a természettudományi egyletek is Nagyszebenben székelnek. Mindkét egylet a maga dolgozatait becses folyóiratban teszi közzé. Végre Nagyszeben jelentős műipart és kereskedelmet is űz, mindazáltal e tekintetben Brassó mögött van, mely még jelenleg is Erdélynek legelső kereskedő városa.

Nagyszeben állítólag már sz. István alatt alapíttaték. Valami szegény lovag, kinek neve Hermann volt, úgy mondják, a magyarok első királyának feleségével együtt Bajorországból, Nürnbergből költözött be az országba, s Erdélybe menvén ott a róla nevezett városnak (Hermannstadt) veté meg alapját. Más tudósítás szerint a II Géza alatt bejött szászok 1160-ban építék fel Nagyszebent. III Béla a sz. Lászlóról nevezett prépostságot szerzé Nagyszebenben s a szászok kedveért terjedelmes kiváltságokat ada neki, melyeknél fogva az egyházi dolgokban egyelőre egyedűl a pápától függött s az erdélyi püspök hatósága alól kivétetett, világi dolgokban pedig közvetlenűl a királynak rendelteték alája. Az erdélyi püspökség a kalocsai érsek megyéjéhez tartozott, mindazáltal a király által kedvezményezett nagyszebeni prépostság a kalocsai érsek elmellőztetésével az esztergomi érseknek rendelteték alája. Az erdélyi püspök természetesen tiltakozott jogainak ezen megcsorbítása ellen, annál inkább, mivel azáltal a szászok tizedétől is megfosztatott. A püspökök t. i. a beszedett tizednek $^3/_4$, az alsó papság pedig annak csak $^1/_4$ részét kapta. A prépost csakugyan a tizedet az összes szászoktól a maga részére szedte be. A püspök tehát pert támaszta, melyet csak a pápa közbenjárása igazíthatott el. III Béla 1189-ben oda magyarázá kiváltságlevelét, hogy a prépost hatóságát csak azon flandriai tele-

Digitized by Google

pekre terjeszté ki, melyek II Géza alatt a Nagyszeben melletti pusztán keletkeztek vala. II András idejében, 1211-ben a nagyszebeni prépostot püspökké akarták tenni, miáltal a szászok külön egyházmegyét és egyházi kormányzást nyertek volna. Az erdélyi püspök azonban tiltakozott e szándék ellen, s a pápa is roszallotta.

Károly Róbert halála után a szászok között nagy forrongás támadt; némelyek azt állítják, hogy a magyar koronától teljesen elszakadni akartak. Nagyszeben már akkor is a szászok fővárosa s a zendűlés központja volt. Lajos király tehát 1342-ben Erdélybe jöve, az ellenszegűlő szász városokat fegyverrel meghódoltatá s nemsokára helyreállítá a csendet. A szászok azon kiváltságot kapták vala, hogy árúikat az egész országban minden vámfizetés nélkűl hordozhassák körűl, I Lajos most e kiváltságot megszorítá s a nagyváradi káptalant feljogosítá, az erdélyi szászok árúitól, melyek Nagyváradon átszállíttatnak, bizonyos vámot szedni. A szászoknak csak egy század múlva sikerűlt ez adóztatástól megszabadúlniok. I Lajos 1370-ben a Verestoronyi szoros elején, az ott hajdan létezett kolostor helyén, Koronavárt épitteté. Ez épitkezés terhe leginkább a nagyszebeniekre hárult, s Lajos azért azon kiváltságot adá nekik, hogy árúikat Ausztriába, Cseh- és Dalmátországba szabadon kivihessék. Ugyancsak I Lajos 1376-ban Pheubel Goblin erdélyi püspöknek, ki a szász nemzetség tagja volt, és Scharfenek koronavári várnagynak meghagyá, hogy a szászokat tanácskozásra meghívják az iparügy rendezése végett. Ekkor a czehrendszernek veték meg alapját, mely Erdélyben a legújabb időig dívott. Lajos özvegye Erzsébet 1384-ben nehány kiváltságlevelet ada, melyek közöl az egyik minden idegen mesterembert a városból kiutasított. Zsigmond király 1424-ben eltörlé a nagyszebeni prépostságot, mivel az erkölcstelenség tanyájává fajult vala el s az istentisztelettel nem sokat gondolt; javait a városnak ajándékozá.

Albrecht, a Habsburg házból való első király alatt a törökök rontának be a Vaskapun át Erdélybe Mezeth bég vezérlete mellett. Szászsebest lerontván Nagyszeben alá szállának, mely akkor már jól meg volt erősítve. Nyolcz napig

Digitized by Google

vívák a várost, mindazáltal meg nem veheték, s odább vonúlának és Meggyest, Segesvárt s Brassó külvárosát pusztíták el. Végre a törcsvári szoroson kitakarodának Erdélyből valami 70,000 foglyot vivén magokkal.

Mezeth bég 1442-ben újra betöre Erdélybe a Vaskapun s mindent pusztítva égetve Fejérvárig nyomúla. Ekkor Hunyadi mene eléje, Fejérvár és Tövis között, Sz. Imrénél csatára szállnak, a magyarok véres harcz után megveretnek. Mezeth bég hadsergének egy részét Nagyszeben alá küldi, Hunyadi azalatt új haderőt gyűjt s a segítségére siető Ujlaki Miklós dandáraival is egyesűl. Mezeth bég meghagyta vala embereinek, hogy különösen Hunyadit vegyék szemre s igyekezzenek őt élve vagy halva kézre keríteni. Ekkor Kemény Simon feláldozza magát a szeretett hősért, Hunyadi fegyverzetét veszi magára, lovát is elkéri s így az ellenség legsűrűbb rendjei közzé ront. A tulnyomó erő által lesujtatik. A törökök már a győzelem felett ujongnak, most az igazi Hunyadi tör előre s tökéletesen megveri őket. Lélekszakadva futnak ki az országból a Verestoronyi szoroson.

V László idejében Nagyszeben új erősítvényekkel környeztetett, s a király 1453-ban húsz márka ezüstöt ajándékoza a városnak az új erősítvényekre.

II Lajos 1521-ben Pemflinger Márkot nevezé ki Nagyszeben királybirájává s a szászok grófjává. E nagy befolyású ember megengedte, hogy Luther tanitásait Nagyszebenben már 1522-ben nyilvánosan hirdessék. Ez új tanok az erdélyi szászok közt oly gyorsan terjedtek el, hogy nehány év mulva az egész nemzet Luther részére álla.

A mohácsi csata után a szászok I Ferdinándhoz szítottak, míg Erdély többi része Szapolyai János mellé állott. Lassankint a szász városok is az utóbbinak hódoltak meg, de Nagyszeben továbbra is Ferdinánd híve maradt. Tehát 1531-ben Báthory István erdélyi vajda körűlszállá a várost, a következő évben Gritti Alajos, Szapolyai kormányzója, vivatá; utóbb Majláth István ostromoltatá, de siker nélkűl, s 1535-ben kénytelen volt az ostrommal felhagyni. Végre 1536-ban Nagyszeben is meghódola Szapolyainak, miután minden biztatás és igéret

Digitized by Google

ellenére semmi segélyt sem kapott vala Ferdinándtól. Szapolyai azután márcz. 6-kán megerősité a város sz abadságait.

Midőn Izabella királyné az I Ferdinánddal szerzett kötésnél fogva Erdélyt oda hagyá, Nagyszeben az utóbbinak hódola meg s Castaldo 1551-ben osztrák őrséget rakott a városba. De Izabella nemsokára fiával együtt visszajöve, s majdnem egész Erdély megint neki hódola. Nagyszebenben az Izabellához való csatlakozás miatt zendűles támada 1556-ban, melyet nagy tűzveszély kisért s melyben Roth polgármester agyonlöveték, három más polgár pedig a piaczon lefejezteték. A fő pártosok Ausztriába kényszerűltek menekűlni, s Hallersteini Haller, a szászok grófja, viselte a királybíró tisztét. 1599-ben Báthory András bíbornok, kit egy rész Erdély fejdelmévé választott vala, Nagyszeben és Sárpatak között Mihály oláhországi vajdától megvereték, ki az országot Rudolf király nevében árasztotta volt el hadaival. Báthory szökni kényszerült, az ellenség üldözé s a székelyek földén, Csík-Sz.-Domokos környékén egy erdőben utoléré s hű kisérőjével, Mikó Miklóssal együtt agyonüté.

Különböző viszontagságok után Báthory Gábor lőn erdélyi fejdelemmé, ennek kicsapongó, hatalmaskodó és kegyetlen jelleme volt. A szászok elleneszegűltek parancsainak s különösen Nagyszeben is daczolt vele. Báthory körűlszállatá a várost s oly sikeresen vivatá, hogy 1610-ben kénytelen volt magát megadni. Báthory mint haderő által megvett várossal bánt vele, a polgárokat lefegyverezteté, súlyos sarczot vete ki rájok, a városi tanács tagjait bilincsre vereté, sokat a polgárok közől számkivete, feleségeiket pedig magánál tartóztatá le, végre a várost katonái által fel is dúlatá. A szászok mindezekért úgy irták le mint a legnagyobb zsarnokot, s még most is annyira gyűlölik, mint egy hazai fejdelmet sem. A múlt évtizedben nem egy alkalommal lehetett a szász lelkészek kifakadásait hallani, melyekkel templomban a szószékről a népnek a belföldi fejdelmek nyomasztó uralkodását s különösen Báthory Gábor kegyetlenségeit hirdették.

II. Rákóczy György szerencsétlen hadjáratot tett vala Lengyelországba s a török szultánnal is daczolt. Ez tehát Barcsait

Digitized by Google

választatá helyébe fejdelmmé. Barcsai 1659-ben szállá meg Nagyszebent. Következő évben II Rakóczy, kinek még sok híve volt, szálla hadaival Szeben alá. Ebben akkor magyar és török őrség volt. Rákóczynak nem voltak az ostromlásra alkalmas ágyúi, tehát rohammal meg nem vehette a várost s így csak berekeszteté. Tavaszszal Ahmed budai pasa elűzé Szeben alól.

1685-ben Apaffy Mihály, az utolsó belföldi fejdelem jöve Szebenbe, s ott folytatták az alkudozásokat, melyek folytán Erdély végkép a magyar király uralkodása alá jutott. 1688-ban az ország rendei Szebenbe gyülekezének, s egyfelől a fényes portától való elszakadási, másfelől az I Lipót királynak való alávetési és hódolási okleveleket irták alá. Caraffa tábornok azután Erdély fő katonai parancsnokává Veterani grófot tévén, 1689-ben elhagyá Szebent. Tököli Imre és II Rákóczy Ferencz törekvései csakhamar meghiúsúltak és ők csak rövid ideig fejdelemkedtek Erdélyben. 1705-ben az ország rendei ismét Szebenbe gyülekezének s megint a magyar törvényes királynak hódolának meg, miután II Rákóczy választatását megsemmisitették vala.

Azután csendesebb idők következtek, melyekben Szeben jólléte annál jobban gyarapodhatott, minél több kedvezményben részesíttetett a bécsi udvar által. De 1848-ban és 1849-ben Szeben is tapasztalta a boldogtalan polgárháború súlyos következményeit.

Az 184⁷/₈-diki magyar országgyűlés berekesztetése után az erdélyi országgyűlés május 29-kére iratott ki, és pedig Kolosvárra. A gyűlést Puchner cs. k. altábornagy nyitá meg mint királyi biztos. Wesselényi Miklós báró indítványára Erdély egyesűlése Magyarországgal minden föltétel nélkűl elfogadtatott. Szeben városának szász követei óvást tettek ugyan s azt indítványozák, hogy a szász nemzet pecsétje, melyet úgy mint a magyarok és székelyek pecséteit minden törvényjavaslat alá kellett nyomni, megtagadtassék. De miután a többi szász székek követei beléegyeztek az egyesűlésbe, a szebeniek tiltakozása nem véteték tekintetbe, s az ekkép határozatba ment egyesűlési törvény szentesítés végett ő Felsége elé terjeszteték.

Digitized by Google

A király helybenhagyá és szentesité az egyesülést, s a magyar miniszterium vevé kezébe Erdély igazgatását; az erdélyi országgyűlés befejeztetett s az új magyar országgyűlésre a magyar törvény szerint irattak ki a követválasztások. Az erdélyi követek csakugyan meg is jelenének az 1848 julius elején Pesten megnyitott országgyűlésen; a szászok is megválasztották vala a rájok eső követekct. De az oláhok között már aprilisban támadt vala általános mozgalom, s Nagyszebenben oláh bizottság működött. A szászok az oláhokkal egyesültek s elpártoltak a magyaroktól. Csakhamar a polgárháboru gyúlt ki, mely egész Erdélyt romokkal és holttetemekkel töltötte be. A magyarok mind több teret vesztettek s már csaknem az egész országból szorúltak vala ki. 1848 végén Bem lengyel tábornok küldeték Erdélybe, s ekkor rögtön más fordúlatot vett a dolog, a magyarok egyik győzelmet a másik után vivtak ki; Bem 1849 jan 21-kén már a jól megerősített Nagyszeben alá szálla. Ez csak egyik oldalán, Sárpatak felé van nyitva; déli oldalán a Czibin folyik s némileg várárokúl szolgál. Az osztrák hadi mérnökök a szászok segítségével a város régi erősítvényeit helyreállították s így jól védelmezhető erősséget teremtettek vala. Sárpatak felé ideiglenes erősítményeket raktak, a Czibin tulsó oldalán levő s részint posványok és lápok által környezett külvárosokat oly váracsokkal vették körűl, melyek a közlekedési vonalokon uralkodtak, egymást ágyúlövésekkel érinthették s melyeknek mindenik oldalról csak egy bejárásuk volt. A Nagyszebent köröskörűl övedző kölönbféle erősítmények Sárpataktól Szent-Erzsébeten át Kis-Toronyig terjedtek. A város kerítőfalainak mellvédei s a régi bástyatornyok laposai helyre voltak állítva s ez utóbbiak ágyúkkal megrakva. Egy szóval, Nagyszeben egy jól megerősített, fő rakhelye volt a lőszereknek, élelmezési és fegyverzési anyagoknak. Az őrség Puchner főparancsa alatt s valami 11,000 ember rendes katonaságbol állott, kikhez még a szász mozgósított nemzetőrség s az oláh népfelkelők járultak. Bem Nagycsűr felől közeledék s a várost 5000 emberrel és 18 ágyúval támadá meg. A harcz alatt még némi segítsége érkezék meg. Nehány tiszte mindjárt az első lövöldözések folytán elesék. Érezhető veszteséget vall-

Digitized by Google

L. Reni del. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt

TAUNUS. TAUNUS.

Lauffer sc. Stolp lithographirt

ván a magyarok, utoljára is kénytelenek voltak elvonúlni. A következő márcziusban Bem a Meggyes mellett vivott s elvesztett csata után másodszor szálla Nagyszeben alá. A Puchner által vezérlett osztrák hadsereget megelőzvén, csak az oroszokat találá, kik Szeben ótalmára jöttek vala be az országba. Bem a város előtti térségen csatarendben álló oroszokat marcz. 11-kén megtámadá, véres harcz után a külvárosokba szorítá, majd ezeket s végre a várost is elfoglalá. Így tehát Nagyszeben is a magyarok kezére került, kik iránt a mozgalom kezdetétől fogva ellenséges indulatot tanúsított vala. Mindazáltal a magyarok nem bántották a várost és nagyobb kiméletet és emberséget tanúsítottak mintsem magok a szászok várták vala.

Nagyszeben környéke.

Nagyszebenből különböző kirándulást tehetünk. Nehány órányi környezetében történelmi és természettudományi tekintetben érdekes s nagyon festői helyeket találunk. Ott van egykét órajárásnyira a várostól a Verestoronyi szoros, melyen az Olt a Duna felé folyik. Már messzíről láthatni a fokozatosan leereszkedő horpadást, mely Szebentől délre a déli határbeli magas hegylánczolatot megszakasztja; de a völgyszoros bemenetelét alacsony előhegyek takarják el. Az út a Sz. Erzsébetnél délre fordúló Czibin jobb oldalán egy dombos özönvizi lapályon át délkeleti irányban húzódik el. Sárpatak, Vesztény és Talmács falvak csaknem egyenlő távolságokban következnek egymásra. Talmács mögött erdős hegyvonal emelkedik, mely a Hortobágyot és Czibint az Olttól elválasztja s melyet Talmácson alúl a Czibin átszeg, hogy az Oltba szakadjon. A hegyvonalt változatos magaslatok és horpadások, gömbölyded kúpok és hosszan elnyúló gerinczek jellemzik. Talmács déli oldalán a hegyvonalhoz egész sora a kerek kúphegyeknek csatlakozik. Az egyiken azon gömbölyded hegyek közöl, az úttól balra, némi rommaradványok láthatók. Ezek a talmácsi

Digitized by Google

várnak maradványai. A Czód és Czibin egyesülésénél s egy szép alkotásu hegyvonal tövén elterjedő Talmács tehát csinos, festői tájképet nyujt.

Az út azután jobbra Vesztény felé fordúl s egy elég lejtős hegyoldalon fölfelé vonúlván, Boicza oláh faluba jut, mely épen a Verestoronyi szoros bejárásánál van. Mögötte azon hegykúp emelkedik, melynek tetején Koronavárnak (Landskron) romjai láthatók, odább egy más hegykúp van, mely alatt a völgyben Porcsesd falu terjed el. Boicza előtt a kúphegyeknek azon sora nyúlik el, mely a helységet félkörben övezvén a Verestoronyi szoros jobb oldalán emelkedő hegyekhez csatlakozik. Mindjárt Boiczán túl a veresre festett, négyszegletű torony emelkedik, melyről a szoros neveztetik. E toronyhoz egy terjedelmes s nehány kisebb épűlet csatlakozik, melyek fölé még egy más torony nyúlakodik fel. A nagyobb épűletben a katonatisztek laknak, nevezetesen a Verestoronyi várnak parancsnoka, egy törzstiszt, ki egyszersmind a veszteglő intézetre is felügyel. A Veres torony melletti sorompóknál egy katonai őr áll.

Mindjárt e helyen, a szoros elején, igen szép tájkép tárúl fel szemünk előtt. Az Olt, mely idáig a Fogarasi hegység számos patakait s a Hortobágygyal egyesűlő Czibint veszi föl, zajongva fordul a sötét szorulatba. Egy III. Károly alatt 1717-ben épittetni kezdett, századunk elején bevégezett s a legújabb időben tetemesen javított szép országút, a szorulat görbűleteit követve, a folyó jobb partján huzódik el. Majdnem egészen sík s nagyrészt a hegyek falazatának szikláiba van vájva. Néhol oly keskeny, hogy alig mehet el egymás mellett két szekér. Ha már azon utat követjük, akkor a legszebb és legváltozatosabb tájképek mellett haladunk el. A szorulatnak mindkét oldalán meredek hegylejtők emelkednek, melyeket magas fák és buja növényzet fed be, s melyek fölfelé festői csúcsokra oszlanak fel. Helyenként egy-egy sziklacsoport mutatkozik. Az egész hegység jegöczös kőzetekből áll. Legmagasb tetői: jobbra a Preszbe (5487') és Vurvu-Mare (6215'), mindkettő valami két órajárásnyira nyugatra esik a szorostól; balra a Klaybulzulni (4348) csak félóránnyira van. Odább

Druck & Verlag v. G. C. Lange in Darmstadt

A VERESTORONY - SZOROS, NYUGATI VÉGE.

DER ROTHE-THURMPASS, WESTLICHES ENDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L. Rohn del. — Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. — A. Faber sculp.

A VERESTORONY-SZOROS A LUDRIORA PATAKNÁL.

BROCHE DER VERESTORONYPASS AN LUDRIORA-BACHE.

Müller és Stolp birodalmában Pesten

Digitized by Google

keletre a Szurul, Bugyiszlav, Negoi és más, körülbelül 8000 láb magas hegyek emelkednek, melyek Erdély legmagasb csúcsai. A szorúlat fölé közvetlenül felmeredő hegyek természetesen sokkal alacsonyabbak, de igen magasaknak látszanak, mivel a völgynyílás aránylag nagyon mélyen van bevájva, közepes magassága csak 1150 labnyi levén a tenger felett.

A mint a szorúlatban utunkat Oláhország felé folytatjuk, gyönyörködve látjuk a felséges hegyi tájképeket, Nemsokára a folyó partján egy félig bedőlt tornyot s a hegyek oldalában egy régi kőfalat pillantunk meg. Ezek a régi Veres toronynak s a II. Rákóczy György rendeletéből a szorúlaton keresztül az egyik hegyoldalról a másikig rakott kőfalnak maradványai. A falazat mellett egy svájczi modorban épített csinos ház áll, melyben az út felügyelője lakik. Odább délre az úgynevezett Császárkúthoz jutunk. A szorost szegélyző hegyek különösen e helyen nagyon szép képpé csoportosulnak. Nemsokára az új veszteglő intézethez érkezünk, melly a nyugatról, egy szűk szurdokból, lerohanó Lotriora patak torkolatánál a szorúlat egyik tágulatában fekszik. A köröskörül fölmeredő erdős hegyek azon helyen szintén nagyon szépen csoportosúlnak. A Lotriora éjszaki partján egy korcsma van, mögötte magas hegytető emelkedik, mely alatt a patak hídjáról némi várromokat láthatunk, melyeket azonban a sűrű bokrok és fák már csaknem egészen befednek. Átellenben egy más, szintén magas hegy gerincz nyúlik el, ennek tövén a veszteglő intézet csinos házai sorakoznak egymáshoz a Lotriora és Olt egyesülésétől délre. Az ország határa még valami félórányira odább délre van s a szintén nyugatról az Oltba szakadó Riu-Vaduluj patak által jelöltetik, melynek déli partján az oláhországi őrök állnak. A szorulat hossza Bojczától azon határpatakig 2 mfld; Oláhországban még valamivel hosszabbra nyúlik tovább.

A verestoronyi szoros mindenkor egyik fő kapuja volt Erdélynek Oláhország felé és felől. Erdély t. i. mint a természet által alkotott erősség köröskörül kisebb nagyobb magasságú hegylánczolatok hatalmas sziklagátjai által van övezve; ez óriási kerítő falazatnak csak nehány nyereghorpadása és mélyebben bevágódott völgy szorosa van, melyeken Erdély

Digitized by Google

és a szomszéd tartományok közötti közlekedés lehetséges, és pedig többnyire csak gyalog vagy lóháton megjárható ösvényeken s csak igen kevés szekérúton. Csak az ország éjszaknyugati sarkán szakad meg a kerítő határfalazat s ott tág nyílás van, mely Erdély belső medenczéjét Magyarország nagy medenczéjével kapcsolja össze. Különben csak hegynyergek és szűk völgyszorosok szolgálnak a szomszéd tartományokba. E hágók és szorosok idő jártában erősítmények által elrekesztettek, s gyakran véres harczok folytak azokban. Ez különösen a Verestoronyi szorosban történt. Védelmére három erős várat raktak vala. A határon volt Lotrioravárat állítólag a német vitézrend tagjai építették. V László 1453-ban a három várat, t. i. a Koronavárat, Verestornyot Boiczánál s Lotrioravárat hét faluval együtt a szászoknak adományozá, hogy azokat megvédjék. E végre a szorosban a vámot is ők szedték. Akkoron még csak gyalog és lóháton lehetett a szorosban menni. Altenberger Tamás nagyszebeni polgármester 1473-ban azon engedélyt eszközlé ki, hogy szekérutat vágathasson a szorosban. A régi Verestornyot 1535-ben a kiáradt Olt hullámjai rombolták le, a nagyszebeniek s utóbb II. Rákóczy György helyreállíták a várat. Idő jártában mindhárom vár bedőlt, s azután csak a Veres torony építtetett fel újra s környeztetett némi erősítményekkel.

Mondják, hogy már Trajan római császár K. u. 105-ben e szoroson nyomúlt be hadseregével Decebal ellen, lerontván a dák erősítményeket. A magyarok ismételve szálltak e szoroson át Oláhországba az oláhok és törökök ellen. 1437-ben a törökök nyomultak be ottan, de a nagyszebeniek által vitézűl visszaveretének. Alibég is azon szorosban vereték meg 1493-ban. Azután 1550-ben a törökök és oláhok, 1691-ben Tököli Imre veretének meg azon szorosban. Végre 1849-ben az oroszok is harczolának ott a magyarok ellen, miután Nagyszebenből kiszorúltak vala.

Nagyszebenből egy más kirándulást Kis-Disznód faluba tehetünk, hol egy érdekes hegyi templomot találunk. Az út déli irányban a szép városi tölgyerdőn keresztűl megyen, hol mulatóhely van. Az erdő egy része még fiatal eresztevény,

Digitized by Google

VERZÍNEGLŐ A VERESTORONYI SZOROSBAN.

KONTUMAZ IN ROTHENTHURMPASS.

Digitized by Google

Digitized by Google

másik részében igen régi tölgyek díszlenek, ezek közöl főleg az egyik ötlik fel nagysága által, fa korláttal van környezve. A császár tölgyének neveztetik, mivel alatta I Ferencz József mulatott körútja alkalmával. Egy patakon átkelvén, az út egy hegyen viszen föl, a hegy gerinczére jutván már a szép hegyi tájékot láthatjuk. Az erdős magas hegyek közöl legott szemünkbe ötlik az alacsonyabb, elszigetelt hegykúp, melynek tetején egy régi templom áll. A falu egy mély völgyben terjed el, mely keletre nyílik, hol Nagydisznód nyájas helység van. A kisdisznódi hegyi templom román modorban épült.*) Aránylag igen széles, miért is kissé otromba külsejű. Középső hajója jóval magasabb és hosszabb mint két oldali hajója. Külsején kevés tagosúlatot láthatni, a szokásos ékesítékekben is szűkölködik. De a főkapu, mely durva homokkőből van készítve, igen méltó a megtekintésre. Hajdan a templomnak két tornya volt, most csak oromcsúcsa nyúlik fel. Kerítőfalakkal volt környezve, melyek még elég jó karban vannak, s melyeken belűl nehány melléképűlet is volt. Most egy még lakható házikó van ottan. A kerítőfalakon s ezek mögött sok kerek fövenykövet láthatni, melyek az erdélyi medencze neogén képleteit jellemzik, s a Svédországban előforduló marlekorhoz hasonlítanak. Némelyek e kerek kövekközöl 5—10 mázsát is nyomnak. Bizonyosan a végett hordták fel oda, hogy ellenség ellen védelmi eszközűl használhassák. A monda azt regéli, hogy minden kis-disznódi legénynek egy ily kő golyót kellett a völgyből a hegyre felvinnie, hogy ez által a házasságra való képességét mutassa meg. A hegy tetejeről, melyen a

*) Erdélyben a román építészet korából kevés templom maradt meg. A kisdisznódi templomon kivűl még csak az evangelikusok templomai Szász-Orbóban és Harinán, Teke közelében Szász-Régen és Besztercze között, tartották meg a román modort nagyobb tökéletességben. Azonkivűl még a fehérvári székesegyházon s nehány más templomon találunk némely román idomokat. Ellenben a gót modorban épített templomok száma Erdélyben igen nagy. Magyarországon az ellenkező eset fordúl elő, itt t. i. sok s részint nagyon nevezetes román templomot találunk, míg a csúcsívű modorban épített templomok száma csekély, s ezek közöl csak a kassai székes egyház tűnik ki, mint a művészet egyik remeke.

Digitized by Google

templom áll, szép kilátás esik a környező szép hegytájékra. Dél felé a Bálványhegynek nevezett hatalmas, erdős, kúpdad hegy emelkedik, mellette más tetők nyúlakodnak fel. Kelet felé alacsonyabb hegysorok nyúlnak el. Délkelet felé pedig a magas Szurul kéklik.

A mindenféle gyümölcsfákkal környezett Kis-Disznód felől a magas hegyek közzé tehetünk egy kirándúlást, s a Dirsan és Besineu hegyeken át a Frumoászához juthatunk, melynek csúcsa alatt valami 7000 lábnyi magasságban a Czibini tó vagyis jezere van, melyből a Czibin folyó ered. A tó medenczéje körűlbelől 140 öl hosszú s 60 öl széles, szívalakú, körös-körűl sziklatetőkkel van környezve, dél felé dől, s a legtisztább vízzel van megtöltve, melynek színe smaragdzöld. A tó partján törpefenyű öve zöldell, különben az egész környék kopasz s a sziklafalak vágányait örök hó tölti be.

Nagyszebenből éjszakra az országút Szelindeken, és Nagy-Sellyken át Megyesbe viszen, mely szász város a Nagy-Küküllő mellett épűlt. Szelindek szászok és oláhok által népesített falu. Közepén egy régi várnak találjuk maradványait, mely hajdan igen erős s egyike azon hét várnak volt, melyekről Erdély német nevét származtatják. A szelindeki vár sokszor ostromoltatott, egyebek közt 1529-ben, midőn Báthory István, Szapolyai erdélyi vajdája által megvétetek. Az utóbb bekövetkezett polgári háborúkban majdnem egészen lerontatott, 1715-ben ismét fölépítteték, de csak félig meddig. Szelindek és Nagyszeben közt egy magaslaton a nagyszebeni observatorium van.

Nagyszebenhez éjszaknyugatra, még közelebb mint Szelindek, a magyarok, szászok és oláhok által népesített Vízakna van, hol sóbányákat, sós tavakat és fürdőket találunk.

Erdély belső medenczéjének gyomrában egy roppant sótelep van, melynek hossza valami 120, szélessége pedig 15—21 mfld. Onnan magyarázható a sok sósforrás, melyeket Erdélyben találunk. Eddigelé 247 helységet tudunk, melyek határában sósforrások vannak, s ezek száma valami 800. A sótelep néhol csak vékony földkéreg által van befedve, sőt egyes helyeken kidudorodik a földből s egész sóhegyek van-

Digitized by Google

Druck & Verlag v. Gilli & Co. in Hermannstadt

A. KEILEDUTZNÓDI TORNUGOM FURDÉLYBEN MICHELSBERG IN SIEBENBÜRGEN.

Lith. v. Stolp bei Hermannstadt

Digitized by Google

Digitized by Google

nak, melyek vagy egészen meztelenek vagy alig befedvék földdel.

Vízakna két órajárásnyira van Nagyszebentől s egy völgykatlanban fekszik, melynek déli oldalán a sót tartalmazó s földomlások és süppedések által jellemzett hegysor nyúlik el. Most azon helyen csak két aknát vájnak. Az ottani sóstavak egy részét a mezőváros és környék lakosai már régóta használják fürdőül. A kincstár a legújabb időben fürdőkamarákat építtetett s a vizet vegybontás által megvizsgáltatta. Nevezetesen a Török-, Veres és Zöld tavakat használják fürdőül. Az első a mezőváros délnyugati végén a völgytorok felső részében van, mélysége 16 öl 5 láb. A Veres tó magában a völgynyílásban a helység közepén van, vize nem oly sós mint Tököly taváé, abban tehát csak kellő óvakodással lehet fürdeni; mélysége 21 öl és 5 láb. Kisebb tócsával van közvetlen kapcsolatban. A Zöld tó, melyet Asszonyok tavának is neveznek, mindjárt a Veres tó mellett van; mélysége szintén 21 öl és 5 láb; vize még gyengébb mint a Veres tóé, a fürdőkamarákon kivűl tehát csak nagy vigyázattal lehet benne fürdeni. A Zöld tó két más tócsával van kapcsolatban.

Vízaknán több más régi elhagyott sóbányán kivűl a Visszhang nevű akna van, melynek közelében veszélyes járni, minthogy ott naponként fordulnak elő földomlások. Azon akna mélysége több mint 151 öl, körűlbelől mélységének egy harmadáig vízzel van megtöltve.

Fogaras.

Most keletre fordulunk s azon utat követjük, mely Nagyszebenből Brassóra viszen. Vesztény mellett a Czibin folyón, azután a Vesztény és Fenyűfalva között domborodó erdős hegyháton kelünk át. Nemsokára az Olt folyón is átkelünk s igy Felekre érkezünk, hol báró Bruckenthal terjedelmes és szép kertligettel környezett kastélyát találjuk. Az út az Olt bal

Digitized by Google

partján keletéjszakkeleti irányban megyen tovább. Dél felé a déli határlánczolat magas gránitfala emelkedik, melyet Fogarasi hegységnek neveznek. Ebben a magas hegység jellemvonásai erősen kifejezvék. Meredek, rémitő, zord hegykúpok, szirtezetek, sziklatetők és szarvak hosszan elnyúló, meredek, sőt függőleges sziklafalakkal váltakoznak s a legváltozatosabb alakokban és színezetben emelkednek egymás mögött és mellett mély völgyhasadékok és feneketlenségek fölé. A hegytetők magassága a környező lapályok felett 4000—6584 lábat tesz. A hegység tövét és oldalait 4000 lábnyi magasságig tölgyesek és bükkesek fedik; feljebb 5350 lábnyi magasságig a komorabb színezetű fenyvesek öve nyúlik el, melyben sok fenyűfa díszlik, melyek vastagságra a leghatalmasabb tölgyekkel s magasságra a pálmafákkal versenyeznek. A fenyűöv fölé a hegység vállai és tetői gyakran még 2000—3500 lábnyira nyulakodnak fel, melyek sok helyütt dús havasi rétekkel s gyönyörű virágokkal ékesítvék, más helyütt pedig kopaszok és ridegek, ugy hogy fehér meztelen szikláik messzire láthatók, mintha örök hólepelbe volnának burkolva.

Azon hegység legmagasb csúcsai a Szurul, Negoi, Olan, Butyanu, Vervu-Ourla, s odább keletre a Királykő és Bucsecs. E zárt hegyfal s az Olt völgye között egy szép és termékeny, jóllehet kissé zord síkság terűl, melyet számos hideg és gyorsan rohanó hegypatakok szeldelnek. Az Olt jobb partját alacsony és többnyire megmívelt hegyek sora szegélyezi, melyek déli lejtői az Olt felé jobbára meredekek és elárkosodvák. Azon domblánczolat alján és harántvölgyeiben sok helység van, melyek közűl különösen Kis-Sink ötlik fel a maga három templomával. Az Olt bal oldalán a magas hegység tövéig elterjedő széles lapályon szintén sok helység van. Az országúttol balra, mindjárt az Olt partján Kercz falu fekszik, hol hajdan a cziszterczíták egyik gazdag apátsága volt, melyet a tatárok és törökök ismételve feldúltak, a nagyszebeniek pedig újra meg újra felépitettek. Róbert Károly király 1322-ben az apátság feletti védjogot a szászok grófjára ruházá s egyszersmind jövedelmeinek egy harmadát is neki adá. I Mátyás király 1477-ben eltörlé a kerczi apátságot, mivel az apátok kicsapongó

Digitized by Google

J. Honbeck del.^t Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. J. M. Kolb direx.^t Kropfmacher sculp.^t

FOGARAS VÁRA. FESTUNG FOGARAS.

Hauffer és Stolp birodalmi könyvkereskedésben Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

életet viseltek, s javait a nagyszebeni főtemplomnak adományozá. Azóta az apátság épületei egészen elhanyagoltattak; az egykor nagy hírben állott templomból csak a szentély maradt meg, s a helység szász lakosai még most is abban tartják istentiszteletöket.

A kerület főhelye Fogaras, mely sz. k. város egyenlő távolságra esik Nagyszebentől és Brassótól. Magyarok, szászok és oláhok laknak benne. A helység közepén egy még jó karban levő várat találunk. Ez négyszegletű épület, mindegyik sarkán egyegy torony emelkedik, s az egész építményt erős kőfal keríti be. A széles árkok hajdan vízzel voltak megtöltve, most szép gyep zöldell bennök, s külső oldalukon csinos sétány nyúlik el, mely az egész várat körűlveszi. Ez egy fő s nehány melléképűletből áll, melyekben a várnagy s nehány száz katonából álló őrség lakik.

A fogarasi vár, úgy mondják, 1299-ben építteték először. A munkásoknak, azt regéli a monda, minden estve egy fa garast vagy batkát adtak, szombaton pedig a fa garasokat igazi pénzzel váltották be. Onnan származtatják a vár nevét. Az oklevelekben Fagaras vagyis Fogaras III Endre alatt említtetik először. Ezen király t. i. Ugrin mestert erősité meg a vár birtokában. Róbert Károly idejében Opor vajda bírta, ki azt vagy egészen újból építtette föl, vagy csak helyreállíttatta. I Lajos király a fogarasi kerűletet Oláhország vajdájának, I Mátyás király pedig 1464-ben egyik rokonának, Geréb Jánosnak és fiainak adományozá. De a szászok már akkor is jogigényt tartottak a kerűlet birtokára s némely adományleveleket is kaptak. Hosszas perlekedések támadtak, mindazáltal Geréb megmaradt a kerűlet birtokában. II Ulászló király 1504-ben Fogarast Korvin Jánosnak adományozá, a szászok tiltakoztak ez adomány ellen, de tiltakozásuk mellőztetett. Később a fogarasi vár és urodalom Bornemisza János birtokába kerűle, ennek halála után pedig a koronára szállt. Szapolyai János 1530-ban Nádasdy Tamás nádornak adományozá, ez azután nővérének s illetőleg sógorának, Majláth Istvánnak engedé át. Majláth utóbb elpártolt Szapolyaitól s Ferdinánd részére állt. Szapolyai hadvezére, Török Bálint azért körűlszállá a fogarasi

Digitized by Google

várat, hol Majláth 1540-ben meghúzta vala magát. Midőn ezlátá, hogy Ferdinándtól nem várhat segítséget s hogy magának nincs elég ereje, az imént meghalálozott Szapolyai özvegyének és fiának hódola meg és fogada hűséget. De alig hogy a veszélyből kiszabadult, már ismét ármánykodáshoz láta. Ferdinánd hívei által Balassa Imrével együtt Erdély vajdájává nevezteték ki s legott nyílt háborút kezde Izabella ellen. Szulejman ekkor Nikápoly pasáját és Oláhország vajdáját küldé Erdélybe. Majláth ismét várába zárkozék s vitézűl védelmezte magát a törökök ellen. Azonban a pasa igéreteire hallgatva személyes értekezés végett a török táborba mene. Itt azonnal vasra vereték s Konstantinápolyba hurczoltaték, hol a hét torony nevű börtönben végezte életét. A fogarasi vár a törököknek adá meg magát, kik azután Izabella királynénak adták át. Majláth István fia Gábor azonban megszerezvén magának Izabella és fia kegyét, visszanyeré a fogarasi várat, de nemsokára Békesi Gáspárnak adá el. Ez szintén hűtlen lett a fejdelem iránt, Bánffy György azért körűlszállá a várat s kilencznapi ostrom után elfoglalá 1537-ben. Bethlen Gábor fejdelem a fogarasi urodalmat saját nejének, Brandenburgi Katalinnak adományozá s a várat helyreállíttatá. Rákóczy György azonban 1631-ben elvevé az özvegytől.

Fogaras az ország egyik legerősebb vára volt. Birtokosai a zászlós urak közzé tartoztak, kik gyakran a fejdelmek veszélyes versenytársai voltak. A fejdelmek tehát mindig azon voltak, hogy a várat a magok birtokába ejtsék, s olykor biztos menedéket is találtak benne. Apaffy Mihály fejdelem is bírta, halála után pedig I Lipót szállatá meg. Ezóta Fogaras mindig királyi vár maradt, a hozzája tartozott urodalom pedig felosztatott. Egy része t. i. 1764-ben az erdélyi katonai végvidékhez csatoltaték, másik része pedig a szászoknak, kik régóta törekedtek vala birtokára, adaték zálogba 200,000 ftért.

Különben Fogaras vidéke külön kerűlet és törvényhatóság, melynek főtisztviselője kapitánynak neveztetik, s mely a magyarok földjéhez tartozik.

Digitized by Google

Digitized by Google

BRASSÓ A KÁPOLNAHEGY GYIEL.

KRONSTADT, NORDSEITE MIT DEM KAPELLENBERGE.

Lauffer és Stolp utczamarjaban Pesten.

Digitized by Google

Brassó.

Fogarast elhagyván, még egy darabig a lapályon folytatjuk utunkat kelet felé, azután délkeletre fordúlunk s Persány falu mögött egy nagy bükkes erdőbe jutunk, mely a déli határhegységnek egyik éjszakra kinyúló hegyágazatát, az ugynevezett Apáczai vagyis Persányi hegysort borítja. Az országut e hegysort legmagasabb csúcsának, a szép alkotású, kúpdad Feketehalmi hegynek éjszaki tövén szegi át s Vledény falun s Feketehalom csinos mezővároson keresztül a gyönyörű lapályra szolgál, melyet Bárczaságnak neveznek. Feketehalmon túl érkezvén, csakhamar egy délről éjszakra kinyúló hegyág éjszaki fokán egy tekintetes templomot pillantunk meg; ettől éjszakra magános hegy domborodik, melynek hátán egy várnak kőfalai és tornyai láthatók. Amaz sz. Bertalan temploma, emez pedig a brassói fellegvár, melyek meszirol láthatók. Magát a várost még nem látjuk. Végre a Bertalan templomához jutunk s azután a külvárosba, mely keskeny vonalban majdnem $^3/_4$ órányira nyúlik el.

Brassónak nagyon sajátságos és festői fekvése van. A város t. i. az Iskola hegység egyik regényes völgyében épült. Ott, hol e szűk völgytorok a tágas lapályra nyílik, az elszigetelt várhegy emelkedik, melynek két oldalán a völgy két karja a lapályra nyúlik ki. A várhegytől délre, közvetlenül a város mögött a meredek Czenk vagyis Kápolna hegy emelkedik, melynek elölső oldalát bükkes fedi, míg csucsa majdnem kihajló, hatalmas, meztelen szikla, melyről az ember azt gondolná, hogy mindjárt leomlik. A Czenk hegyhez bal felől nehány alacsonyabb, kúpalakú hegyek csatlakoznak, melyek a várost keletről rekesztik be; jobbra, azaz délnyugatra egy mély és szűk völgyhasadék messzire a hegységbe nyúlik be, s mögletében a szép Salamon sziklája mered föl. E völgyhasadék éjszaknyugati oldalát a hosszan elnyúló Hernyóhegy szegélyezi, mely a Bertalan temploma felé huzódik s ott nyugatra kanyarodik. A belváros már a fővölgyben, a külvárosok pedig annak ágaiban

Digitized by Google

terülnek el. Azon külvárost, mely a Hernyó- és Várhegyek között éjszaknyugati irányban elhuzódik, Óvárosnak vagy Óbrassónak nevezik, mivel hajdan Brassó arra felé a lapályban feküdt s onnan vonúlt a völgytorokba, az ótalmat nyujtó hegyek közzé, ama rettenetes időben, midőn a hegyek előtti lapályt különböző nemzetek fiainak patakokban omló vére áztatta. Az éjszakkeleti, tágasabb völgyeletet a Bolonya (Blumenau) nevű külváros foglalja el, a délnyugatra messzire elnyúló, keskeny és lejtős völgytorokban pedig az oláh külváros vagy Bolgárszeg terjed el. Kisebb külvárosok a Méheskertek és Deresztek. A természeti viszonyok által föltételezett sajátságos fekvés festöiségét az emberek épitményei még növelik.

A város mögött óriási háztető alakjában fölmeredő Czenk hegy a jövevényre meglepő, hogy ne mondjam aggasztó benyomást tesz; bizonyosan minden idegen meg fogja azt mászni. Sűrű erdővel fedett előlső oldalán egy könnyen megjárható, sok kanyarúlattal, de nem igen meredekűl felvonúló ösvény viszen a hegy tetejére. Szabad kilátás csak akkor nyílik előttünk, mikor a sziklahalmaz alá jutunk, mely a hegy kopasz csúcsa. Azonban ne érjük be e kilátással, hanem kapaszkodjunk tovább a kő guláig, mely a hegy csúcsán áll. Ott azután olly nagyszerű látványbau gyönyörködhetünk, millyet nem igen találunk másutt. Alattunk a mély völgyben Brassónak magva terűl el, övezve még egészen jó karban levő kerítőfalak, kapuk, tornyok, sarokbástyák által; ez utóbbiak kőzűl különösen a város délnyugati végén álló, ugynevezett takácsbástya tűnik ki. Túl rajta egy tócsa csillámlik, e mellett a testgyakorolda csinos épűlete áll, odább egy más bástya van, melyet sok toronyka ékesít. Az egykori árkok és sánczok szép sétánnyá vannak átváltoztatva, mely a szürke kerítőfalakat és tornyokat mint zöld szalag övezi, s mely mögött mindjárt a völgyet szegélyező hegyek meredek oldalfalai emelkednek. A városra néző hegyoldalokat többnyire a hegyek gerinczéig felnyúló kertek és mulató házak ékesítik; ittott a legmeredekebb helyek is szőllőtőkékkel, cseresnye-és megyfákkal, rózsa és orgona bokrokkal beültetvék. E nyájas kertekkel sötét bükkesek és meztelen sziklacsoportok váltakoznak, ittott a kerítőfalakon

Digitized by Google

J. Rohbock del.t Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt. J. Riegel sculp.t

BRASSÓ DEL FELÖL. KRONSTADT, SÜDSEITE.

Lauffer és Stolz buzommanyaban testen.

Digitized by Google

Digitized by Google

kivül különböző külerősítvények láthatók, ősrégi tornyok és váracsok, melyek részben már festői omladékokká lettek.

A belváros utczái a háromszegletű piaczra szolgálnak, melyen a tisztes városháza áll. Ettől nem messze a pompás evang. főtemplom emelkedik, mely a város méltó központja. A többi templomok tornyai, melyek fém fedelei és keresztjei a nap sugaraiban csillognak, úgyszólván egyarányos távolságokra állanak a főtemplomhoz.

A Czenkkel átellenben, a város éjszaki oldalán, a fellegvárral koszorúzott hegy domborodik, mögötte a szép bárczasági lapály terül, melyből csak egy halom, a kúpdad Péterhegye dudorodik ki. A gyümölcsös kertekkel környezett mezővárosok és falvak mint sötét erdőfoltok mutatkoznak a mosolygó zöldellő lapályon. A Bárcza, Vidombák és a lapály éjszaki oldalán keletről nyugotra folyó Olt felé siető más patakok szélein szintén sötétzöld bokrok és fűzek nyúlnak el. Éjszakkelet felé a háromszéki és feketeügyi lapályok terülnek; ezektől éjszakra különböző hegységek körvonalai ködlenek. Kelet felé magasabb hegysorok merülnek fel messze távolban. A Czenkhez közelebb egyik hegység a másikhoz sorakozik, színfalak módjára; mögöttünk az Iskola hegység sziklás tetői tornyosúlnak, ezeken túl a fenséges Bucsecs egy része látszik. Nyugat felé elsőben a Hernyóhegy alacsonyabb sorozata nyúlik el; ezen túl a Királyhegy fehéren csillámló horgas falazata merül fel, mellytől a harangalakú, erdős Feketehegy nagyon elüt. A Feketehegyről s a hozzácsatlakozó Apáczai erdőről, melly a Bárczaság lapályát Fogaras vidékétől elválasztja, szemünk a hegyfokon álló Bertalan templomára, azután a várra s ismét a városra és tisztes házaira meg emberektől hemzsegő utczáira fordúl.

E körszemlében eleget gyönyörködvén, leszállunk a hegyről s a várost tekintjük meg közelebbről. Ez szabályossága és szépsége által teljesen megfelel a szép környezetnek. Különösen a belvárost csinos, 1 — 2 emeletű és magas oromfalakkal épitett lakóházak, meg jól burkolt és tiszta utczák tűntetik ki. Brassó Erdélynek legnagyobb, legnépesebb s alkalmasint leggazdagabb városa. Kolosvárnak nyílt, derült jelleme s

Digitized by Google

némely úrias vonásai vannak; Nagyszeben tiszteletet igénylő, de arczulata komor, s már külseje is azt mutatja, hogy a bureaukratia székkelye; Brassó végre az iparos polgárságnak igazi városa; tiszteletet igénylő, de nem komor és hallgatag, hanem derült, mozgalmas és zajos. Utczáin tarka, üzelmes népcsoportok járnak kelnek. Szászok és németek a franczia frakkban, székelyek és magyarok szűk szabású nadrágban és zsinóros attilában; törökök és görögök festői tarka ruházatukban; örmények prémes bundában; oláh bojárok török ékszerekkel; zsidók hosszú kaftanban; oláh pásztorok hosszú bőrsapkában és zsiros fekete üngben; szennyes czigányok kuszált hajjal, villogó szemmel s félig meztelen testtel: mindezek s mások népesítik Brassó utczáit tarkánál tarkább csoportokban. A különböző tarka ruhákba öltözött sok idegen, kik kivált nyáron mulatás vagy valami üzlet végett Brassóban laknak, a városnak némileg keleties kifejezést adnak, s a különböző édességek és csemegék, a török kávé s más efféle dolgok, melyekkel az embert a sétány szellős kioszkja alatt kinálgatják, még inkább juttatják eszébe a keletet. Csak a szászok becsületes arczvonásai és vaskos alakjai, meg az idegen előtt érthetetlen nyelvök, melyen egymással beszélgetnek, emlékeztetnek arra, hogy még Erdélyben, jóllehet annak legdélkeletibb szögletén, vagyunk.

Brassó az erdélyi kereskedelem központja. Jelentős műipara is van. Különösen sok posztót és durva szőnyeget meg pokróczot gyártanak ottan. Kereskedelmi és ipari forgalmát már 1798-ban ötödfél millió ftra becsülték. Ujabb időben Brassó kereskedése és műipara csökkent, de ha különösen vasút által forgalma előmozdíttatnék, akkor kereskedése és műipara gyorsan emelkednék, mert az arra megkivántató alapjai megvannak a városnak.

Brassónak legszebb és legérdekesebb építménye kétségkivül a piacz közelében levő evang. főtemplom; az egész szász földön legszebb templomnak tartják. Építtetését 1383-ben kezdék meg, 1424-ben pedig befejezék. Gót modorban épitettett. Kár, hogy nem áll szabadon s hogy az erdélyi szászok rosz szokása szerint körüskörül holmi apróházakkal

Digitized by Google

A ROMÁN VERSEGHI BRASSÓBAN
MAGYARHELYEN KÉSZÜLT KÉPE IN KRONSTADT.

Digitized by Google

Digitized by Google

van környezve, melyek falait félig elfedik. Ha szabadon állana, sokkal nagyobbszerű látványt szolgáltatna, mert igen terjedelmes, 260 láb bosszú építmény. Külseje komor, mert falai csaknem egészen kopaszok, gyámoszlopain is hibáznak a szokott ékesitékek. Csak hátulsó részén láthatók még némi faragványok. Az oldali hajóknak két-két szépen tagosított kapuzatuk van. A főkapuzat kissé mélyen van s nem elég magas. A torony is a templom nagyságához képest alacsony. A másik toronynak csak alsó fele áll. Belűl is elég kopasz a templom, de a pilérek és ívezetek, melyek a templom belsejét három hajóra osztják, igen szépen és merészen építvék. Főleg a szentély pilérei tűnnek ki nagy karcsúságuk által. A boltívekeken egy korona, a város czímere látható. A templom falai hajdan felirásokkal voltak borítva, melyek a város krónikáját 1571-ig foglalták magokban. A roppant orgona egyik legnagyobbszerű és legszebb orgona Európában. 1836—1839-ben készítették, és pedig a berlini Buchholz által. 4060 sipja s 76 változata, 4 kézitője s egy lábitója van, mely utóbbi 27 billentyűből s egy változatból áll.

A templom mellett a paplak és iskolaépűletek vannak. A szászoknak Brassóban is van virágzó gymnaziumuk. E tanintézetben az ősrégi szerkezet és szokások a legújabb időig maradtak meg; a deákok sajátságos öltözetben jártak.

A piacz közepén a városháza áll; ez 1420-ban épűlt, de sokszor megújított, tisztes épűlet. Közelében a nagy árúsház van, mely 1545-ben Hirscher Apollonia, a városi biró özvegye költségén rakaték.

Az Óváros felé szolgáló éjszaki utczában a kath. plebániai templom van, mely 1766 — 1782-ig épitteték olasz modorban. Azonkivűl a róm. katholikusok még a barátok templomát bírják. Az ágostai hitvallásúaknak a külvárosokban négy, a reformáltaknak pedig Bolonya külvárosban egy templomuk van. Az ág. hitvallásuak szentegyházai közől még a Bertalan temploma említendő, melly az Óvárosban van s igen érdekes műemlék.

A göröghitűeknek szintén nehány templomuk van Brassóban. Köztük legnevezetesebb az, melly az oláh külváros

éjszaki végén áll. Büzant modorban van építve s igen terjedelmes és czifra. Falai mind kivűl mind belűl sokféle képekkel borítvák. Fedele fölé hét torony nyúlakodik fel, mellyek mind bádoggal fedvék; fedelök ollyan mint a ezukorsűveg s rajta egy csillogó görög kereszt áll. A főtorony négy szegletén egy-egy kisebb toronyka áll. Az egész templom, kivált messziről tekintve, hatásos látványt szolgáltat. Erzsébet orosz csárné költségén építteték föl 1751-ben.

A belváros és oláh külváros között az oláhok tisztes gymnaziumi épűletét találjuk, melly 1855-ben rakaték. Ez az oláhok egyetlen algymnaziumuk Erdélyben.

A belváros délnyugati sarkán a takácsbástyát, azután az 1820-ban épített városi kaput találjuk; odább egy más kapu van, melly a belvárosba szolgál; mellette a testgyakorolda (Turnschule) van, mellynek fekvése nagyon festői s melly nagyon szépen van berendezve. Ott közel egy gőzfürdő is van.

A Márton hegye, mellyen a fellegvár áll, egy részint erdős magaslatokkal környezett, kúpdad domb, melly éjszakkeleti irányban hosszan elnyúlik. Hátán sánczok, kőfalak s nehány melléképűlet van. Maga a vár négyszegletű s magas kerítőfalakkal övezett épűlet, mellynek négy sarkán szintén négyszegletű épűletek és tornyok kiugranak. A vár kapuja a városra néző déli oldalon van. Most már jelentéktelen erősség, mégis katonasággal van megrakva. Ugy mondják, hogy a német vitézrend azon dombon 1211-ben egy favárat rakata, mellyet 1529-ben a moldvai vajda lerontata. 1553-ban a császáriak azon helyen egy váracsot építének.

A várhegy tetejéről szintén igen bájos kilátás nyílik; egyfelől a nyugat, éjszaknyugat és éjszak felé terűlő lapályt s az ezt bekeretező hegysorokat, másfelől Brassót s az ezt környező festői hegyeket láthatjuk onnan.

Hajdan a Czenk hegyen is volt valami váracs, melly a brassóiaknak néha menedékűl szolgált, de mellyet azután ők magok rontottak le.

Brassó 1203-ban alapíttaték. A Bárczaság főterményei közzé a len tartozik. E körűlményből származott hihetőleg a

Digitized by Google

BRASSÓ A DÉLNYUGATI OLDALRÓL.

KRONSTADT VON DER SÜDWESTLICHEN SEITE.

Digitized by Google

Digitized by Google

monda, melly Brassó német elnevezésére vonatkozik. A monda ekkép szól: A piaczon, hol most a város háza áll, egykor rendkivül sok len termett, s midőn magasra nőtt, szálainak felső végei összehajlának s némi koronává egyesülének, millyet a város pecsétje ábrázol. Azon lenkoronàt gyökerestől kivették s utóbb a város czímerébe festették; Zsigmond király azon helyen, hol a lenkorona nőtt vala, a város házát rakatá, melly azonban 1689-ben a koronával együtt a lángok által megemésztették. A monda egyik módositványa szerint nem len, hanem aranykorona nőtt az említett helyen, s arról nevezték a helységet Koronavárosnak (Kronstadt).

Eredetileg Brassó ott feküdt, hol a völgy a tág lapályra nyílik, utóbb a háborús időkben a hegység közzé vonúlt, hol nagyobb bátorságban volt. 1236-ban a tatárok által dúlaték fel. I Lajos király 1377-ben a brassóiak régi kiváltságait megerősité s új jogokkal megtoldá, mivel ők a Bárczaság többi lakosaival együtt magokat lekötelezték vala, a Detrekőn való Törcsvárat saját munkájokkal és költségökkel fölépíteni. Nemsokára ezután a boldogságos szűz Máriának szentelt nagy templom építéséhez fogtak. Ugyanazon időben a város kerítőfalait és erősítvényeit is hezdék építeni, s 1384-től fogva majdnem egy századig épitettek rajtok. Hunyadi János kormányzó megengedé a brassóiaknak, hogy a czenki vár omladékait a városi erősìtvényekre fordítsák.

Zsigmond király gyakrabban fordúlt meg Brassóban. 1395-ben azon kiváltságleveleket újítá meg, mellyeket I Lajos a szászoknak adott vala, s Brassónak azon fontos kiváltságot adá, melly szerint a brassói kereskedők árúikat akadály nélkűl Bécsig szállíttathatták, idegen kereskedő pedig Brassón túl Oláhországba nem hordozhatta árúit, hanem kénytelen volt azokat Brassóban eladni vagy elcserélni; továbbá senkisem szállíthatott Brassón át nyers viaszt, hanem ezt ott elolvasztatnia kellett s így juttatnia a forgalomba. Zsigmond azonkivűl a székelyek grófjának meghagyá, hogy Oláhországból az árúk vámmentes bevitelét ne gátolja. Végre Zsigmond a brassói plébánosnak Zernyest falut adományozá, melly addig Törcsvárhoz tartozott vala.

Digitized by Google

Korvin Mátyás szintén számos kedvezményben részesité a brassóiakat, mivel az ellene forralt összeesküvésben nem vettek vala részt. Brassót az „ország ékességének, bástyájának és kapujának“ nevezte. 1471-ben a szászokat általában feljogosítá arra, hogy egész Erdélyben aranyt moshassanak és salétromot főzhessenek; továbbá meghagyá a magyar vármegyéknek, hogy a jobbágyok költözését a szász földre ne akadályozzák.

Brassó a nyert kiváltságok következtén gyorsan virágzott fel s különösen élénk kereskedést űzött. Ámde sokféle viszontagságokat is kellett szenvednie. 1421-ben a törökök a Bárczaságot is elárasztták, april 3-kán megverék az erdélyi hadsereget, meglepék Brassót s Weyrauch királybírót magokkal a fogságba hurczolák. A brassóiak még jul. 4-kén is védelmezék magokat a czenki várban. 1432-ben Murad szultán Vlád Drakul hűtlen oláh vajda vezérlete alatt külde egy török sereget Erdélybe; ekkor a brassói, kőhalmi vidékek s a székelyföld egy része tűzzel vassal pusztíttattak el.

Brassó már 1527-ben szakadt vala el Szapolyai Jánostól, Ferdinánd részére állván. E példát azután a többi szász városok is követték. 1529-ben Péter moldvaországi vajda és Szapolyai szövetségese üte be Erdélybe, Földvárnál megveré a szászokat, s Prásmárt fölperzselvén Brassót szállá körűl. A város előtti Márton hegyén álló favár nem sokáig állhata neki ellent s leromboltaték; a város azonban olly vitézűl védelmezte magát, hogy Péter kénytelen volt az ostrommal felhagyni s odább állani. A következő évben Péter új hadsereggel érkezék meg, s most Brassó is kénytelen volt háromheti védelem után magát megadni és János királynak hódolni.

Mikép Brassó jelenleg Erdély fő kereskedelmi városa, ugy hajdan is az volt. Derék iparosai a 15. és 16. századokban a Nilus partjaiig vitték készítményeiket. A tudományokat és müvészeteket is buzgón ápolták, s Brassó nem egy embert mutathat fel, kire méltán büszke lehet. Illy ember Honterus János, brassói polgár fia volt, kiben sok és alapos tudomány és szent buzgalom lakozott. 1533-ban Krakóból, Wittenbergből és Bázelből, hol tanúlmányait folytatta vala, haza érkezvén,

Digitized by Google

Digitized by Google

J. Rohbock delt. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. Richter sculp.

BRASSÓ, ALT VÁROS ÉS VÁR. ALTSTADT UND FESTUNG KRONSTADT.

Lauffer de Stolz, bizemi anyában Pesten

Digitized by Google

a Bárczaságban a reformátiót hirdeté s Brassóban Erdély első könyvnyomdáját állítá fel. Brassóban az új tanításokat még elébb vették vala be, a barátokat és apáczákat már 1530-ban űzték ki a városból. Honter és tudós barátja Wagner Bálint fáradhatlan buzgalommal megerősíték az új egyházat. Honter 1544-ben a város papjává lőn s ekkor a még most is virágzó gymnaziumnak veté meg alapját; első igazgatója Wagner Bálint volt.

Midőn Honter Izabella királyné által tanácsosa és kincstárnoka Martinuzzi ösztönzésére Fejérvárra az országgyűlésre idézteték, hogy ott sáfárkodásairól számot adjon; az aggódó brassóiak Honter helyett Glatz Mátyást küldék egy követséggel, s az az új tanítást olly bátran és sikeresen védelmezte, hogy Martinuzzi indítványát, miszerint az eretnekek megégettessenek, a királyné tanácsosai határozottan elvetették.

Brassónak vitéz emberei is voltak. Illy vitéz és ildomos ember Weisz Mihály királybíró volt. Báthory Gábor fejdelem Nagyszebenben sok zsarnokságot mívelt vala s 1611-ben hadaival Brassó alá szálla, hogy ezt is engedelmetlensége miatt megfenyítse. Weisz Mihály, az elszánt királybíró legott erélyes intézkedéseket tett, hogy a fenyegető veszélyt Brassóról elhárítsa. Szövetséget vete Radul Szerban oláh vajdával, ki a fejdelmen valami sérelmet akart megboszúlni. Az oláhok a hegységen át az országba nyomulván, Brassó falai alatt járának tábort. Báthory Sz. Péter mellett táborozott; az összeütközést még halasztani kivánta. Radul rábeszélé a brassóiakat, hogy a fejdelmet táborában támadják meg. A szövetséges hadak tehát kivonulának a városból s csatára szálltak a fejdelemmel. Ez megvereték, s a város krónikája szerint 10,000 harczosa maradt a csatamezőn. Báthory eltakarodni kényszerűlt s Bethlen Gábort Konstantinápolyba küldé, hogy új török segédhadat szerezzen. Bécsben a kinálkozó jó alkalmat meg akarván ragadni Forgács Zsigmondot német katonákkal küldék Erdélybe. Forgács Kolosvárt és Fejérvárt megszállván, Radul oláhjaival egyesűlt. Báthory Nagyszebenben vonúlt vala meg. Forgács és Radul körűlszállák a várost, de a rendes vívást nem kezdhették meg, mivel

kellő ágyúik nem voltak. Tehát alkudozás által akarták Báthoryt rábírni, hogy magát megadja. A fejdelem már habozott, ekkor hírét vevé Bethlentől, hogy a török segítség már az uton van. Most hallani sem akart többé a megadásról s a székelyeket csatára szólítá, kik nemsokára meg is érkezének. Forgács az alkalmas időt elmulatta vala, hadserege nehány sikertelen csatározás után szétszóraték, Radul pedig Oláhországba takarodék.

Azalatt a törökök Erdélybe nyomulának s Brassó alá szállának, melly Báthorynak még ellentállott. Weisz Mihály belátta, hogy a két ellenség felett nem győzhet. Tehát rábeszélé a pasát, ki a törökséget vezénylette, hogy vele személyesen találkozzék. Ott elmondá az okokat, mellyek a szászokat fegyveres ellentállásra indították vala, s a pasát lekenyereznie sikerült. A törökök elvonúlának. Báthory Gábor erre feldühödvén az egész környéket elpusztítá. Megvevé Földvárt, Rosnyót, Törcsvárt és Feketehalmot s azután ismét Brassót szállá körűl. Ekkor rendkivüli lelkesűlés szállá meg a brassóiakat, örege apraja fegyvert ragada s a negy templomban esküvel fogadák, hogy magokat életre halálra védelmezik.

Báthory gyanút vetett vala Bethlen Gáborra, ki még mind Konstantinápolyban mulat vala, s Géczi Andrást küldé oda, hogy eljárását a szultán előtt igazolja. De Géczi elárulá urát s Konstantinápolyban a szászok kezére dolgozott, sőt török segítséget is vitt a szorongatott városnak. E körűlmény a brassóiak harczvágyát egészen a gondatlanságig fokozta. Kivonulának a városból, hogy az ellenséggel nyílt csatamezőn szembe szálljanak. Földvárnál esék meg 1612-ben a véres csata, mellyben Báthory győzelmeskedett. Mondják, hogy egy hűtlen oláh hamis hír által a zsoldos lovas csapatokat futásra inditotta, míg Géczi a csatarend felállításával volt elfoglalva. A gyalogság, melly tanúlókból, mesteremberekből állt, eleintén nagyon vitézűl harczola, de végre a túlnyomó erő által elnyomaték. Weisz vitézűl harczolva elesék.

Végre a török szultán közbenjárt s így véget vete a hosszas hadakozásnak. Báthory végzete különben is mar beteljе-

Digitized by Google

sedő félben volt; Bethlen Gábor foglalá el a fejdelmi széket, s alatta a szászok is csendesebb napokat értek.

A háború okozta nyomorhoz néha a halálvész is járult. Ez történt különösen 1553-ban, midőn három hónap alatt valami 5000 ember halálozék meg Brassóban. Földrengések is látogatták meg a várost. 1689-ben rettenetes tűzveszély pusztította el, melly a főtemplom fedelét és magas tornyát, orgonáját és oltárait, a szép városházát s a gymnazium becses könyvtárát is fölemészté. A tüzet talán Caraffa császári tábornok katonái rakták, kik mint barátok érkeztek vala oda.

Brassó már régen elfelejtette volt a múlt századok viszontagságait, midőn 1849-ben az iszonyatos polgárháború gyúlt ki, melly Erdélyt üszkökkel és romokkal borítá be. De Brassó ez úttal keveset szenvedett.

Brassó környéke.

Brassónak igen érdekes környéke van. Valami fél mfldre keletre a zajzoni fürdő van, hol a módosabbak Brassóból, sőt Bukarestből is a nyári hónapokat szokták tölteni, s hol az ország egyik legüdvösebb gyógyforrása fakad.

Zajzon a hassonnevű csermely mellett a festői Csukás s Tészla havas éjszaki ágai között fekszik. A völgy éjszakra nyílik s a Csukás neki igen szép határfala; a hegy ágazatain szép sétaösvények kigyódzanak el, melyekről, kivált az ugynevezett kilátás felől, felséges messzelátás esik a Háromszékre és Bárczaságra. A fürdőhelyen nehány csinos nyaralót találunk, mellyek brassói polgárok birtokai; az idegenek számára jó vendégfogadó s más szállások vannak. A főforrás csinos oszlopcsarnok alatt van, körűlte kellemes sétahely terűl el. A források közől leginkább hármat használnak mind ivásra mind fürdésre. Erős vasas borvizek és sok híres gyógyforrást felűlmúlnak, nevezetesen a heilbrunni, gleichenbrunni, gieszhűbeli, emszi, szelterszi forrásokat. Különösen Ferdinánd forrása a

Digitized by Google

jód és vas, Ferencz forrása a jód, Lajos forrása a vas menynyiségével mulja felül az említett gyógyvizeket.

Brassóból az út Tatrang helységen át viszen Zajzon faluba. Innen délkeleti irányban tovább menvén a Bozai szorosba jutunk. Zajzontól kezdve az út lassan emelkedik fölfelé, mignem a hegynyergen átkelve a Boza völgyébe ereszkedik s déli irányban Oláhországba szolgál. E szoroson át azonban csekély közlekedés van, mert útja még nagyonis kezdetleges. Mindazáltal veszteglőház és vám hivatal azon szorosban is van. Hajdan az ellenség gyakran nyomúlt be azon az országba, s a keresztes vitézek már II András király idejében építének ott egy várat a határ ótalmára. 1788-ban a törökök megverték a székelyeket, kik azon szoros védelmezésére rendeltettek vala oda.

A Bozai szorostól nyugatra más szoros van, melly szintén Oláhországba szolgál. E szoros Tatrangtól délre esik, s Ósáncznak neveztetik. Ott csak lovas és gyalogösvény van.

Még odább nyugatra a tömösi szoros kanyarodik el. Ez most a legjártabb szoros, mellyen a Brassó és Bukarest közötti forgalom eszközöltetik. Az út elsőben délkeletre megyen, azután a Tömös völgyén fölfelé délre vonúl. Felső- Tömös mögött mind feljebb emelkedik, mignem az elég meredek Predjáli nyeregre jut, melly ott az ország határát jelöli. Onnan az út a Prachova völgyébe ereszkedik. A Tömösi szorosban sok festői sziklacsoportot találunk, útjának két oldalán gyakran függőleges sziklafalak és szirtezetek merednek föl.

Hajdan e vadregényes szoroson csak gyalog vagy lóháton lehett elmenni. Csak 1788-ban, az osztrák-török háború idején, kezdék meg a szekérutat építeni, melly azután lassankint egészen elkészült. A Predjálon átmenő szép műút csak 1850 óta épűlt. 1849-ben a Tömösi szorosban két ütközet volt: marcz. 21-kén a császári katonák harczolának ott a magyarokkal, miután Brassót elhagyták vala; jun. 18. és 19-kén pedig az oroszok nyomultak be azon szoroson Erdélybe, miután az ott volt székelyeken erőt vettek vala.

Még érdekesebb a törcsvári szoros, melly Brassótól délnyugatra esik. Az oda menő út a Bertalan templomát ke-

Digitized by Google

Druck & Verlag v. J. Lange in Darmstadt

ROSENVÁR ERDÉLYBEN. BURG ROSENAU. (SIEBENBÜRGEN.)

Lauffer ex. Stolpe [illegible] Pesten

Digitized by Google

Digitized by Google

rűli meg, azután nemsokára az úgynevezett fortyogónál a Bárczának magas hegységek által berekesztett völgylapályára jut. A fortyogó egy nevezetes forrás, mellynek vize gyakran hirtelen eltűnik s egész éven át is kimarad, azután pedig ismét olly hirtelen megjelenik. A völgylapály keleti oldalán az Iskola hegység részint erdős, részint kopasz és sziklás ágazatai nyúlnak el szép kúpdad hegyeket alkotva; a nyugati oldalon a magasabb hegytömegek emelkednek, mellyek a tekintélyes Fekete hegyet, mellynek árnyéka a lapályig szolgál, a Királyhegy czikkás sziklafalazatával kapcsolják össze. Nemsokára Újváros szász faluba érkezünk, melly mellett magános halom dudorodik ki. Ez a monda szerint arczulcsapásnak köszöni keletkezését. Midőn t. i. amaz ősrégi időkben az óriások (hűnek) uralkodtanak a világon, a Bárczaságban is olly óriás család élt. Egy játszó gyermek valamikor homokot és földet szedett kötényébe. Az atyjának ez időtöltés nem tetszék s arczul csapá gyermekét, hogy ez a kötényében volt homokot elejté. Így támadt az említett halom.

Alig egy fél órával odább délre Rozsnyó szász mezőváros van, mellyben valami 5000 szász és oláh lakik. Rozsnyó nyugati oldalán egy meredek és kopasz mészkőhegy nyúlakodik fel a lapály fölé, mögötte és mellette más hegyek sorakoznak egymáshoz. A kiugró mészszikla tetejét, mint valami óriási sasfészek, a szép és festői roszyói vár koszorúzza. E vár a legszebb látványt annak szolgáltatja, ki az Újváros és Rozsnyó közötti s odább D-re a Törcsvárnak tartó útról szemléli. A mezőváros piaczáról is szépen látjuk. Tetemes kiterjedésű s azon része, melly a városra néz, még egészen jó karban is van. A belső épületeket kerítőfalak övezik, melyek bástyákkal és tornyokkal erősítvék. Hátúl a fő kerítőfal alatt még egy kőfal van, két toronynyal, mellyek már dőledeznek. A tulajdonképi várépület még lakható, s egy őr lakik benne. A vár udvarán valami 80 öl mély kút van, melly a sziklába vágatott s 1640-ben végeztetett be.

A rozsnyói várat eredetileg a német vitézek építették; de azon első építményeiből alig maradtak meg nehány nyomok.

Digitized by Google

Nem messze Rosnyótól, a Bárcza mellett az ugynevezett Bagolyvár maradványai láthatók. E várat 1345-ben a tatárok ronták le.

A rosnyói várról gyönyörű kilátás esik a Bárcza lapályára s a környező hegyekre.

Rozsnyót elhagyván mind közelebb jutunk a hegységhez, s a lapály mind hullámosabbá válik. Illy hullámos elődombokon és völgyeletekben Új-Tohán oláh falu van elszórva, mellynek kiterjedése valami 2 mfld. Azután Törcsfalu következik, mellyben körülbelől 7000 oláh lakik, s melly talán 4 mfldnyi terűleten van elszórva. E falvak gunyhói messzire esnek egymástól, ott vannak rakva, hol alkalmas hely találkozott, környezve udvarral, kerttel, rétekkel és szántóföldekkel. Lakosaik szegényesen öltözött, szűken élő, a miveltségnek alsó fokán álló oláhok, kiket kalibásoknak azaz kalibában, gunyhóban lakóknak neveznek. E kalibások tehát nem külön népfaj, mint némellyek gondolják, hanem igazi oláhok; leginkább baromtenyésztéssel foglalkoznak, sok ügyes vadász és csempész is van köztük.

A Bucsecs és Királykő kiágazásai összehajlanak s mindjárt Uj-Tohán mögött, a lapály déli végén, keletről és nyugatról dőlve annyira közelítenek egymáshoz, hogy csak a Törcsi patak által választatnak el egymástól, s egy völgyszorost, mintegy szűk kaput alkotnak, melly a lapályról a hegység belsejébe szolgál. A szoros bal oldalán egy meredek dőlésű, 1000 láb magas fehér mészkő-fal mered föl; a jobb oldalon szürke kárpáti homokkő alapból egy meredek, kerek mészszikla nyúlakodik fel mint óriási oszlopkúp. Ennek tetején a régi Detrekővár vagyis Törcsvár áll, mellyről a szoros s a benne elszórt falu meveztetik.

Törcsvár sajátságos, félig román, félig gót modorban épült. A főépületeket kőfalak kerítik be, mellyek fölé négyszegletű vagy kerek, csúcsos fedelű tornyok nyulakodnak. Kelet és éjszak felől négyszegletű tornyok vannak; az éjszaki torony az egész várépületnek homlokzata; a nyugati oldalon a kerítőfalból kerek bástya és egy kis torony áll ki, a déli oldalon is egy bástya áll. Az összes építmények még jó karban

Digitized by Google

C. Rötbert del. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. G. M. Kurz sculp.

TÖRCSVÁR A TÖRCSVÁRI SZOROSBAN.

SCHLOSS TÖRTZBURG IM TÖRTZBURGER PASS.

Landherr és Stolp bizomanyában Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

vannak és lakhatók. A vár belsejébe egy kapu szolgál, melly a toronynak majdnem fél magasságában van, s mellyhez most egy fa lépcsőn juthatunk. Azelőtt csak egy hágcsón lehetett oda jutni, mellyet éjjelenkint felhúztak s félretettek. A kapu régi és vassal megerősített ajtaja ugy van készítve mint a dobogó s vas lánczokon leereszthető. A belső épület közepén kis udvar van, melly körűl nyílt karzatok nyúlnak el; ezek az egyes szobákba szolgálnak. A szobák mind kicsinyek és díztelenek. Egészben véve Törcsvár kicsike, de csínos várépítmény. Nem régen még darabantok állottak benne őrt, jóllehet jelenben katonai jelentősége nincsen.

Az éjszaki oldalon a vár alatt némelly új házikók és egy korcsma van, dél felé a völgyben a harminczadi hivatal és veszteglő íntézet szép és tartósan épített házai terjednek el.

Törcsvárat, úgy mondják, 1212 táján a német vitézrend nagymestere építteté először, és pedig csak fából. I Lajos idejében 1369-ben a Bárczaság lakói kőből építettek erősebb várat, s ezért a király nemcsak régi kiváltságaikat és igazaikat erősítette meg, hanem Vidombák és Rosnyó birtokát is továbbra biztosítá nekik. A várhoz a következő 11 falu tartozott: Törcsvár, Törcsfalva, Bácsfalu, Türkös, Csernótfalu, Hosszúfalu, Tatráng, Zajzon, Purkerecz, Krizba és Apácza. 1498-ban II Ulászló király e jószágokat a várral együtt 6300 ftért zálogba adá, azon kikötéssel, hogy a zálog örökre a bárczasági lakosok vagyis a brassóiak birtokában maradjon, ha annak idején a fölvett kölcsönt a király meg nem fizeti. Az adósság csakugyan sohasem fizettetett meg, s végre II Rákóczy György Törcsvárat javaival együtt 1651-ben örök időkre a brassóiaknak adá el. Ezóta Rákóczy György fejdelem rendeletéből mindig két várnagy volt, egy brassói polgár s egy magyar, kik hónaponkint váltakozva viselték tisztjöket.

Törcsvár felől a Bucsecset mászhatjuk meg. Paraszt lóra ülünk, melly a hegymászást megszokta. Csak fa nyerge van, melly egy silány hevederrel a hátára van kötve, s taluvánkossal vagy pokróczczal kipárnázva. A ló igazítására egy kötőfék vagy igen egyszerű kantár szolgál, mellynek zabolája azonban nem tétetik a ló szájába. Ezt t. i. nemis kell igazí-

Digitized by Google

tani, magától megyen s igen óvatosan követi az előljáró lónak nyomait. Elől pedig a kalauz lovagol. A ló gondosan vizsgálgatja a földet, hol veszélyesnek látszik, azután ösztönszerűleg oda lép, hol legbátorságosabb.

Az út a völgyszorosban a vár s a határbeli tisztek házai mellett kanyarodik el és csakhamar a keletről folyó s a Törcsbe szakadó Burczesoare patak köves medrébe fordúl. Ebben valami 3 óráig kell lovagolni. Ennyire terjednek Törcsvár falu s a hozzácsatlakozó Musezel falu házikói, mellyek a patak szélén elszórvák. Végre odahagyjuk a patak medrét s azon keskeny ösvényre fordulunk, melly csigavonalokban egy meredek hegylejtőn viszen föl. S ezzel a kapaszkodás kezdődik, melly mindjárt eleintén fárasztó és bajos, de nem tart sokáig.

A hegylejtőn felkapaszkodván, egy hegynek lapos gerinczén folytatjuk utunkat keveset mászva s folyvást délkeleti irányban menve, hogy ekkép a kelet felé eső Bucsecs déli oldalára kerüljünk. A hegy, mellyen előrehaladunk, eleintén mindkét felől sűrű, s a kilátást elfedő bükkessel van fedve. Feljebb a fenyves kezdődik. Valami két órai lovagolás után az erdő végét érjük el. Most az út zöld gyeppel fedett meredek hegyfal oldalán huzódik tovább, és szabad kilátás nyílik. Valóban nagyszerű havasi világ bontakozik ki szemünk előtt. Dél felé messze földön egy magasabb hegy sem emelkedik, de nyugat felé az átellenben álló közeli Királykő rekeszti be a láthatárt. Éjszak és kelet felé a meredek hegyoldal nyúlik el ugyan, de túl rajta nagy messzeségből a Bucsecs vadul szaggatott sziklafalai is mutatkoznak. Amott a legroppantabb és legmeredekebb szaggatott sziklafalak és kúpdad kőoszlopok nyúlakodnak fel, emitt szédítő hegynyílások és mélységek tátongnak, többnyire vakító fehér színben ragyogva, hol még a legigénytelenebb havasi növények sem verhettek gyökeret. Csak a legmagasb tetők előtt elnyúló kisebb magaslatokat alant többnyire a lombos erdő kedves zöldje, feljebb a fenyves sötétzöld, sőt feketés öve s végre helyenként szép változatosságban zöldellő, terjedelmes gyepmezők ékesítik. De gyakran a tetők közvetlenűl a völgyek talpából merednek fel, merészen és meredekűl mint mészszirtezetek. A mélyen alattunk egy zöld völgyecskében

Digitized by Google

Digitized by Google

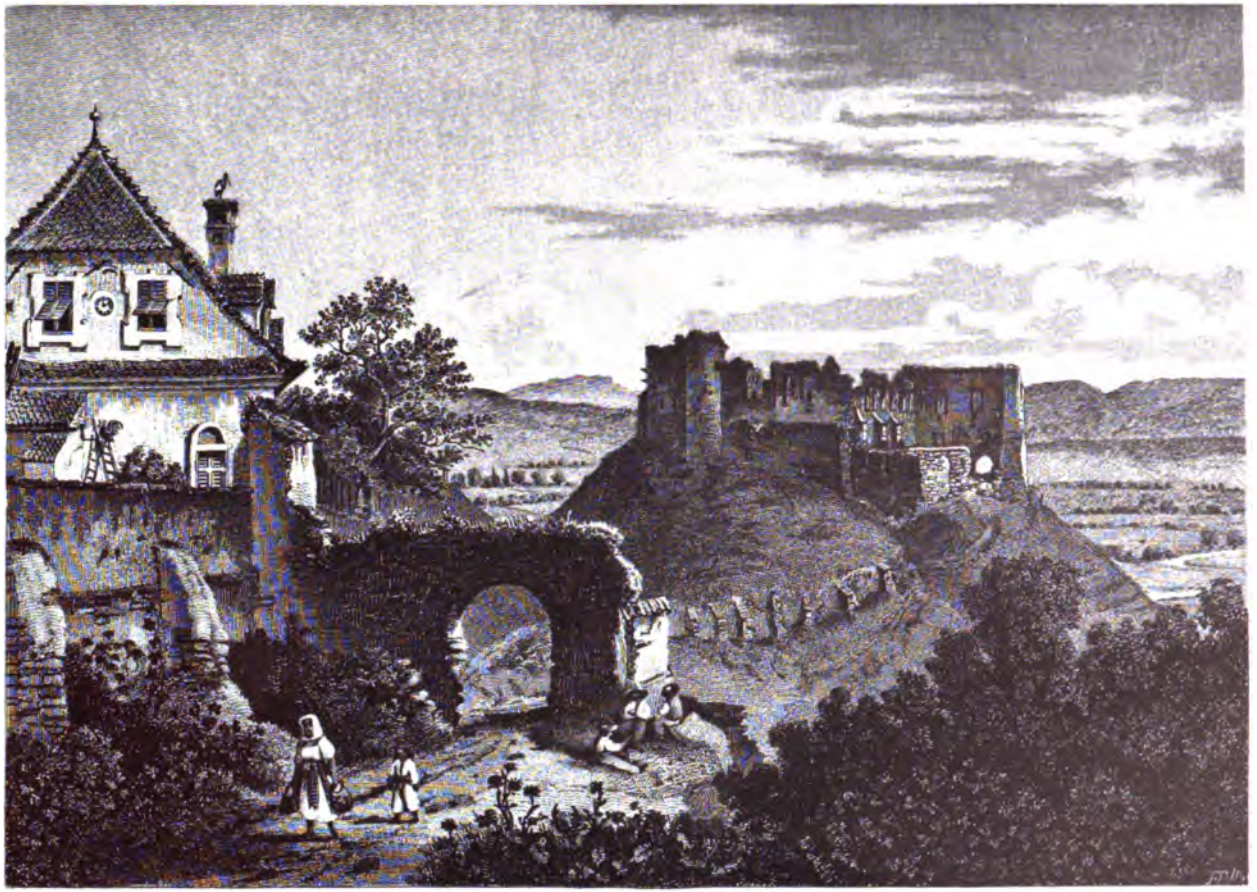

D. Kokcock delt. Druck & Verlag v. G.G. Lange in Darmstadt. F. Poltz sculpt.

FÖLDVÁR ROMJAI. RUINEN VON MARIENBURG.

Lauffer és Stolp kiadományaban Pesten.

Digitized by Google

elterjedő Uj- és Ó-Mojecs s a valamivel odább levő Sate fundate helységek gunyhói mintha apró szénaboglyák volnának. Pestere kis falu pedig a Királykő délkeleti oldalán függ mint valami fecskefészek.

Déli oldalát a hegygerincznek, mellyen fölkapaszkodtunk, ismét fenyves fedi. Mielőtt ennek vége szakad, Guczán osztrák határőrsöt érjük el. Mindjárt e végörs felett, körülbelől 5800 lábnyi magasságban az erdős öv felső határa van. De a keskeny ösvény még sokáig az erdő szélén kanyarodik tovább. Végre elhagyja az erdőt, s most meredek oldalú hegyhasadékok és nyílások felső párkányán kell nagy óvatossággal tovább haladnunk. Balra egy meredek, nagy kőtömegekkel behintett hegylejtő nehány száz lábnyira vonúl fel, odáig hol egy hatalmas, részint fakó, részint fehér színű mészkő-fal délkeleti irányban valami egy mfldre tart, s a Bucsecs tetejét éjszak és kelet felől is környezi. Ösvényünk jó darabig mintegy a pártázaton vonúl tovább, melly a roppant sziklafal s a mély völgyzugok között elnyúlik, végre a sziklafal egyik horpadását érjük el s ezen a gerinczére jutunk. Ott a Sztrunga nevű oláhországi határörs van, melly felől egy ösvény délre egy kolostorba visz; balra fáradságos mászással a sziklafal gerinczére kapaszkodunk fel. Ott fent a sziklafal mögött dél felé egy nagy zöld havasi rét terűl, mellyet bal felől hatalmas mészkő-tömegek határolnak. Most már egészen a Bucsecs déli oldalán vagyunk, melly sokkal menedékesebb mint éjszaki és nyugati oldala. Még valami két óráig felváltva sziklák között s sziklákon, hömpölyökön, havasi réteken meg törpefenyű-foltokon át hol fel, hol le kell másznunk, mígnem végre Erdélynek legmagasb nyergét érjük el, mellyet a Bucsecs két csúcsa, az Uom és Kerejman alkotnak. Itt leszállunk a lovakról, s az utolsó meredek utat gyalog kell megtennünk. Rendesen az Uom nevű csúcsot mászszák meg, mert a Kerejman megmászása, úgy mondják, még sokkal bajosabb. Az Uom csúcs sokfélekép szaggatott mészkőkúp s kivált a töredékek és hömpölyök, mellyek azt köpenyszerűleg övezik, nagyon nehezítik annak megmászását. Maga a csúcs egy elég lapos, gömbölyű hegysíkkal végződik, mellyen valami 35 lábnyi átmérőjű, kerekded, golyóhoz hasonló homok-

Digitized by Google

szikla fekszik. Erre nem lehet felmászni, s a csúcsot az ő alakjáról, melly emberfejhez hasonlít, nevezték az oláhok Uomnak Erröl nagyszerű ki-és messzelátást élvezhetünk, ha a környéket nem fedik be sűrű felhők és ködök, mi nagyon gyakran szokott történni. A magas hegység jelleme az éjszaki oldalán mutatkozik legnagyobbszerűen, holott roppant függőleges sziklafalak és tornyok emelkednek s borzasztó hegyszakadékok és feneketlenségek, 3000 lábnyi mélységűek is tátongnak. A Bucsecs s az átellenben emelkedő Iskola hegye között egy roppant hasadék nyúlik el, mellyet a legvadabb, rémítőn szaggatott falak, tornyok és feneketlenségek jellemeznek.

A Bucsecs nyergéről a Pusztului csúcs alatt elmenvén egy magas sziklafalra jutunk, mellyről szintén nagyszerű kilátás nyílik; azután délnek fordulunk, a meredek Kerejmant balra hagyván, s mind alább ereszkedvén végre egy szűk havasi völgybe jutunk, mellyen egy hegyi patak tajtékozva és zúgva lerohan. E patak a Jalomicza. Ezen átkelvén eleintén partján haladunk tovább, azután egy hatalmas sziklatömeget kell megkerűlnünk, arra a völgyön fölfelé lovagolunk s végre egy nagy sziklás völgykatlanba jutunk. Ennek meredek falai és sziklakúpjai, mellyeken itt is ott is keresztek állanak, egy vadregényes tájékot alkotnak. A legmagasb sziklafalban fekete sötét tágas barlangot találunk, előtte s egy majdnem kihajló hatalmas sziklatuskó alatt egy alacsony, madárfészek módjára a sziklához ragasztott házsor van, melly fölé a barlangból egy kis templom emelkedik. Bajos ösvény kanyarodik fölfelé s a házsor közepén alacsony kapuhoz viszen, melly a Szkit-la-Jalomicza nevű kolostorba nyílik.

E nevezetes barlangkolostorban, a világ zajától egészen elrekesztve — mert a legközelebbi oláhországi vagy erdélyi falu egy napi járó földre esik —, valami 5050 lábnyi magasságban két barát s egy öreg szolga lakik. E kalugyereket a nép mint szent embereket nagyon tiszteli. Sötétzöld hosszú s tágas újjú felső kabátot s fekete hegyes karimátlan nemezkalapot viselnek; hajukat és szakállukat sohasem vágják.

A házsor, melly a barlang elejét elfoglalja, egy szint s két kis szobát foglal magában. A középen, épen a bejárás fölött

Digitized by Google

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt

A BOTFALVAI TEMPLOM. ERDÉLYBEN.

BEFESTIGTE KIRCHE IN BRENNDORF. SIEBENBÜRGEN.

Lauffer és Stolp kiadomanyaban Pesten

Digitized by Google

a házfedélből egy toronyka nyúlakodik fel. A házsor mögött a kis templom áll szabadon, mellette a konyha van. Mindez építmények a barlang torkában vannak, mellynek szélessége és magassága 30—40, hossza 400 láb. Mögötte, úgy mondják, sokkal nagyobb barlang van, mellyben cseppkövek is találkoznak.

Most Brassó éjszaki környékébe s nevezetesen Földvárra és Előpatakra teszünk egy kirándulást.

Földvár mezőváros, melly agyagfokozaton épült, Brassó vidékéhez tartozik s lakosai túlnyomólag szászok. A helység délkeleti oldalán, egy dombon a régi várnak maradványai láthatók. E várat eredetileg a német vitézek építették, kik II András királytól kapták e földterületet, hogy azt megmíveljék s hogy az országot a rabló szomszédok, különösen a kúnok és bessenyők berohanásai ellen megvédjék. A német vitézek hét várat raktak, t. i. Földvárt; Heltvent Höltövény falutól két órajárásnyira egy meredek kőszálon, Földvártól nyugatra; Feketevárt a Feketehalmi hegy déli oldalán; Bagolyvárt Rosnyó mellett; Rosnyóvárt; Törcsvárt; s végre Keresztvárt, Nyén mellett 5 óra járásnyira Brassótól éjszakkeletre.*) Bagolyvár és Keresztvár egészen eltűntek, a többi várakból kisebb nagyobb fal- és toronymaradványok még most is láthatók. Földvárból még tetemes falmaradványok és egy kapu van meg, mellyen e felirás olvasható: „Porta latina.“

Földvárnál két jelentős csata volt. Jnn. 22-kén 1529-ben a Gerendi Miklós püspök, Török Bálint és Majláth István vajdák s Pemflinger Márk szász királybíró által vezérlett erdélyi hadakat Péter moldvaországi vajda veré meg Földvárnál; 1612 okt. 15-kén pedig ugyanott a brassóiak vallottak nagy

*) E váraktól származtatják némellyek Erdély német nevét. A várak német nevezetei: Marienburg, Heldenburg, Schwarzenburg, Eulenburg, Rosenauer Burg, Törzburg, Kreuzburg.

Digitized by Google

kudarczot; Török István, Báthory Gábor hadvezére veré meg őket.

A várdombról s általában a földvári agyagfokozatról igen szép kilátás esik a Bárczasági lapályra, a déli magas bérczekre s az alacsonyabb, de változatos és szépen alkotott hegysorokra, mellyek a szép lapályt kelet, éjszak és nyugat felől berekesztik. Dél felé az ország legmagasb hegységének egyik része nagyszerű hegylejtőkkel s kopasz, függőleges fehér tetőkkel emelkedik; ez utóbbiak a sötétszöld erdőöv fölé magasra nyulakodnak fel a kék levegőbe. Itt közvetlenül a lapályból merednek föl s tövüktől kezdve láthatók, ott magas előhegyek fedik el tövüket és oldalukat. A délkeleti földszögleten egy menedékesebb és alacsonyabb hegysor kezdődik, melly délről éjszakra vonúl mind magasabbra emelkedve. Nyugat felé a láthatárt az Apáczai erdő rekeszti el, melly meredekül feldomborodó kisebb hegység tetőtől talpig nyájas lomberdővel van fedve. Éjszak felé alacsonyabb, részint kopasz, részint gyér erdővel fedett magaslatok nyulnak el. A déli magas bérczek vonalában a roppant kőfalhoz hasonló Királykő legnagyobbszerű alakot mutat. Keleti szomszédja, a Bucsecs csak két csucsával nyulakodik ki az előtte fokozatosan domborodó előhegyek, a Czenk és Iskola hegye mögül. Odább keletre a Tészla és Csukás havasok merülnek fel. E magas hegylánczt előtt a lapályból az elszigetelt Péter hegye emelkődik, melly a Királykőtől éjszakra büszke kupola módjára emelkedő Feketehalmi hegy apró hasonmása.

Földvárról az út az Olt folyón átkelvén Hídvég falun keresztül egy elég kietlen völgyben Előpatakra visz. Más, valamivel rövidebb út Brassóból éjszakra Botfalunak tart, melly szász helységben nagy, szép s részint még erősítvényekkel környezett templomot találunk; innen az Olt folyón át Árapatak oláh faluba visz, hol az éjszakról délre csapó Előpataki völgy az Olt völgyébe szakad. Az Előpataki völgy sem nagyon kies, s útja elég rosz.

Előpatak Erdélynek egyik legjobban berendezett fürdőhelye. Egy völgykatlanban fekszik, mellyet többnyire meztelen vagy csak silány fűvel és bokrokkal fedett magaslatok

Digitized by Google

Druck & Verlag von Lange in Darmstadt

ELŐPATAK ERDÉLYBEN. ELŐPATAK, BADEORT IN SIEBENBÜRGEN.

Kőnyomta és Stolp birtokában van Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

öveznek. Közelebbi környezetében csak egy kies nyíres és bükkes van. Előpatak valóban hírét nem regényes vagy bájos környezetének köszönheti, hanem forrásainak, mellyek gyógyító hatása el van ismerve. Ezek jeles égvényes vasas savanyú vizek, nagyobb mennyiségű vasélecset foglalnak magokban mint a hasonló legtöbb források; nevezetesen a rohicsi, pyrmonti, spaai, bártfai, schwalbachi stb. forrásokat mulják felül. Előpatakon öt kút van, mind az öt forrás a helységen át folyó patak közelében fakad, és pedig kék tömött agyagból. Három forrást ivásra, kettőt fürdésre használnak. A ivóforrások, t. i. az őskút, az újkút és Annakút, fa kádba foglalvák, s nincs kifolyásuk. Vizök zavaros s kellemetlen izű.

A kutak csak nehány lépésnyire esnek egymástól; mellettök hosszú házsor nyúlik el, melly a részint kényelmesen fölszerelt lakásokat foglalja magában. A házsor előtt egy sétahely van. A fürdővendégek különböző szükségei kielégítésére három vendégfogadó, egy kávéház, egy gyógyszertár s nehány árús bolt szolgál. A kutak környéke, a fürdőhely közepe, fölött és alatt egyegy templom van; az alsó oláh templom Milos fejdelem, a felső egy kanonok költségén épült. A lakások többnyire egyes erdélyi mágnások tulajdonai.

A fürdőt nemcsak Erdély különböző vidékeiről látogatják meg a különböző népségek, hanem Moldva és Oláhországok gazdag nemesei is oda szoktak menni. Előpatakon tehát a fürdői időszak alatt igen tarka népvegyületet és élénk sürgést forgást találunk; ámde nagy kényelmet ne igényeljünk ott. Általában a kényelmes berendezés dolgában az erdélyi fürdőhelyek még a magyarországiak mögött is állanak, pedig ezekben sem találunk valami nagy kényelmet. Sok beteg elsőben Előpatakra megy, hogy ott az erősebb borszéki források használására előkészüljön.

Végre Brassóból még egy kirándulást teszünk, t. i. az éjszakkeletre levő Prásmárra. Ez szász mezőváros, négy órajárásnyira esik Brassótól s kivált arról nevezetes, hogy tekintélyes gót temploma van, mellyet még jó karban levő erősítvények környeznek. Elől a templom kastélya van, mellyben a helység elöljárói gyüléseiket tartják; ehhez a lőréses,

Digitized by Google

erős kerítőfalak csatlakoznak, melyek a templom egész udvarát befogják. Boltozott folyosó a kapuhoz visz, melly emelcsős védrácscsal elzárható s mellyen a templom udvarába juthatunk. A kerítőfalhoz bolt- és szobaféle helyiségek támaszkodnak, mellyek a templom körűl sorakoznak s az udvarra szolgálnak; ajtóikhoz lépcsőkön kell fölmenni. E helyiségek lakhatók voltak, ugyhogy veszélyes időben az egész helység lakossága oda menekülhetett; jelenleg magtárakul szolgálnak.

Maga a templom kereszt alakjában épűlt, közepéből a torony emelkedik. Most sem belseje sem külseje nem mutathat fel építészeti ékesítékeket, talán eredetileg sem bővelkedett azokban, mert hihetőleg inkább azon voltak, hogy erős épűletet rakjanak, mintsem szépet és ékeset.

Prásmár már a Bárczaság határán van, ott hol a székelyek földje, Háromszék kezdődik. Mindazáltal lakosai a Bárczaság szász szokásait és ruházatát híven megőrizték. E viselet nagyon sajátságos. A férfiak szűk nadrágot viselnek durva fehér posztóból, magas szárú csizmát, mint a magyarok, továbbá üinget, melly a nadrágon lelóg, s mellyet egy övvel szorítanak a derékhoz, mellényt s azonfelűl egy hosszú, különös szabású kabátot kék posztóból, és sok hosszú csattal. A fejbe nemezkalapot tesznek. A leányok füzővállat vagy ujjast viselnek, sűrű ránczokkal való szoknyát s a vállról lefüggő hosszú, feketeszínű posztó köpenyt. A fejbe egy süveget tesznek, melly a magyar kucsmához hasonlít.

Sz. György. Bálványos. Büdös és Sz. Anna tava.

Prásmártól éjszakra menvén s az Olton átkelvén csakhamar a székelyek földjét s névszerint Sepsi, Kézdi és Orbai székek egyesűléséből támadt Háromszéket érjük el. Prásmáron még a szász elem uralkodik, egy óra járásnyira odább éjszakra már más nemzetet, más nyelvet, szokásokat és nézeteket találunk. Általán véve a székelyek a magyarokkal egyenlők,

Digitized by Google

J. Rothbart del. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. A. Weimann sculp.

A FRÁSMÁRI TEMPLOM ERDÉLYBEN. KIRCHE ZU TARTLAN IN SIEBENBÜRGEN.

Lauffer és Stolp bizományában Pesten

Digitized by Google

Digitized by Google

mindazáltal sajátságos arczulatuk, szokásaik és módjaik vannak, s nyelnök is a magyar nyelvnek egyik külön szójárása.

Az Olt által szegett háromszéki lapály valami kerthez hasonlit, melly mindennel meg van áldra, mit az éghajlat csak nyujthat, s mellyet sok székely falu ellep. Ezek, ugyan nem olly kitünök és szabályosak mint a szászok vagyonos helységei, mégis a tegtöbb magyar s még inkább az oláh falvaknál sokkal különbek. Hol a háromszéki lapály legtágasabb, ott a széknek főhelye, Szepsi-Sz. György fekszik, melly mezővárosban több mint 2000 székely és örmény lakik. De a mezőváros inkább faluhoz mintsem városhoz hasonlit, kivéve a nagy piaczot, hol nehány tágas árúsboltot s a volt székely huszárezred törzstiszteinek lakjait találjuk. Ez ezred törzstisztei t. i. az erdélyi katonai végvidék eltörlése előtt azon városban laktak. A helység részint egy völgyben részint dombozaton terül; legnagyobb részét szűk és görbe utczák s kis házikók és kunyhók teszik. Az említett cs. k. tiszti épületeken kivül, mellyek részint elég tekintetesek, főleg csak a helység három temploma méltó némi figyelemre. A kath. templom majdnem a mváros közepén áll, a nem egyesült görögök egyháza odább délre a piacz felett egy magaslaton van, végre a reformáltak egyháza a helység éjszaki végén szintén egy dombon épült s messziről festői látványt nyujt. T. i. erős kőfal keriti be, melly azonban a legtöbb helyen már leroskadt. A dombhátról, melylyen azon templom áll, az egész lapályt láthatjuk át; ezt elsőben alacsony, erdős hegysorok, odább pedig sziklás magas bérczek keretezik be.

Szepsi-sz-Györgyöt elhagyván az országutat követjük, melly az Oltnak hol jobb, hol bal partján huzódik éjszakra. Az Olt folyó mindkét oldalán alacsony, erdős, gömbölyded hegyek sorakoznak, mellyek hovatovább éjszakra mind magasabbra emelkednek s mind jobban közelednek a folyó partjaihoz. A szép urasági épületekkel ékesitett Oltszeme nevű helységnél a völgy már elég szűk, s az erdő a völgy talpáig vonúl le. Bükszád falú már egészen az erdőben van. Bükszád felett vége szakad a völgyszorulatnak, mellyet az Olt az ottani trachit hegységben magának kivájt, s melly 2 mfiddel odább éjszakra Lázárfalva

Digitized by Google

alatt kezdödik. E völgyszoros Erdélynek egyik legérdekesb helye, annál is inkább, mivel mindkét oldalán különös alakú hegytetők emelkednek. Ott nyúlakodnak fel az elvágott kúphoz hasonló Nagyharang, azután a haranghoz hasonló Csomád, valamint a nevezetes Büdös és Bálványos s más hegyek.

A környék legnevezetesb pontjait Bükszádról látogathatjuk meg.

Az egész gyönyörű tájékot alkalmasint a Csomád csúcsáról láthatjuk legjobban. Nehány óráig ösvény nélkűl tüskön bokron keresztül kell átvergődnünk és kapaszkodnunk, mignem a haranghoz hasonló hegy csucsára feljutunk. Ámde fáradságunk busásan megjutalmaztatik. Salzer János Mihály erdélyi szász igen szépen és lelkesen írja le a tájékot *). Nagy messzeségben a déli határhegységek hatalmas óriásai emelkednek a sötétkék légfátyolból: a Királykő, Bucsecs, Csukás, stb.; jobbra nyugat felé látszólag közvetlenűl a Hermányi hegység csatlakozik hozzájok a maga változatos csoportjaival és hegyharangjaival, s majdnem egészen odáig nyulík, hol mi állunk s hol alattunk csaknem 2000 lábnyi mélységben az Olt tódúl át a sziklahasadékon, melly bennünket ama tetőktől elválaszt. Ott lent a délkeleti szögleten a déli hegysorhoz - bal felől - a széles határhegység csatlakozik a maga feltornyosúló sziklaszálaival és hegycsomóival, különösen a messzire látható Lakoczával, s egyenest éjszaknak tart, mignem alig két mfldre a mi állásponunktól az alacsonyabb trachithegységekkel egyesűl. Ezek pedig fokozatosan emelkednek a kúpdad Bálványhegygyel, a nevezetes Büdössel stb. a Csomádig, melly az Olt bal oldalán elnyúló trachithegységnek legnagyobb tetője s legfelségesb alkotmánya. Illy fönséges keretek között még messze alattunk két kies s hazánk legszebb vidékei közzé tartozó lapály terűl, t. i. a háromszéki lapály, mellynek szélessége több mint 2 mfld. hossza majdnem 5 mfld., s a Feketeügy medenczéje. A két lapályt trachithegységünk nyelvalakúlag kinyúló folytatványa választja el egymástól, mindkettő bővelkedik nagy falvakban és mezővárosokban; mindkettőn díszlik a búza, tengeri, len, kender, tatárka stb., mindkettőt szép országutak szegik s a mindin-

*) Salzer: Reisebilder aus Siebenbürgen, Hermannstadt 1860.

Digitized by Google

Druck & Verlag von Eleanor in Darmstadt

SEPSI SZ. GYÖRGY.

Digitized by Google

Digitized by Google

kább növekedő Olt, a Feketeügy és sok más kisebb hegyipatak kigyódzanak el rajtok mint megannyi ezüst szalagok. S közvetlenül alattunk, de 1191 lábbal alantabban a kék ég egy szép, 6—700 lábnyi átmérőjü, sötétkék víztükörben tükröződik. E víztükör a komor erdei magányban rejtező nevezetes Sz. Anna tava, melly hazánk egyik legnagyobb természeti szépsége.

A lenge kék hullám trachitdöczkökkel szegélyzett szennyes fehér partokat locsol. Ezeket nehány lépéssel hátrább tarka színű virágöv szegélyezi, azután pedig egy a víztükör fölé 3—500 lábra emelkedő hegykoszorú domborodik kerek medenczét alkotva, mellynek falait kedves fenyves ékesíti, melly kellemes ellentétben van a medencze közepén kékellő víztükörrel s ennek nyájasabb, derültebb környezetével, s melly fenséges, komoly és mélabús érzelmeket ébreszt. A tóban minden élet elhal; egy élő teremtmény sem maradhat meg hullámjaiban, kivevén a lánghasú tói gyíkot. — A nép mondája szerint Sz. Anna tava a tengerrel van kapcsolatban, mert erős szél mellett nagy hullámokat hány. Hajdan a tó partján egy kápolna állott; némi omladék még most is tanúskodik róla, s a környék vallásos népe Sz. Anna napján még most is minden évben oda jár a tó bájoló partjaira kereszttel és olvasóval kezében.

A szomszéd Büdös hegy vékony hegyű kúphoz hasonlít; éjszaki és keleti oldalát szálas bükkerdő fedi, déli és nyugati oldalán pedig csak silány nyír, mogyoró és bükk bokrok tengenek. A Büdös kivált azért nevezetes, mivel gyomrából kénköneggáz tódúl ki, miért is némelly természettudósok emelkedési kráternek tekintik. A gáz most különösen két barlangban tódúl ki, de a hegynek más mélyedményeiben találtató kénkérgezések azt bizonyítják, hogy hajdan sokkal több ponton tódult ki. Az egyik barlang a hegy éjszaki oldalán van s függőlegesen van bemélyesztve a hegybe. Gyilkos a neve, mert apró állatok, mellyek a belőle felszálló gázkörnybe kerűlnek, elbódulnak s megdöglenek. E barlang bejárása 1802-ben beomlott. A másik barlang 129 ölnyire van az előbbitől, és pedig a hegy délnyugati oldalán s majdnem vízszintesen nyúlik be valami 30 lépésnyire a hegybe; magassága 2—10 láb. A kénköneggáz a trachitkőzetből számtalan likacson tódúl ki s

Digitized by Google

a barlang falait köröskörül kénszállékkal kérgezi be. Nyár idején a barlang közelében sok gunyhót találhatunk, mellyek az odasereglő sok beteg ideiglenes szállásaiúl szolgálnak. E betegek a különben halálthozó mérges gőzöktől gyógyúlást remélnek. De jaj annak, ki előkészület nélkül, kérkedve vagy könnyelműen a barlangba megy — merényeért menthetlenül és nyomban halállal lakol. A gyógyúlást keresők ekkép járnak el: mindennap nehányszor bemennek a barlangba, könnyü ruhát öltvén magokra, s lélekzés nélkül és orruk lyukait összeszorítva addig maradnak ott, a meddig csak lehet. Azok, kiknek valami szembajuk van, szemöket még nehány cseppel nedvesítik azon tiszta ízetlen vízből, mely a barlang tetejéről egy odatett edénybe lecseppeg. A barlangban, azt mondják, kellemes érzés fogja el az embert. A szemben valami csipő viszketést éreznek, melly azonban nem kellemetlen, s a test alsó részében a tomporig kellemes melegség támad, melly a láb talpán olly nagy, hogy a föld forrónak látszik, holott a barlangban egyenlő hőmérsék van. E gázfürdés gyógyító hatását különösen a szembajokban és köszvényben tapasztalták.

Sz. Anna környékén, a Büdöshegyen s alatta gazdag kénlerakodásokat, timföldet és timsósforrásokat, aranyporvát, külömböző ásványos forrásokat, névszerint nehány kénköneges, két savanyú s egy sósforrást találunk. Az egész környék tehát természettudományi tekintetben igen nevezetes.

A közellevő Bálványos hegy tetején régi várnak némi maradványait találjuk. Azon hegytetőre csak fárasztó kapaszkodással juthatunk. A hajdani várból már csak egy repedéses torony s a kerítőfalak némely romjai állanak, mellyek festői látványt szolgáltatnak. E várhoz a következő monda csatlakozik: Opur vagyis Apor nemzetsége, melly Attilától származik, rakta azt a 11. században. Midőn sz. István király az erdélyi magyarokat a keresztyén vallás bevételére szorítá, Opur a maga családjával ezen hegyek közzé vevé magát s a várban megvonulván a húnok pogány istenét továbbra is tisztelte. A keresztyénségre áttért magyarok körülszállák a várat, mellyet Bálványos várnak neveztek, s Opur végre is kénytelen volt engedni s a keresztséget fölvenni. Utóbb Bálványos vár

Digitized by Google

Digitized by Google

CSÍK - SOMLYÓ.

Lauffer és Stolp huzamányában Pesten.

Digitized by Google

gyakran a környék védelméül szolgált. A székelyek a mongolok elől is oda menekülének IV. Béla idejében. De a monda többet tud a várról, mint a történelem. Egykor azon nemzetségből, melly Bálványos várban lakozott, három testvér gerjedt szerelemre a szép Mike Ilona iránt. Egyikök, t. i. Apor István megkéré, de elutasíttaték. E meggyaláztatáson felindúlván mindhárom testvér boszút forralt s elhatározák, hogy a szűzet, kit az egyiktől megtagadtak, erővel elragadják. Elvárták az időt, mikor a hegység tövében fekvő Torja helységben vásár lesz. Midőn Ilona a nagy piaczon megjelene, a három Apor rögtön megrohaná, s míg István ölébe vevé s vele a várba siete, addig két testvérje Ilona testvérjeivel, kik az elragadott leányt megszabadítani akarták, harczola s a harczban a felső-torjai templom mellett elesék. István mennyegzőjét Ilonával s testvérjei temetését egyszerre üllte meg Bálványos váron.

Mikép Apor nemzetsége a keresztség fölvételének legtovább szegűlt ellene, ugy a hitujítást is ellenezte s a kath. egyházban híven megmaradt. Valami Apor Ilona, úgy mondják, gátolta a protestánsokat abban, hogy Alsó-Torjára bevonuljanak; s ez azon helyen történt, mellyet az ő tiszteletére még most is Sz. Ilonának neveznek.

Bükszádról Udvarhelybe.

Bükszádról utunkat az Olt völgyében éjszakra folytatjuk. Tusnád mellett az úgynevezett Császárfürdőt találjuk, melly kissé jobban van berendezve mint sok más erdélyi fürdő, s hol erős savanyúforrások bugyognak. A szomszéd Lázárfalván kénfürdő van. — Odább menve a völgy kitágúl s a szép Csiki lapálylyá alakúl, melly szintén sok székely helységgel van megrakva. Csik-Sz. Királynál összeszorúl a völgy, de Mártonfalvánál újra kitágúl egy kies medenczévé. Ebben találjuk Csík-Szeredát, a szék főhelyét, melly részint a síkságban

Digitized by Google

részint egy dombozaton épült, s mellyben egy meglehetősen erős vár van. Ezt 1620-ban Miko Ferencz akkoron csiki főkapitány rakatta, de a törökök már 1661-ben lerombolák, 1714-ben gróf Steinville katonai főparancsnok rendeletére helyreállíták és szabályszerűn megerősíték. A szeredai várban az első székely határvidéki gyalog ezred főtiszte lakott; az egész mezőváros azon ezred terűletébe volt bekebelezve.

Csik-Szeredától délkeletre egy órajárásnyira Csík-Somlyó fekszik, nagyon kies vidéken. Azon faluban nagy ferenczes kolostort, kettős toronnyal ékeskedő szép templomot és kath. gymnáziumot találunk. A helység mögött felnyúlakodó hegy kúpon, az úgynevezett Salvator hegyén egy kápolna áll. A somlyói kolostor sokféle kiváltságokban részesült; Hunyady János kormányzó egyik kiváltságlevele által, melly 1442-ben kelt, harminczkét szabad és hadi szolgálatra alkalmas székely családapát adományoza a kolostornak, kiket ennek beléegyezése nélkűl sem más szolgálatra, sem esküttételre kötelezni, sem törvénybe idézni nem lehetett. A hagyomány szerint már I István építtete föl az ugynevezett Salvatorkápolnát s veté meg alapját a kolostornak, és pedig Gyula bessenyő főnök meggyőzetése után. A környék vallásos népe azon helyen az angyalokat is látja a szent létrán fel és leszállni, s gyakran jár búcsúra a kápolnához. Legnevezetesb a pünkösdkori bucsujárás, mellyet általános nemzeti ünnepnek lehet mondani. Ekkor messze vidékekről seregelnek össze a székelyek, mindkét nemből 15 és több ezeren is felgyűlnek Csík-Somlyóra Mária szobrához. S a két három napig tartó bucsújárásra összejött embersokaság nagyobb részint Somlyón, kisebb részint a távolesö Taplóczán talál szállást. Az egybegyűlt sokaság szemlélete nagyon érdekes, benső vallásosság és áhitat tűkröződik benne s külsőleg is a nagy sokaság öltözködésén és viseletén egyformaság ömlik el.

A székelyek nagyobbrészt a rom. kath. egyház hívei s általán véve nagyon vallásosak és hivékenyek. Helységeik előtt nagy és sajátságos alkotású fedéllel fedett keresztek állanak; illy keresztet a Csík-Somlyót ábrázoló aczélmetszeten is látunk.

Digitized by Google

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. C. Lange in Darmstadt

VAHÁSNÉR OLÁHFALU MELLETT. EISENHAMMER BEI OLÁH-FALU.

Lauffer & Stein Brennnwaban Pester

Csík-Szeredától egy jó karban tartott országút éjszak felé az Oltnak hol jobb hol bal partján vonúl s Csík szék felső medenczéjét szeldeli; Csík-Sz. Domokosnál, mellynek közelében a Balánbánya nevű nevezetes rézbányák vannak, elhagyja a folyó partját s éjszaknyugatra fordúlván azon hegygerinczen kel át, melly a Csiki medenczét az Olt forrásaival a regényes Gyergyói mendenczétől s a Maros forrásaitól választja el. Odább haladva Borszékre visz az út, Erdélynek leghíresebb fürdőhelyére.

Más út Csík-Szeredától nyugatra fordúl s a szép, hatalmas trachitkúpokból álló Hargita hegységen viszen át. Azon út meglehetősen jó karban van s a hegyvonal mélyen bevágódott és széles nyergén elég menedékesen vezet át, buja növésű tölgyesek és bükkesek között. A hegység tulsó oldalán egy köves felsíkon Oláhfalu fekszik, melly terjedelmes helységen a nagy Homoród fut keresztűl.

Oláhfalutól délre egy negyedórányira Lobogó fürdő van, hol elég egyszerű fürdőházat s nehány fakunyhót találunk, melly utóbbiakban a fürdővendégek laknak. Mindjárt a fürdőn alúl egy szép vasműhely van, t. i. a Károlyhutta, mellyben nehány év óta tetemes mennyiségű és jó vasat termelnek.

Még odább délre ugyancsak a Homoródnál Lövete falu van, mellynek határában szintén ásványos forrásokat és fürdőt találunk. Odább keletre egy más völgyben, melly nagyon regényes, Kiruj nevű fürdő van.

Lövete felűl egy órajárás alatt Homoród-Almás falut érjük el, s onnan az almási barlangot látogathatjuk meg, melly Erdélynek egyik legnevezetesb barlangja. Ez az említett falútól délkeletre esik két órajárásnyira s a hegysor főgerinczének keleti oldalán van. Homoród-Almást elhagyván erdőn át egy kies völgybe jutunk, mellyben az almásiak nyári szállásai vannak, s egy jókora patak folydogál. E völgyből gyalog kell egy erdős hegyhátra felkapaszkodunk; azon hegyhát tulsó oldalán meredek oldalú keskeny hegynyílás van. Ez a Vargyas folyó nagyszerű áttörése. A folyó nagy morajjal rohan le a medrét borító sziklákon, azután a hasadék keleti oldalában elbúvik. A folyó tulsó, bal oldalán a sziklafalban egy kis

Digitized by Google

üreget látunk, ez a barlang száda. A vezető után menve elég bajjal leereszkedünk a meredek lejtőn s a folyó medrén átkelvén, nehány száz lépésre azon helytől, hol az elbúvik, a keleti sziklafalban lépcsőzetet s fa hágcsót pillantunk meg. Ezen fölmászván, a barlang szádába jutunk, mellynél állitólag még a tatárjárás idején rakott falazatnak maradványa látható. Mindjárt egy kerek, kupolás csarnokba lépünk, mellynek boltozatát denevérek lepik el. Ebből két nyílás vezet tovább. A fő üreg hol keskenyebb, hol szélesebb, nagassága is nagyon változó, legnagyobb magassága 4—5 öl, de helyenként ugy letörpül, hogy csak meghajolva nyomúlhatunk tovább. Feneke többnyire lapos, néhol fövennyel van fedve, másutt sziklás. A főüregből nehány oldalnyílásba is mehettünk. Az egész barlang eddig megjárt hossza valami 400 öl. Cseppegő kő leginkább csak egy üregben van. A patak, melly a barlangon felül a hegy oldalában elbúvik, azon alúl ismét előtünik s Vargyas vizének csak onnan kezdve neveztetik.

Az almási barlang a hagyomány szerint a háborús időkben s különösen a tatárjáráskor menedékhelyül szolgált a környék lakosainak. A nép mindenféle mondákat tud róla regélni. Dárius kincseit is ott véli rejleni.

Oláhfalutól nyugatra egy sürű komor erdővel fedett hullámos felsikon folytatjuk utunkat. Nemsokára egy lapos, teknőforma völgyet érünk, mellyben a homoródi fürdő van. Ez még nagyon is egyszerű és kevés kényelemmel kinálkozik. Végre kijutunk az erdőségből s Fenyed falunál a nagy Küküllő szép völgyébe kerülünk. Egy órajárással odább délre Udvarhely székely város fekszik.

Udvarhely meglehetős szabályosan épült város; nehány csinos és megnézésre méltó épület van benne. Majdnem kellő közepén a reformáltak egyháza áll, délnyugat felé egy dombon a katholikusok anyatemplomát, mellette a növeldei épületet, éjszakkelet felé a barátok templomát és kolostorát találjuk. Udvarhely a hasonnevű széknek fővárosa, s kath. és reformált gymnazium is van benne. Mindazáltal lakosainak száma csak valamivel haladja meg a 4000-et. Egyik történelmi nevezetessége a beomlott vár, melly a város közepén egy lapos magaslaton

Digitized by Google

T. Rohbock del. Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. J. Habiczek sculp.

UDVARHELY.

Lieferung zu Stolpenzimmerphantasien.

Digitized by Google

Digitized by Google

terül. E vár hajdan nagyon terjedelmes volt, ezt bizonyítják a házsorok és kertek, mellyek most területének nagyobb részét folglalják el. A tulajdonképi várból még a kerítőfalak és tornyok maradványai láthatók, az udvaron pedig valami nagy és erős épületnek romjai hevernek. Még a várkápolna, börtönök s a pénzverő ház maradványait is meg lehet különböztetni. A kerítőfal éjszaki oldalán a magyar országos czímert és Szapolyai családi czimerét láthatjuk egy alig olvasható latin felírással. Ez az arra menő embereket a honi fejdelem iránti hűségre inti.

A székelyek föllázadának a két Szapolyai ellen, mivel régi kiváltságaikat megcsonkították vala. Midőn Szapolyai Zsigmond János fejdelem s I Ferdinánd király között a háború új lánggal kilobbant, akkor a székelyek Ferdinánd részére állának s a honi fejdelem hívei ellen kegyetlen rablójáratot indítának. Zsigmond János Majláth Gábort küldé számos haddal a fölzendült székelyek ellen; ezek kudarczot vallva kénytelenek voltak meghódolni. A fejdelem most 1562—65-ig a székelyek földén két erős várat rakata, Udvarhelyen és Marosvásárhelyen, hogy őket féken tarthassa. E két vár ezért mindig gyűlöletes volt a székelyek előtt. Midőn 1599-ben Mihály oláh vajda Báthory András fejdelem ellen hadat indíta, a székelyek legott fölkelének s lerombolák az udvarhelyi várat. De a béke helyreállítása után a székelyek az 1600-ban tartottt országgyűlés végzeménye következtén kénytelenek voltak az általok lerombolt várat helyreállítani.

Az udvarhelyi vár fejdelmi bírtok volt; 1657-ben II Rákóczy György eladá és pedig Kemény Zsuzsannának. Utóbb ismét a fejdelmek bírták s Apafy gr. Gyulai Ferencznek adományozá. Jelenleg gróf Kornis család bírja. A II Rákóczy Ferencz által támasztott fölkelés idején még hadi jelentősége volt, de a holdvilági csata után, mellyben 1704-ben a fölkelők megveretének, báró Tige császári tábornok parancsára leromboltaték.

A váromladékokról szép kilátás esik a völgyben terülő városra és bájos környékére. Kelet felé a Hargita hegység erdős kiágazásai sötétlenek, a többi oldalok felől a völgyet alacsony-

Digitized by Google

abb, gömbölyded dombsorok szegélyezik. Éjszakkelet felé Szombatfalva, kelet felé Bethlenfalva és Kadícsfalva láthatók, mind e helységeknek igen szép fekvésök van. Nyugat felé a dombsorok fölé két sziklás hegykúp emelkedik; az egyik a Szarkakő, a másik Budvár.

Ez utóbbi kerekded, meredek sziklás hegy, a Küküllő jobb partján nyulakodik fel. Tetején, úgy mondják, azon vár állott, mellyben Attila lakott, s melly nevét testvérjétől Budától kapta. Utóbb e vár állítólag a székelyek főpapjának, rabonbánnak székhelye volt. Jelenleg már csak egy puszta kőrakás mutatja helyét.

Udvarhely felől a parajdi híres sóaknákat, az ott előfordúló sok sósforrást és sóhegyeket látogathatjuk meg.

Oda éjszaknak tartunk Korondon keresztül, hol Erdélynek egyik látogatottabb fürdője van. A szép korondi völgyet elhagyván csakhamar a két Sófalvára s azután az odébb éjszaknyugatra a kis Küküllőnél levő Parajdra érkezünk. Odább éjszaknyugatra Sóvárad és Szováta heglységek vannak.

A sóaknák Parajdtól délre valami félóra járásnyira vannak. Ott három akna van, de csak az egyiket, a Károlyaknát vájják. Az aknába való bejárás egy bezárt szobában van. Fa lépcsőzetek függőlegesen szolgálnak le a mélységbe, és pedig 220 lépcsőn.

Felül az akna vastag deszkákkal és gerendákkal van meg bélelve, de nemsokára a tömött csillogó tiszta sókőzet kezdődik. Midőn a lépcsők körülbelől egy harmadán leszálltunk, akkor egy darabig vizszintes irányban kell előrehaladnunk, még pedig valami 30 öl mély földalatti csarnok tetején, ugy hogy ha a deszkával kirakott földre egyet toppanunk, ott lent a mélységben hatalmas és sokáig viszhangozó moraj támad. Azután ismét függőlegesen ereszkedünk a mélységbe s egyszerre egy földalatti nagy csarnokban vagyunk, mellynek falai tiszta fényes só, s mellynek feneke 36 ölnyire van a föld színe alatt. Itt azután több világot gyujtanak s ekkor tündéri fényben ragyognak körültünk a bolthajtáshoz hasonló s gótalakú csúcsos ívekkel egymást támaszkodó és végződő sófalak, odább mély sötétség határolja a bűbájos világítást, felülről, körülbelől a boltozat kö-

Digitized by Google

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt

A FEJÉRREGYHÁZI TEMPLOM ERDÉLYBEN.
KIRCHE ZU WEISSKIRCHEN IN SIEBENBÜRGEN.

Digitized by Google

zepéről, egy gyenge napsugár szolgál le a sötétségbe. — Ha itt ezen nagy csarnokban egy 3 láb magas sófalon át oldalvást egy sódarabot dobunk, akkor lent nagy mélységben tompa, tartós locsolást hallunk. Ez egy még 14 öllel mélyebb, és sokkal nagyobb gödörben támad, mellyet most a benne meggyűlt víz miatt nem vájhatnak. A parajdi sóaknákból évenkint valami 100,000 mázsa kősót fejtenek.

Szovátánál hatalmas kúpokat, meredek falakat, tölcséralakú mélyedményeket találunk, mellyek egymással váltakoznak. A kúpok és dombok tetői részint fehérek, mintha örökös hóval volnának borítva, részint mogyoró és szílbokrokkal fedvék. A dombcsoportot köröskörűl földgunyhók környezik, mellyekben télen nyáron katonai őrök vannak. A nevezetes szovátai kúpok és dombok t. i. tiszta sóhegyek, mellyeket csak ittott fednek vékony márga és agyag rétegek. A katonai őrök tehát azért vannak ott, nehogy a nép a sót elhordja s ekkép a királyi egyedárúságot megkárosítsa. Az egész környéken erős sósforrások bugyognak, Szováta határában valami 129 illy sósforrás van. A Küküllő arra folyó ágának partjai fehér sókéreggel bevonvák, s maga a folyó vize is sós izű.

Segesvár.

Udvarhelyről az országút a nagy Küküllő kies völgyében keletnek tartva a székelyek földéről Felső-Fejér vmegye egyik részén keresztűl a Segesvári éz Megyesi szász székek terűletére viszen. Segesvár előtt Fejéregyházon állapodunk meg, hogy az ottani érdekes régi szentegyházat, a szép urasági kastélyt és kertet nézhessük meg.

Fejéregyház faluban magyarok és oláhok laknak, s Felső-Fejér megyéhez tartozik. A Küküllő völgye egyik lapos tágulatában fekszik. A falu nyugati végin a terjedelmes park van, mellynek egyik oldalán régi, kisded, nevezetes gót templom, s a tulsó szegleten egy csinos pavillon van. A park

Digitized by Google

ellenkező oldalán a kastély áll, melly terjedelmes, egyemeletes, négyszegletű épület; négy sarkán egy-egy négyszegletű torony emelkedik, mellyek gúlaalakú fedéllel fedvék; közepett egy rotunda van. Egészben véve a palota igen tekintetes látványt szolgáltat, annyival is inkább, mivel kőfalakkal van bekerítve. A kastély előtt egy tócsa van, mellynek tükrében a pártjait borító szomorúfűzek, az épület s a kert buja facsoportjai tükröződnek.

A fehéregyházai kastélyt és kertet gróf Haller József bírja, ki az 1848 és 49-diki mozgalmakban való részvételeért a hadi törvényszék által vagyonvesztésre itéltetett vala el. Miután kilencz évet állami börtönben töltött vala, megkegyelmezteték s ekkor jószágait is visszanyeré.

Segesvár előtt, az országúttól balra egy magaslaton emlé-ket találunk, melly bennünket szintén a legújabb forradalomra emlékeztet. Ez Skariatine orosz tábornok emléke, ki mint táborkari főnök az 1849 jul. 31-kén Segesvár mellett vívott csatában egy ágyúgolyó által agyonlöveték. Az emléket az erdélyi cs. k. hadtest állíttatá. Zöld szinü kőtalapzaton Meisner által faragott, sárgára festett oroszlány nyugszik. A talapzat oldalain német és orosz felirások olvashatók, fehér márvány lapokon. Két angyal egy szalagot tart, mellyen a következő mondat van írva: „Hű vitézség és feláldozás voltak a hősnek díszei.“

Az emlék környékéről már Segesvárt és környezetét is láthatjuk.

Talán egy erdélyi városnak sincs olly festői fekvése mint Segesvárnak. Sok álláspont kinálkozik, mellyekről elragadtató kilátást élvezhetünk. A Küküllő völgye itt tárulja fel legnagyobb tájképi szépségeit.

Fehéregyháza és Segesvár között hosszukás völgymedencze van. Éjszaki oldalán szép hegysorok keretezik be, mellyek gerincze erdős, déli oldalai szőllőtőkkel fedvék, odább keletre, Fejéregyházával átellenben, kopaszok és hullámosak. A völgy déli oldalán szaggatott, fent erdős, a lejtőkön felszántott hegyvonal nyúlik el. Kelet és nyugat felé erdős hegyek emelkednek, keresztben a völgymedenczével. A nyugati magasabb hegy-

Digitized by Google

F. Kirsch del. Druck & Verlag von G. G. Lange in Darmstadt J. Thümling sculp.

A FENYÉRGYHÁZI KASTÉLY ÉS PARK ERDÉLYBEN.

WELSEKIRCHEN, SCHLOSS UND PARK IN SIEBENBÜRGEN.

Im Besitze des Fürsten Bismarck van Foster

Digitized by Google

Digitized by Google

sor alatt egy kupdad, délnyugatról éjszakkeletre csapó és dőlő, hegy emelkődik. E hegynek tetején és oldalain van építve a város egy része, nagyobb része pedig egy délnyugatra terjedő völgykatlanban fekszik; egyes házcsoportok a többi völgynyilásokban és hegylejtőkön is vannak, mellyek a fővölgyhez és főhegysorokhoz csatlakoznak. A kúpdad hegy csúcsán egy régi templom áll, oldalait várfalak, tornyok és házcsoportok foglalják el. Más erősitmények, omladékos tornyok és kőfalak az egész várost övezik. Tehát Segesvár messziről tekintve nagyon festői és érdekes látványt szolgáltat.

A város egyik része, az ugynevezett vár, melly valami másfél száz házat foglal magában, egy meredek s mintegy 38 öl magas hegyen van. A kényelmetlen feljárás miatt a lakosok a I6. század elején lassankint odahagyák a várat. Azért II Ulászló 1513-ban azt rendelé, hogy a városi tanács egyik fele, a kereskedők s nehány czéh, nevezetesen a bognárok, ácsok, szíjgyártók, esztergályosok és építőmesterek, a felső városban lakjanak; a királynak más ugyanazon évben kelt rendelete hét évre elengedé az adót mindazon polgároknak, kik a felső városban telepednek meg.

A felső városba az alváros piaczáról mennek föl. Meredek kocsiút és gyalogösvény visz oda. Az utóbbi nehány lépcsőzeten fölmenvén egy bolthajtásos kapu és torony alatt viszen át. A torony hatalmas, négyszegletű, lőréses építmény, s nevezetes órája van, melly holmi alakokat mozgat. Fedelén egy magas s négy sarkán ugyannanyi kisebb fedél van, melylyek alant szines cseréppel, fent pedig bádoggal fedvék. E torony alatt elmenvén a vár piaczára jutunk, onnan a Halottak utczája, melyben kutat találunk, s azután egy fedett folyosó, mellyben hat lépcsőzet, mindenik 30 lépcsővel, van, a várhegy tetejére szolgál. A lépcsőzetektől balra a szép gymnaziumi épület van, melly 1790-ben újból rakaték, jobbra gyümölcsös kertek terülnek, ezeken alul a paplak, felül pedig a temető van.

A várhegy tetején a Sz. Miklós tiszteletére épült templom áll, mellynek építését 1409-ben meg kezdék, 1483-ban pedig bevégezék. Nevezetes emléke a gót építésnek. Különösen szentélyét szép és szobormüvekkel ékesített gyámoszlopok dí-

Digitized by Google

szsítik. Homlokzata, úgy látszik, legtöbb ujíttatást és eltorzítatást szenvedett. A torony alacsony. Belseje a templomnak fehérre van meszelve s ékesítékeitől nagyrészben megfosztva.

A várhegyről szép kilátás nyílik a városra és környékére. A hegy alatt kelet felé a völgykatlan nyúlik el, mellyen a Küküllő kigyódzik, s mellyet szép alkotású hegyek öveznek. A völgy közepén egy hosszúkás magaslat emelkedik, ezen túl egy más völgy nyílik s odább egy részint erdővel fedett gömbölyű hegy látszik. Nyugat és dél felé különböző hegysorok domborodnak, mellyek oldalai részint szöllőtőkékkel vannak beültetve. A völgyet, kivált dél felé, gyümölcsösök és házsorok foglalják el. Ezen alantan fekvő városrész gyakran elárasztatik; 1851 szept. 2-dikán a kiöntött viz ölnyi magasságra lepte el az utszákat, jóllehet a Küküllő nagyobb része egy csatornában folyik. E csatornánál szép műmalmat találunk.

A vártemplom hajdan külön kőfallal volt kerítve; a kerítőfalak azután a hegyen levonúltak s ennek mind kúpalakú tetejét, mind két karját fogták be. Sok bástyatorony emelkedett a kerítőfalak fölé. Mind a kerítőfal mind a tornyok nagyobb része még megvan, különösen a hegy éjszakkeleti oldalán, hol hét tornyot találunk.

Ugyancsak a felvárosban a zárdai templom áll, mellynek építését 1482-ben megkezdék s 1515-ben bevégzék; végre a városháza is ott van.

Az alváros nem mutathat fel sok nevezetes épületet, de egészben véve csinosan és elég szabályosan van építve.

Segesvár a róla nevezett szász széknek fővárosa. Több mint 8000 ember lakik benne, kik föld- és szőllőmíveléssel s némi iparral foglalkoznak. Az evang. gymnazium meglehetősen élénk szellemi munkásság központja. A lakosok többnyire szászok, de vannak köztük magyarok és oláhok is.

A város közelében, az Erzsébetvárosnak tartó országút mellett egy nagy kőoszlop van, melly Stylának neveztetik; egy toronyhoz hasonlít s 1460 táján rakaték. Ezen helyről szintén szép kilátás esik.

Segesvár állítólag 1198-ban alapíttaték. A magyar történelem első két időszakában kevés szó van róla, de a harma-

Digitized by Google

I. Rehbeck del.° Druck & Verlag v. G. C. Lange in Darmstadt. C. M. Kurz sculpt.

SKARIATINE OROSZ TÁBORNOK EMLÉKE SEGESVÁRNÁL.

DENKMAL DES GENERAL SKARIATINE BEI SCHÄSSBURG.

Lauffer és Stolp birodalmában festett

Digitized by Google

Digitized by Google

dik időszakban gyakran nevezetes események történtek benne. 1528-ban Báthory István, azután 1530-ban János király által vívaték, mivel a többi szász városok példájára Ferdinánd részére állott vala. Végre Jánosnak kényszerült hódolni, s ez 1532-ben megerősíté II Ulászló parancsát a felső város megtelepítésére nézve. A vártemplomnak akkoron nagy kincsei voltak, s nevezetesen a 12 apostol ezüstből készült életnagyságú képszobrai ékesítették azt. 1601-ben valami Mako György ravaszság utján keríté hatalmába a várat, s ő azután elrablá a templom kincseit. 1603-ban Székely Mózses, a következő évben Gyulafy László és Bogáty szállák körül Segesvárt. 1631-ben és 1657-ben Erdély rendei országgyűlést tartottak azon városban. Az 1631-diki országgyűlésen Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin lemondani kényszerült méltóságáról, s helyébe I Rákóczy György választaték erdélyi fejdelemmé; az 1657-diki országgyűlésen a törökök azt kivánták, hogy II Rákóczy György elmozdíttassék s helyébe Rhédei Ferencz választassék fejdelemmé, de a rendek ellenszegültek. A következő évben ismét Segesvárra gyülekezének a rendek, s ekkor Barcsay Ákost választák meg fejdelemmé.

Erdély az igen ildomos I Rákóczy György fejdelem halála után nagyon szomorú időket ért. Bocskay, Bethlen és az említett I. Rákóczy óvatosan kormányozták vala az országot, úgy hogy az csendes gyarapodásnak örvendhetett. Ámde II Rákóczy György dicsvágyának engedve a lengyel ügyekbe avatkozott. A fényes porta ellenére hadjáratot intéze Lengyelországba, hol azután szép hadserge odaveszett s ő maga kopasz életét is alig menthette meg. Most egyik szerencsétlenség a másikat érte. Rákóczy nem bírt megállani, a törökök és nyers szövetségeseik kegyetlenül pusztítgaták az országot, mellyet azonfelül még a polgárháború is dúlt. A törökök védencze Barcsai volt, kit a magyarok gyűlöltek. Midőn 1660-ban II Rákóczy György halálának híre terjedett el, Kemény János álla elő mint Barcsai vetélytársa. Kemény vezénylette vala Rákóczy lengyel hadjáratát, az ellenséges hadak által körűlvétetvén, kénytelen volt magát a tatároknak megadni s mint hadifogoly Krimiába költözni. A háborúban sok elszántságot és hadvezéri ügyessé-

Digitized by Google

get tanúsított vala, a fogságot is tántoríthatlan bátorsággal tűrte. Midőn most hazájában a zászlót kitűzé, a székelyek és magyarok azonnal az ő részére állának, s a császáriak is segítséget igértek neki a törökök ellen, Barcsai kénytelen vala lemondani, s a beszterczei országgyűlés Keményt választá fejdelemmé. De alighogy a fényes porta hírét vette azon választásnak, legott a tatárok berontának Erdélybe s a székelyek földét tűzzel vassal pusztíták. Ugyanazon időben Iszmael budai és Ali temesvári pasák ütének Erdélyre. Kemény kénytelen vala az ország éjszaknyugati vidékeire visszavonúlni. A törökök mindent pusztítottak, rablottak és öltek, a mi kezök ügyébe esett. Azután Ali Apaffi Mihályt, ki eddig ebesfalvai várában megvonúlva élt vala, hirdeté ki Erdély fejdelmévé. Kemény azalatt a császári hadakkal egyesűlt vala és Szamos-Újvárnál táborozott. Miután a törökök a téli szállásokra mentek vala, Segesvár alá indúla, hol Apaffi, az új fejdelem mulatott. Kemény nagy erélylyel látott Segesvár ostromához, s czélját mármár elérte, midőn Kucsuk pasa válogatott haddal érkezék meg Apaffy segítségére. Nagy-Szőllősnél, nem messze Segesvártól, csatára kerűle a dolog; Kemény egy lovascsapattal nagy hévvel neki ronta a törökségnek, de lováról lebukván saját embereinek lovai által eltiportaték. Ez 1662 jan. 22-kén történék. A törökök ekkép győztesek lőnek s Apaffy megtartá a fejdelmi méltóságot.

A legújabb időben Segesvár falai alatt megint egy véres csata vala, mellyben a magyarok az orosz tulnyomóság ellen harczoltak. Az oroszok vezérei Lüders és Dik tábornokok voltak, a magyarokat Bem vezénylette, a csata 1849 jul. 31-kén vala, sok orosz, köztük Skariatine tábornok, a csatatéren maradt, Bem végre is kénytelen volt visszavonúlni.

Digitized by Google

L. Rohbock del. Druck & Verlag v. J. G. Lange in Darmstadt. G. M. Kurz sculp.

SIEGESVÁR. STADT SCHÄSSBURG.

Lauffer es Stolp birzományában Festen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Erzsébetváros. Medgyes. Balázsfalva.

A Nagy-Küküllő völgye Erdély belső medenczéjének egyik legkiesebb s legtermékenyebb része. Ha azon völgyben nyugat felé folytatjuk utunkat, nemsokára a folyó jobb oldalán épült Ebesfalvára vagyis Erzsébetvárosba jutunk. Itt két szép kath. templomot, egy mechitarista-kolostort s egy már omlatag kastélyt találunk. Ez utóbbi Apaffi fejdelemé volt, nagyon terjedelmes épület; vastag falai már sok csorbúlást szenvedtek, oszlopai megcsonkítvák, számos oszlopfej az udvaron hever. Nehány ablak még annyira ép, hogy rajtuk láthatjuk az építési modort, mellyet a kastély építésénél követtek vala; egy régi torony s nehány kőből faragott oroszlány még növeli a komorságot, melly az egész építményen elömlik. Nehány helyisége még lakható állapotban van, s a legújabb időben a cs. k. járási hivatal volt azokban; egyik nagyobb teremben farsangkor tánczolni szoktak.

Erzsébetvárosnak csak valami 2000 lakosa van, kik majdnem kirekesztőleg örmények. Ezek 1671-ben jöttek az országba. III. Leo örmény király két fiút hagyott maga után; ezek az apai örökség miatt polgárháborút indítának. Egyikök a persáknál és törököknél járt segítségért, ezek legott elárasztták Örményországot s lerombolák Ani városát. A legyőzött örmények odahagyák hazájokat s elsőben Krimiába, azután Moldvaországba költözének. Ez utóbbi országban le akartak telepedni, de a törökök ott is fenyegették őket, azért odább állának s 1671-ben Erdélybe jövének, hol Apaffi fejdelem által szívesen fogadtattak és gyámolíttattak. Kiváltságokat s Szépvíz, Gyergyo-Szent-Miklós, Remete, Dées s más helyeken lakhatási jogot nyertek. Kereskedésre adván magokat elszéledtek az országban. Apaffi halála után Ebesfalva a k. fiskus birtokába került, ez, gróf Bethlen Gábor erdélyi udvari kanczellárnak adományozá, ki a jószágot az örményeknek adá el.

Digitized by Google

Ezek a jószág birtokában a fejdelem által megerősíttettek s megszállván azt, felépíték a helységet s Erzsébetvárosnak nevezék, melly 1790-ben sz. k. várossá lőn. Az örmények 1726-ban Erzsébetvárost, 1738-ban pedig Szamos-Újvárt építék fel, melly városok még most is az ő központjaik. 1684 óta elhagyák ősi hitvallásukat s a római kath. egyház kebelébe mentek át. Az örményeket barna testszín, fekete göndör haj, széles állkapocs s nagyon sajátságos nyelv jellemzik. Egyébiránt életök módjában sokat vettek a magyaroktól, a magyar nyelvet is úgy tudják mint saját nyelvöket. Most is jobbára apró kereskedést űznek s igen életrevaló kereskedők. A magyar nemzetiséget őszintén szeretik, külön törekvéseik és czéljaik nincsenek, mert az a meggyőződésök, hogy az ország jóllétét csak az Erdélyben lakozó népfajok egyetértése és összehangzása alapíthatja meg.

Erzsébetvárostól délkeletre, nehezen hozzáférhető erdős vidéken Keresd falu van, hol egy régi nagy várkastélyt találunk, melly gróf Bethlen család birtoka. Erdélyben az urasági kastélyok rendesen hosszukás négyszeg épületek, melylyeket többnyire négy saroktorony szárnyékol s egy széles árok övez. Némellyek azon régi kastélyok közöl terjedelmesebbek s erősebb tornyokkal és bástyákkal bírnak, ugy hogy erősített várakhoz hasonlítanak. Efféle vár a keresdi kastély. Bethlen Márk által rakaték 1300 táján, Bethlen Ferencz és neje Károlyi Klára által pedig megujíttaték. Egy régi nagy, de már roskatag torony az egész épület s az ezt környező kőfalak és bástyák fölé emelkedik. A kastély még lakható állapotban van, de mind belsején mind külsején meghagyták régi tisztes alakját, miértis érdekes látványt szolgáltat. A várkápolna is nevezetes; mondják, hogy Bethlen Farkas abban nyomatta Erdély történeteit.

Keresdtől nyugatra Berethalom szász mváros van, mellyben 1572 óta a szászok evang. superintendense lakik.

A Nagy-Küküllő völgyében Erzsébetvárostól délnyugatra Medgyes szász város fekszik. Ez nyájas, s nagy kőfalakkal kerített város, mellyben azonban csak valami 5000 ember lakik. A kerítőfalak a 16. század végén épültek. A város

Digitized by Google

közepén a hármas kőfallal kerített evang. főtemplom van, mellette a városháza s gymnaziumi épület áll, mellyek szintén a hármas kőfallal kerítvék. A katholikusoknak Medgyesben ferenczes-kolostoruk van.

Medgyes a hasonnevű szász szék fővárosa; már 1146-ben alapíttaték a szászok által, de városi jogait csak II. Ulászlótól vagy I. Ferdinándtól kapta. A honi fejdelmek alatt nehány országgyűlés is volt Medgyesen. Ez Erdély legjobb bortermő terűletének körűlbelől a közepén fekszik, azért lakosai leginkább bortermesztéssel foglalkoznak.

Medgyestől éjszaknyugatra Bajom szász falu esik, hol híres ásványforrások vannak, melyeknek vize főleg csúzos és köszvényes bajokban igen foganatos. Az ottani fürdőt csak 1842 óta állították fel.

Odább nyugatra a Küküllő jobb partján Balázsfalva oláh mváros van, melly bizonyos tekintetben az oláhok szellemi életének központja, s főleg ezért nevezetes. Balázsfalvától délnyugatra alig egy félórára Tür magyar-oláh helység van, hol keserű vízforrásokat találunk.

Balázsfalva közelében a két Küküllő egyesűl s azután csakhamar a Marosba szakad. A Kis-Küküllő völgye helyenként szintén kies, sőt bájos, de várost nem találunk benne; csak jelentéktelen s jobbára oláhokkal népesített falvak szegélyezik a folyó két partját. Legjelentősebb s egyúttal történelmi tekintetben legnevezetesb helység Küküllővár, melly a Kis-Küküllő bal partján épűlt.

Egy dombnak tetején szép várat találunk, melly négy erős szeglettoronynyal s részint még fennálló kerítőfallal és árokkal van megerősítve. A vár belső helyiségeiben igen gazdag és válogatott bútorok láthatók. Az egyik teremben a legpompásabb bútorokon kivűl sok ősi arczképen gyönyörködhetünk, más terem falait szép vadászati jelenetek és tájképek díszesítik. Nyugat és éjszak felől a várkastélyhoz egy szép kert és park csatlakozik, melly 1848 előtt az ország legszebb kertjei közé tartozott. De az oláhok vak dühökben csaknem mindent elpusztítottak; a kertben csak egy kőből rakott csinálmány maradt meg, melly egy kőszobor száján egy forrást

Digitized by Google

bugyogtat ki. A bal oldalom nagy vadaskert van, mellyet 1848 előtt számos szarvas és őz népesített vala. E vadaskertet is elpusztíták az oláhok. A várdomb alján, a szép völgyben a mezőváros terűl, mellyben magyarok és oláhok laknak, s melly jobban és szebben van építve mint sok egyéb erdélyi helység. A mezővárosban négy templom van, t. i. a reformáltak, katholikusok, görög-katholikusok és görög óhitűek templomai. A mezőváros neve tulajdonkép Majos vagy Majoshegye, de rendesen azt is Küküllővárnak nevezik.

Küküllővár már a 13. században a királyi várak között szerepelt. I. Mátyás azt és Csicsóvárt a moldvaországi fejdelemnek adományozá. II Lajos idejében Küküllővár Küküllei János birtoka volt, ki az említett király történeteit írta meg. Utóbb Izabella királyné bírta, ki azt Martinuzzinak adományozá. Azután Apaffy fejdelmek bírták, s haláluk után a k. fiskus foglalá le, mellytől gróf Bethlen Miklós vevé meg. Bethlen család még most is bírja a várkastélyt s a 18. század elején építtette fel mostani alakjában. Jelenleg megyei tisztség lakik benne s 1864-ben előtornácza elégett.

Maros-Vásárhely s a székelyek.

Küküllővárt elhagyván éjszakra a Maros völgyébe fordulunk, hogy a székelyek fővárosát fölkeressük. Utunkba Radnóth falu esik, melly a Maros bal partján fekszik. A folyó jobb partján kopár dombsor nyúlik el, a bal parton hullámos térség van, nyugat felé alacsony hegyek kékellenek. A falu ugyan egy járásnak főhelye, de alig találunk benne valami nevezetességet. A falutól egészen elkülönözve egy szép kastély áll, melly Erdély legnagyobb kastélyai közzé tartozik. Oldalainak hossza 50 lépés, négy szögletén négy bástyatorony áll gúlaalakú tetővel. Kapuja fölött a Bethlen-czímer látható, egy vasból öntött koronás kigyó, melly a háztető csúcsán felkanyarodik és szájában arany almát tart. Azon kastélyt I Rákóczy György építteté 1630 táján, és pedig Serena Ágoston velenczei

Digitized by Google

Druck & Verlag v. G. Hanfe in Szentmarton

J. M. Kolb direct. in mahlmacher sculp.

RADNOTH.

Im auftrage des Stolp birzomanyi ban Pesten

Digitized by Google

Digitized by Google

építőmester által. Azomban Radnóthban már azelőtt is erős várkastély volt.

Radnóthtól a Maros termékeny völgyén fölfelé nyugatra folytatjuk utunkat. Nyárádtőnél a Nyárád folyón kelünk át, melly igen kies völgyön átfutván a Marossal egyesül, azután csakhamar Maros-Vásárhelyt érjük el.

A székelyek ama fővárosa a Maros bal oldalán részint a térségen, részint dombozaton terül el. A dombozat délkeletre emelkedik s előfokán van a vár, melly tehát a városnál magasabban fekszik. Délről és keletről, hol a város a hegygyel összefügg, 40 lépésnyi sáncz nyúlik el, s ebből emelkedik ki a várat kerítő, téglából rakott, 5—6 öl magas kőfal, mellynek négy szögletén négy bástyatorony van. A városra néző éjszaknyugati oldalon más bástyák is vannak.

A várba a város felől visz az út. Kapuján bemenvén az igen tágas várudvarra jutunk. Ennek délnyugati részét a reformáltak főtemploma, a délkeletit a várparancsnok lakja foglalja el; más épületek a várfalhoz vannak ragasztva. A templomnak csínos tornya van; négy szegletén meg annyi toronyka nyúlakodik fel. A várparancsnok laka emeletes, de egyszerű építmény. A főúton kivül ugyancsak a város felől gyalogút is vezet föl a templomba, mellyben most a város reformált lakosai rendesen tartják istenitiszteletöket. Mária Terézia alatt nem volt szabad a prot. szentegyházakat ujíttatni, akkor a szóban levő templom, melly eredetileg gót modorban volt építve, szinte összedőlt. Csak II. József alatt lehetett azt helyreállítani.

A várat a város építette a 17. század elején. Azon időben Básta sanyargatta Erdélyt. Mondják, hogy Marosvásárhely egyik polgára, Borsos Tamás, azon zavarokban Brassóba kényszerült menekűlni. Hazajövet indítványozá, hogy Marosvásárhelyt is egy vár építtessék, melly a lakosoknak menedékhelyűl szolgálhatna. A nép elfogadá Borsos indítványát s 1602-ben egy leégett kolostor helyén el kezdé a várat építeni, jóllehet a székely földön nem lett volna szabad várat rakni. Azonban más adatak szerint Marosvásárhelyen már Zsigmond János fejdelem épittetett egy erősséget.

A város legszebb része a nagy piacz, mellyet csinos lakó-

Digitized by Google

házak környeznek, egy kút s új sétány ékesítenek. A kút a katholikusok kéttornyos templomával átellenben van; hat jóniai oszlopon nyngvó kupola tetézi s vas rácsozat környezi. Az építményben zenélőgép is volt felállítva, melyet Fodor készített vala; de melly már elromlott.

A mi Vásárhelyt különösen nevezetessé teszi, az a Teleki-könyvtár s a reformáltak kollegiuma. Az említett könyvtárt gróf Teleki Sándor néhai kanczellár szerezte, s azután közhasználatúl az országnak engedé át. Sz. Miklós útczában egy nagy épületben találjuk azt. A terem, mellyben fel van állítva, 25 öl hosszú és 8 öl széles; igen csínosan van elrendezve, a falakon köröskörűl arczképek függnek, mellyek Mátyás királyt, Báthory Gábort s Erdélynek más fejdelmeit, a könyvtár alapítóját, ennek nejét és gyermekeit, Mária Teréziát és férjét stb. ábrázolják; továbbá nehány bronsz és gipsz mellszobor is van. A terem felső felét karzat futja körűl, melylynek egyik oldalát szép ásványgyüjtemény foglalja el; ezt a kanczellár idősbik fia, gróf Teleki Domokos gyüjtötte. Az olvasó terem mindenkinek nyitva áll.

A könyvtár különösen a hazai történelemre vonatkozó könyvekben és a klasszikus irodalomban gazdag; köteteinek száma a 60,000-et haladja meg. Régi ritkaságai közöl említendők: egy ó földkép, egy képekkel ékesített bibliai kodex s egy írott Tacitus, melly Mátyás budai könyvtárából való.

A könyvtári épülettel átellenben azon tekintetes épület áll, mellyben 1848-ig a királyi táblának nevezett feljebbviteli törvényszék, a múlt évtized alatt pedig a cs. k. pénzügy-igazgatóság volt. Nem messze tőle a reformáltak kollegiumának magas, kétemeletes, de kissé idomtalan épülete áll, mellyben számos szoba a tanúlók számára is van. A kollegiumnak is becses könyvtára van.

A sárospataki főtanodát, mint annak helyén említettük, több ízben háborgatták, tanárait 1671-ben is elűzték. Apaffi az elűzött sárospataki tanárokat Gyulafejérvárba fogadta be; onnan 1716-ban M. Vásárhelyre tevék át a reformáltak tanodáját. A katholikusoknak is van gymnáziumuk ottan.

M. Vásárhelynek kies és kedvező fekvése van; a Maros a

Digitized by Google

L. Rohbock. del.t Druck & Verlag v G G Lange in Darmstadt. Joh. Poppel. sculp.t

MAROS-VÁSÁRHELY. MAROS-VÁSÁRHELY.

Lauffer és Stolp bizomanyaban Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

város felett több ágra szakad s épen a külváros szélén folyik el. Völgyében jó bor, híres dohány s mindenféle gabna bőven terem. A város egészben véve kellemes benyomást tesz az idegenre; a külvárosokban ugyan csak kis házikókat és szűk utczákat találunk, de a belvárost sok szép épület díszesíti, melylyek tágas utczákban sorakoznak egymáshoz. A székelyek ugyan az ország keleti határait lepték vala el s eredeti központjaik Gyergyóban és Csíkban Ditro és Csik-Szereda voltak. De azon hegyes vidékekről lassankint az ország belsejébe terjeszkedtek s a termékeny völgyek mentén előnyomúlva Kézdi-Vásárhelyen, Udvarhelyen és Maros-Vásárhelyen telepedtek meg. Ez utóbbi csakhamar megelőzte a székelyek többi városait. Eredetileg hat faluból állott, mellyek azután egy mezővárossá egyesültek. Bethen Gábor 1616-ban városi jogokat adományoza az egyesült községnek, melly azután gyors virágzásnak indúlt. Jelenleg Vásárhelynek több mint 10,000 lakosa van, kik legislegnagyobb részt székelyek és magyarok, de vannak köztük oláhok és szászok is; s a külvárosban czigányok is laknak, mint rendesen minden erdélyi városban.

Hajdan a székelyföld minden szabad polgára nemesi kiváltsággal bírt s különösen mentve volt a pénzadótól. Mikor király trónra jutott, vagy feleséget vett, vagy első fia született, akkor a székelyek ökörrel adóztak. Ez adószedés ökörsütésnek neveztetett. A székelyek tehát illyenkor Vásárhelyre hajták ökreiket. A királyi adószedők minden négy vagy hat ökör közől egyet választottak ki a király számára s a kiválasztott ökörre bélyeget sütöttek, miért is ez adószedést ökörsütének nevezték. Néha az adó fejében szedett ökrök száma 30-40,000-re rúgott. Az ökörsütés a város keleti részén, az úgynevezett régi baromvásár-utczában történt.

Zsigmond, V László és Mátyás királyoknak nem voltak fiaik, azon királyok alatt a székelyek tehát nem szolgáltatták be az ököradót, mellyre a király első fiának születésekor kötelezve voltak. Mikor Ulászló király alatt fia, utóbb II Lajos király, születésére az ököradót kivánták, a székelység 1506-ban megtagadá azt. Ekkor a királyi adószedők keményebb eszközökhöz nyúltak, de a nép fegyverre kelt s a Budáról ellene

Digitized by Google

küldött Tomori Pált Vásárhely előtt megveré. Végre nagyobb haderő érkezék, melly a székelyeket legyőzé. Mikor János Zsigmond születék, a székelység ismét megtagadá az adót, de akkor is kénytelen volt meghunnyászkodni. S ekkor az utolsó ökörsütés volt.

M. Vásárhely nem egy nevezetes eseménynek színhelye volt. 1556-ban országgyűlés vala ott, mellyen a három nemzet közös akarattal elhatározá, hogy I Ferdinàndtól eláll, mivel igen messze van s Erdélyt a törökök ellen nem védelmezheti. Izabella halála után 1562-ben a székelység föltámada az ifjú János Zsigmond fejdelem ellen. Valami 40,000 ember kelt vala fegyverre s tábort járván minden hajdani kiváltságait követelte. Majláth Gábor sereggel indult a fölkelt nép ellen, de megveretvén kénytelen vala M. Vásárhelyre menekülni. Azonban Radák László segítséget vive Majláthnak s igy szétverék a székelyeket. Azután a segesvári országgyülés tartaték, melly a székelység kivátságait tetemesen megnyirbálta, s mellyen az elfojtott lázadás feje, Nagy György, és társai kegyetlenül kivégeztettek.

1659-ben M. Vásárhelyen volt országgyülés, melly a radnóthi kastélyban táborozó II Rákóczy Györgyöt, miután vetélytársát, Barcsait, Temesvárra kiűzte vala, visszatette fejdelmi székébe s Radnóthról nagy pompával a városba behozta. 1661-ben Ali pasa táborozott Vásárhely előtt Koronka felé s onnan külde Apaffi Mihályért Ebesfalvára, kit azután a rendek el is választottak. 1707-ben Rákóczy Ferencz igtattaték Vásárhelyen az erdélyi fejdelemségbe, de Rabutin császári hadvezér még azon évben jöve Erdélybe s véget vete Rákóczy uralkodásának.

De a M. Vásárhelyen tartott országgyülések közöl az a legnevezetesebb, melly 1571-ben volt, s mellyen a négyféle hitvallás és egyház, t. i. a róm. kath., evang. prot., reformált és unitarius hitfelekezetek teljes kölcsönösségét és jogegyenlőségét tették törvénnyé. Míg a nagy míveltségével kérkedő Németországon a vallási üldözések véres és hosszas háborúkat szültek; míg a civilisatio lobogóját lobogtatni akaró Francziaországot a legkegyetlenebb polgárháborúk dúlták s Páris utczáin

Digitized by Google

L. Rohbock del.^t Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt. J. N. Kolb direx.^t Knoptmacher sculp.^t

MAROS-VÁSÁRHELY, PÖPIACZ ÉS A KEGYESRENDÜCK ZÁRDÁJA.
MARKTPLATZ UND PIARISTEN-KLOSTER IN MAROS-VÁSÁRHELY.

Lauffer és Stolp birtokában Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

a Bertalanéj véres áldozatai párologtak; mig csaknem minden más europai országban a vakdüh és türelmetlenség hallatlan vészt és nyomort hoztak az emberiségre: addig a félre eső, félig barbárnak kikiáltott Erdélyben a három nemzet képviselői az 1554-ben Medgyesen tartott országgyűlésen azon elvet hirdeték: „hogy a keresztyének hite csak egy, jóllehet különböző egyházi szertartások divatoznak," s ez elvet ismételve megerősíték, Tordán 1557-ben, Segesváron 1563-ban és 1564-ben, s végre 1571-ben Vásárhelyen határozott és világos törvény alakjába öntötték azt. Az oláh nemzet mint ollyan történelmi okoknál fogva nem volt az országos rendek közzé fölvéve, de vallását senkisem bántotta; az oláhok megmaradtak a görög egyház kebelében, sőt a magyar fejdelmek gondoskodtak arról, hogy saját nyelvökön bírjanak vallásos és egyházi könyvekkel. Hogy az oláhok vallásuk miatt I Lipót uralkodása óta néha üldöztettek s gyakran némi erőhatalommal hajtattak a görög-kath. vallás bevételére, annak bizony nem az erdélyi rendek az okai.

M. Vásárhely lakosai nemcsak földmiveléssel, de kereskedéssel és iparral is foglalkoznak. A város előtt Szász-Régen felé egy nevezetes téglavető műhely van, melly Erdélyben a legnagyobb és legjelesebb.

A város környékén kellemes kirándulásokat tehetünk, s különösen a Maros által alkotott Elbaszigeten valóban kies sétahelyet találunk.

A székelyek a húnoktól származtatják le magukat, s nemzeti hagyományuk szerint őseik Erdélyben maradtak, midőn Attila birodalma felbomlása után a többi húnok visszavonultak a mai Oroszországba. Erdély keleti erdős részeiben telepedtek meg, s földterületök Csík, Gyergyo, Kászon egyesült székre, sepsi, kézdi, orbai Háromszékre, Udvarhelyszékre Miklósvár és Bardocz fiú székekkel együtt, Marosszékre és Aranyosszékre oszlik. Számuk valami 360,000 lélekre rúg. A székely nemzet alkotmányánál fogva egyenlő nemesi joggal bírt, de idő jártában különböző néposztályokra szakadt. A legfelső osztályt a primorok vagyis főnépek, főnemesek, nemesi rendek tették, kik nagyobb földbirtokosok voltak, béke idején a

Digitized by Google

közhivatalokat, háborúban pedig a tisztségeket viselték. Külön kiváltságleveleket és adományokat kaptak, a közterhek és adók alól mentesek voltak. A második osztályba a lófők vagy primipilusok tartoztak, kiknek háború idején fejenkint kellett, és pedig mint lovasoknak, megjelenniök. A harmadik osztályt a köznépek, közrendek vagy pixidariusok tették, kik mint gyalog katonák, a várakban, fejdelmi udvarban is tettek szolgálatokat, s nemzeti közmunkákra is használtattak. A legalsó osztályt a parasztok vagy jobbágyok tették, s ide azon székelyek tartoztak, kik az említett lázadások következtén kiváltságvesztéssel bűnhödtek. Némellyek közölük 1599-ben a fehérvári országgyűlésen elébb elvesztett kiváltságaikat visszanyerék, s ezek libertinusoknak neveztettek.

A határőri katonaság felállítása előtt szükség esetében minden fegyverfogható székely tartozott táborba szállani. Némelykor meghatároztatott, hogy a nemzetnek hányad része álljon ki. A főrendek 3, 4 és több lóval, a lófő egy lóval, a köznépek gyalog jelentek meg.

A későbbi változások eredménye az volt, hogy csak a primorok vagyis főrendek élvezték a nemesi kiváltságokat, a lófők és köznépek pedig tulajdonkép szabad, de rendes ádófizető polgárok voltak; ezekhez tartoztak a székely földön volt kiváltságos (taxalis) helységek polgárai is. A jövevények, mint pl. a külön községeket képező örmények s a jobbágyok államgogi tekintetben nem számíttattak a székely nemzethez s állami jogokat sem bírtak. Hajdan a székely nemzetnek, úgy mint a szászoknak, külön grófja volt, a honi fejdelmek nem neveztek ki külön grófot s csak ennek czimét vették fel, s ez az orsztrák fejdelmek alatt is úgy maradt.

A székely székek szerkezete némileg különbözött a magyar megyék szerkezetétől. Főtisztviselőjök a főkirálybíró, kit a fejdelem nevez ki, a többi tisztviselőket magok választották két évre a szék közgyűlésén (derék széken), mellyen a főnépek és lófők személyesen, a köznépek pedig a helységenkint választott képviselők által jelentek meg. A választott főbb tisztviselők voltak: az alkirálybirák és dúlók vagy biztosok, kik a megyei szolgabíráknak feleltek meg.

Digitized by Google

J. Rohbock del.t — Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt — L. Peder scult.

MAROS-VÁSÁRHELY, FÖPLACZ. — MAROS-VÁSÁRHELY, MARKTPLATZ.

Lauffer és Stolp kiadványában Pesten.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mária Terézia alatt 1766-ig az erdélyi határőrvidék szerveztetett, mellynek nagy része a székely földön volt. A székely határőrök t. i. két gyalog s egy huszár ezredet képeztek s részint külön katonai községekben laktak, részint más lakosokkal vegyesen. A székely határőrök mentve voltak az adózástól s külön elöljárók alatt éltek. Nehány év előtt az erdélyi határőrvidék eltörölteték.

A székely nemzetnek mind a közigazgatásra mind a törvénykezésre nézve saját szokásai és alapszabályai voltak. Különösen az öröklési rend sajátságos volt. A jószág t. i. a fiúkra szállott, s a leányok csak fiú nem létében örököltek. Ha törvényes gyermek nem volt, akkor a legközelebbi atyafiak, ezek nem létében pedig a szomszédok örökölték a hátrahagyott jószágot, melly tehát sohasem szállott a kincstárra. Azonban a főrendek jószágaira nézve a magyar törvény divatozott.

A székely nép kitűnő jellemvonásai: a harczias vitézség, az őszinte szívesség és vendégszeretet; vallásosság, munkásság és szorgalom. Öltözete és egész életmódja egyszerű. A férfiak rendesen viselnek: fehér posztóból készített szűk nadrágot, mellényt, szűk újjú kendervászon vagy gyolcs ünget, fekete vagy szürke posztóból való felsőöltönyt, mellyet czedelének vagy zekének neveznek, télben juhbőrböl való, csipőig érő s begombolható kis bundát, hosszúszárú csizmát vagy bocskort, s középszerű karimás kalapot. A nők öltözete: csipőre kötött bőszabású sokoja vagy szoknya, csipőig érő mellény, különbféle színezetű nyak kendő, csizma. Az egyházi szertartásokat a székelyek lelkisméretesen végezik, bucsújárásaik igen népesek, a böjtöt pontosan megtartják. De gyakran babonások és a régi szokásokhoz túlságosan ragaszkodók. Különben értelmes, komoly, magokratartó és büszke emberek. Szép, izmos termetűek, szabályos, erősen kifejezett arczvonásúak. Arczulatukban is ki van fejezve a nyugodt bátorság, lelki szilárdság, vitézség és jószívűség. Az ősi szokásokat, nemzeti jelleget, a múlt idők emlékezéseit és hagyományait, az ősi nyelvet a székelyek leghívebben őrizték meg. Regéik, népdalaik a népies költészet legszebb kincsét foglalják magokban.

Digitized by Google

Gernyeszeg. Balánbánya. Vécs.

Vásárhelyről a Maros völgyén fölfelé teszünk egy kirándulást. Sz. Györgyön, Nagy-Ernyén, Sáromberkén keresztül Gernyeszeg faluba jutunk, hol gróf Teleki Domonkos szép kastélyát találjuk. Ez a Maros bal partján épült, emeletes s Erdély legnyájasabb kastélyai közé tartozik. A deréképületnek kiálló homlokzata és kerek kupolája van, hozzácsatlakozik két szárnyépület, mellyek fölé nagy saroktorony emelkedik. A kastély előtt szép kert van, mellyből gyönyörű kilátás esik a Maros völgyére. A kerttel szemben egy kis árnyas félsziget van. A tulsó parton Sárpatak látszik, hol ifjabb Teleki Domonkos dombon épült csínos kastélya van. A Gernyeszeg előtt levő Sáromberkén is csinos urasági lak van, ugy az éjszakra eső Vajda-Sz. Iványon is.

A gernyeszegi kastélytól és vendégszerető meg tudományos urától búcsúzván utunkat folytatjuk s nemsokára Szász-Régenbe jutunk. Ez a legfiatalabb szász város, s környékén levő öt szász faluval német szigetet alkot a magyarság közepett. Dombon épült, a Maros jobb partján; házai meglehetősen elszórvák és csak a nagy piaczon sorakoznak szép egészszé. Három temploma közöl a szász evangelikus a legkitűnőbb. Lakosainak száma nem éri el az 5000-et. Az 1848-diki forradalom alatt csaknem egészen elpusztúlt, de a béke helyreálltával ismét fölépült. 1863-ban sz. k. várossá lett.

Szász-Régen környéke igen érdekes és szép. Keletre a Görgényi regényes völgy nyílik, mellyben egy kúpdad hegyen a híres görgényi vár romjai búslakodnak. E sziklavár hajdan hatalmas uraknak székhelye volt, utóbb az erdélyi fejdelmek, János Zsigmond, Bethlen Gábor, Rákóczy György a nyári hónapokat szokták ott tölteni. Mikor épült a régi vár,

Digitized by Google

L. Rohbock delt. Druck & Verlag v. G. Lamb in Hermannstadt. M. Lodt direct. Kupferstecher sculp.

A GERNYESZEGI KASTÉLY ERDÉLYBEN. KASTELL GERNYESZEG.

Leuffer es Stadt bizamnavahar Erdely.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L. Rohbock delt. Druck & Verlag v. G. C. Lange in Darmstadt F. Hablitschek sculp.

VECS. ERDÉLYBEN. VECS IN SIEBENBÜRGEN.

Laufer es Stein lithographirt u. illuminirt.

Digitized by Google

melly a középkoron át a szabad báróknak lakhelye volt, azt nem tudjuk; a későbbi várat János Zsigmond fejdelem rakatá 1561-ben. II Rákóczy Ferencz idejében 1708-ban Rabutin cs. hadvezér ostromolta, Rátoni János vitézül védelmezte, de miután az megöletett vala, katonái elcsüggedtek s átadák a várat, mellyet azután Rabutin földig leromboltata. Most az erdős kerek hegy tetején már csak nehány kőomladék látható. A görgényi jószág a kir. fiskusra szállott, ez pedig báró Bornemiszának adta, ki a várhegy alatt egy terjedelmes szép kastélyt építtete. A kastély mellett nagy vadaskert is volt. 1848-ban a vandalismus itt is dúlakodott. Jelenleg Görgény-Sz. Imre egy szegényes mezőváros, hol egy üvegcsűrt és porczellángyárt találunk.

Szász-Régent elhagyván a Maros jobb partján folytatjuk utunkat s így Vécs faluba jutunk, mellyet egy nevezetes régi kastély ékesít. Ez a hajdankort még híven tükrözi vissza. Terjedelmes négyszeg épület, mellynek igen vastag és komor falai vannak. Csak alsó része lakható, felső emelete már omladozó. Négy sarkán egyegy bástyatorony van; egyik oldalán, melly a Marosra néz, egy nagy roskatag kerek torony, a várbörtön, emelkedik. A kastély a Maros partján áll, melly itt meredek oldalú földhátat képez. Most báró Kemény tulajdona. Hajdan Kendiék, azután Báthory Zsigmond birták.

Vécsnek igen regényes környéke van. A Maros nyájas, helységekkel megrakott völgyben hömpölygeti habjait, jobb oldalán alacsony hegysorok nyúlnak el, bal oldalán a vadakkal bővelkedő, magasabb és erdős Görgényi hegység terjed el, éjszaknyugat felé még magasabb és szépen alkotott hegytömegek emelkednek. Ez utóbbi hegyek közül főleg az ugynevezett Isten széke ötlik fel, sajátságos alakjánál fogva, tövén egy régi kolostor, a csetátye és monastire áll; odább a Zászpát nevű hegy van, hol római sánczokat találunk.

Marosvásárhelytől Vécsig s ezen túl sok helyen mutatkoznak a római uralkodás nyomai. A rómaiak egyik gyarmata, Napuca, némellyek szerint Vásárhely, mások szerint Nyárádtő vidékén volt; a Maros két oldalán római utak maradványai láthatók, a Szász-Régentől Sz. Ivánig vonuló római utat még

Digitized by Google

most is használják. Gernyeszeg környékén állítólag két római állandó tábor maradványai még világosan kivehetők, s Vécstől egész Dédáig látható a rómaiak által épített út, mellyet a nép még most is Traján utjának nevez. Szent-Iván és Görgény-Hodak között a Görgényi völgyön fel földsánczok vonúlnak el, mellyek helyenként 3 láb magasak s egy római tábor maradványai. Egy szóval római tábori helyek, utak, építmények az egész vidéken találtatók, s az itt is ott is felfedezett cserépedények, emlékkövek, sírok, szobormüvek, szerszámok és pénzek kétségtelenül bizonyítják, hogy a rómaiak a Maros völgye azon részét, azután a Görgényi és Nyárádi völgyeket is megszállották vala.

Maros-Vásárhely vagy Szász-Régen felől a keletre és éjszakra elterjedő erdélyi havasokat is meglátogathatjuk. Ha Vásárhelyről a keletre vonuló utat követjük, Sóváradnál a Kis-Küküllő völgyébe jutunk, innen Parajdra s azután a hegyeken át éjszakkeletre a regényes Gyergyói völgykatlanba mehetünk, hol a székelyek ősi lakhelyeit találjuk. Gyergyó-Sz. Miklósból azután Erdély két legjelesebb fürdőhelyeit, a magas havasok közzé rekesztett Borszéket és Bélbort kereshetjük fel.

Azon két fürdő Gyergyó-Sz-Miklóstól éjszakra esik; délkeletre és pedig jóval közelebb Erdélynek leghíresebb rézbányáit, t. i. Balánbányát találjuk. De hogy oda juthassunk, a Maros és Olt közötti vízválasztón keresztül Csík-Sz. Domosba kell mennünk, s onnan tehetjük a kirándulást az alig két mérföldre éjszakra a hegységben magánosan levő bányatelepbe. Utunk a kies havasi völgyön viszen fölfelé, melyből az Olt, mint csekély, tiszta vizű hegyipatak, rohan le. A völgyet szegélyző hegyek oldalait erdőség fedi, mely fölé meredek, kopasz sziklafalak és horgas tetők nyúlakodnak fel. Közölük legmagasabbak: a Naskalat, Ecsém, Tarkő, Egyeskő s Nagy-Hagymás. Mindezen sziklahegyek az Olt bal oldalán merednek föl, közölük leginkább az Egyeskő ötlik fel; majdnem olyan mint valami óriási elefántagyar, s hegyes szarva merészen nyúlakodik a környező hegyek fölé. Azon festői sziklatömegekkel átellenben, az Olt jobb oldalán, csekély ma-

Digitized by Google

BALÁN SZ. DOMOKOSNÁL. BALAN BEI DOMOKOS.

Lauffer és Stolp birtokában Pesten

Digitized by Google

Digitized by Google

gasságú hegynek, a Balánhavasának, tövén terjed el a bányatelep. A folyó mindkét oldalán elnyúló hegyek csillámpalából állanak, melyen a több mint 5000 lábnyira emelkedő mészkőhegyek települnek, t. i. a folyó bal oldalán. A jobb oldalon a csillámpalában egy nagy chloritpala-telep van, s ebben találtatik három érczfekvet, melyek egyenközűleg csapnak, s melylyekben rész- és vaskéneg fordúl elő; néha mangánkéneg is. Egy tárnából czementvíz is folyik, mely évenkint 90—100 mázsa czementrezet szolgáltat. Az érczet öt tárnában fejtik; a leghosszabb tárna valami 300, a legrövidebb még nem egészen 100 ölnyire van kivájva. Egészben valami 1200 munkás van alkalmazva a bányatelepen, s évenkint valami 3000 mázsa rezet nyernek. A baláni bányákat már Apaffi fejdelem korában mívelték; 1792 táján kohót is építettek. 1802 után Balánbánya a k. kincstár birtokába kerűlt, ez 1821-ben két örménynek adá el, kiktől nehány év előtt a brassói bányászati társulat szerezte meg.

A kohók és olvasztók a völgyben vannak, környezve salakrakásokkal. Föléjök emelkednek az említett festői sziklatömegek, melyekről felséges kilátás esik, nyugat felé Erdélyre, kelet felé Moldvaországra. A fűvész azon sziklatömegeken sok érdekes és ritka növényt is talál. A bányák a völgy ellenkező oldalán vannak.

Szász-Régen felől egy országút Beszterczére visz, mely a szászok legéjszakibb kerületének fővárosa. Onnan a rodnai arany-és ezüstbányákat s a rodnai havasok regényes völgyeit és tetőit látogathatjuk meg. Azon havasok Erdély éjszaki határfalát képezik, s Erdélyt Mármaros megyétől választják el.

Digitized by Google

Nyomatott Schmitt J. G. nél Darmstadtban.

Digitized by Google

A III-dik kötet tartalma.

	Lap.
Kolozsvár és környéke	2
Torda	21
Thorocsko és Nagy-Enyed	27
Maros-Újvár és Gerend	31
Gyula-Fejérvár	33
Csetátye. Detunáta. Nagyág	41
Szászsebes, Szászváros és Déva	46
Vajda-Hunyad s a hátszegi völgy	51
Nagy-Szeben	57
Nagyszeben környéke	73
Fogaras	79
Brassó	83
Brassó környéke	93
Sz. György. Bálványos. Büdös és Sz. Anna tava	104
Bükszádról Udvarhelybe	109
Segesvár	115
Erzsébet város. Megyes. Balázsfalva	121
Maros-Vásárhely s a székelyek	124
Gernyeszeg. Vécs. Balánbánya	132

A III. kötetbe tartozó aczélmetszetek.

	Lap.
Kolozsvár	5
Kolozsvári új reform. templom	8
Kolozsvár, a nemzeti muzeum	10
Kolozsvár, a temető	12
Thordai hasadék II.	21
Thordai hasadék eleje	24

Digitized by Google

Lap.

Thordai hasadék 26
Thoroczkó-Sz. György 28
Gerend, a kastély és helység 31
Gyulafejérvár 33
Csetátye-Máre Verespataknál Erdélyben 41
Detunáta-Góla 43
Nagyág 45
Szász-Sebes (helytelenül Szászváros) 46
Sász-Sebes 47
Dévai vár délről 48
Dévai vár nyugatról 50
Vajda-Hunyad (I) 52
Vajda-Hunyad (II) 54
Vajda-Hunyad (III) 55
Nagy-Szeben 57
Evangelikus egyház Nagyszebenben 63
Nagyszeben, az orsolyaszűzek temploma 65
Talmács 73
Verestoronyi szoros nyugati vége 74
Verestoronyi szoros a Lotriora pataknál 75
Veszteglő a Verestoronyi szorosban 76
Kisdisznódi hegyitemplom 78
Fogaras vára 80
Brassó a Kápolna (Czenk) hegyről 83
Brassó dél felől 84
Román templom Brassóban 86
Brassó délnyugati oldalról 88
Brassó az óváros és vár 91
Rosnyói vár Erdélyben 94
Törcsvár a Törcsvári szorosban 96
Földvár romjai 99
Botfalvai templom 101
Előpatak Erdélyben 102
Prásmári templom Erdélyben 104
Szepsi-Sz. György 106
Csík-Somlyó 109
Vashámor Oláhfalu mellett 111
Udvarhely 112
Fejéregyházi templom Erdélyben 115

Digitized by Google

Digitized by Google